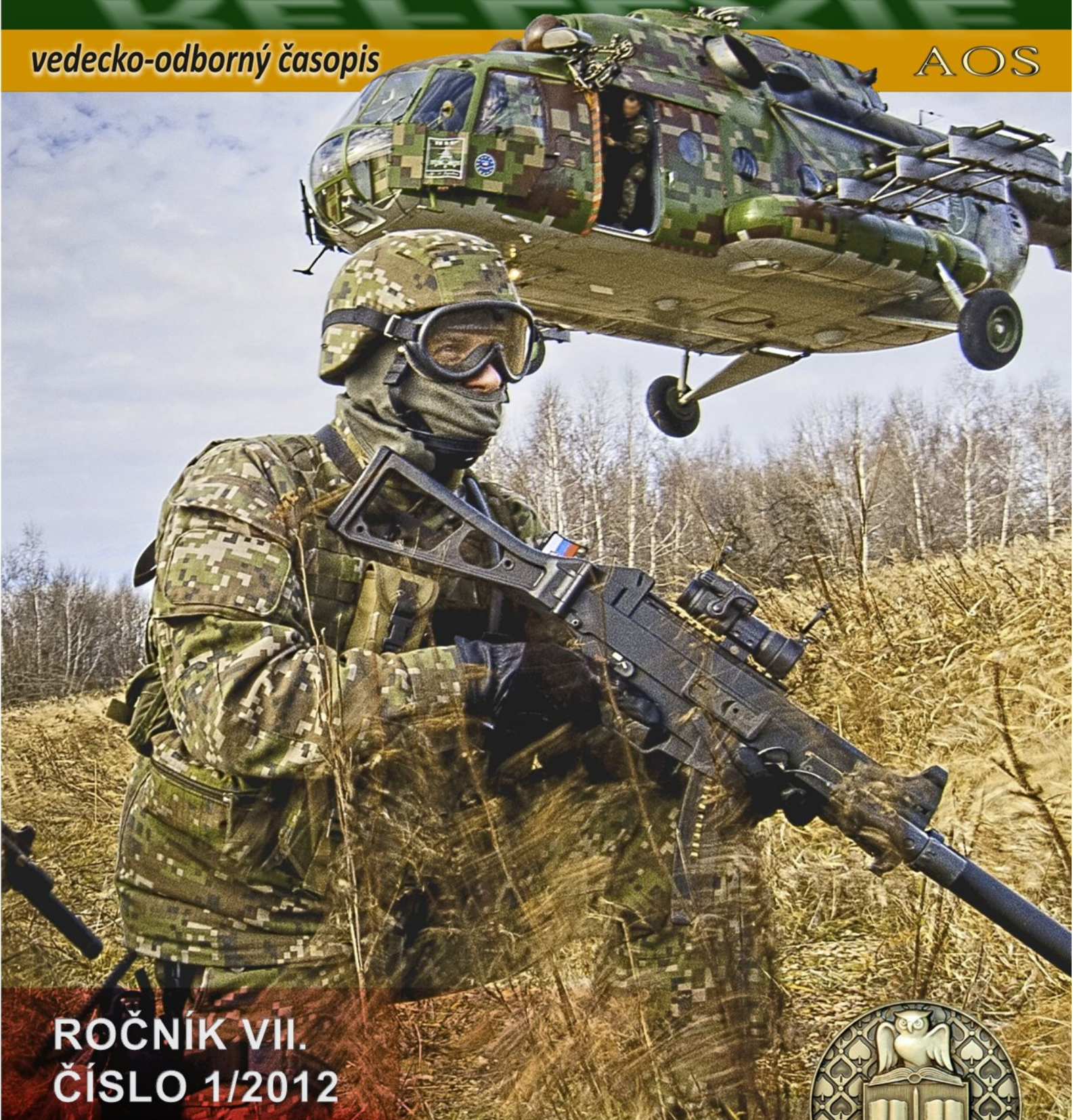

VOJENSKÉ REFLEXIE

vedecko-odborný časopis

AOS

ROČNÍK VII.
ČÍSLO 1/2012

AKADÉMIA OZBROJENÝCH SÍL
GENERÁLA MILANA RASTISLAVA ŠTEFÁNKA

VJENSKÉ REFLEXIE

Akadémia ozbrojených síl
generála Milana Rastislava Štefánika

VJENSKÉ REFLEXIE

VEDECKO-ODBORNÝ ČASOPIS

ROČNÍK VII.
ČÍSLO 1/2012

AKADÉMIA OZBROJENÝCH SÍL GENERÁLA MILANA RASTISLAVA ŠTEFÁNICA
LIPTOVSKÝ MIKULÁŠ, 2012

Redakčná rada / Editorial board / vedecko-odborného časopisu AOS od 1.mája 2012

Predseda:

doc. Ing. Pavel BUČKA, CSc.,

prorektor pre vzdelávanie AOS GMRŠ

Členovia:

brig. gen. doc. Ing. Boris ĎURKECH, CSc.,

Rektor AOS GMRŠ

genpor. Ing. Peter VOJTEK,

Náčelník generálneho štábu OS SR

genpor. Ing. Marián ÁČ, PhD.,

Náčelník Vojenskej kancelárie prezidenta SR

Dr. h. c. prof. Ing. Miroslav ŽÁK, DrSc.,

AOS GMRŠ

Dr. h. c. prof. Ing. Miroslav LIŠKA, CSc.,

AOS GMRŠ

brig. gen. Ing. Josef POKORNÝ, PhD.,

Zástupca veliteľa Síl výcviku a podpory OS SR Trenčín

brig. gen. Ing. Jaromír ZŮNA, MSc.,

NŠ Výcvikového centra NATO, Bydgoszcz, Polsko

prof. Ing. Václav KRAJNÍK, CSc.,

Rektor Akadémie PZ Bratislava

plk. prof. Ing. Bohuslav PŘIKRYL, Ph.D.

Prorektor pre rozvoj, Univerzita obrany, Brno, ČR

prof. Ing. Vojtech JURČÁK, CSc.,

AOS GMRŠ

prof. Ing. Ladislav ŠIMÁK, PhD.,

Dekan Fakulty špeciálneho inžinierstva ŽU v Žiline

plk. prof. Klára S. KECSKEMÉTHY, PhD.

ZMNE, Maďarsko

prof. nadzw. dr. hab. Stanislav ZAJAS,

AON, Varšava - Poľsko

doc. Ing. Miroslav KELEMEN, PhD.,

Prorektor pre zahraničné vzťahy, VŠBM - Košice

doc. Ing. Stanislav SZABO, PhD. mim. prof.,

Prodekan pre rozvoj a informatizáciu LF TU Košice

doc. Ing. Peter SPILÝ, PhD.,

AOS GMRŠ

plk. Ing. Radoslav IVANČÍK,

Náčelník Odboru rozpočtu a financovania, ŠbSP GŠ OS SR, Bratislava

plk. Ing. Peter BABIAR

Náčelník Odboru strategického plánovania a rozvoja spôsobilosti, ŠbSP GŠ OS SR, Bratislava

Šéfredaktor:

Ing. Dušan SALAK

AOS GMRŠ

Adresa redakcie/editorial board:

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánica

Demänová 393

031 06 Liptovský Mikuláš 6

tel. +421 44 5549134, +421 960 423033, +421 960 423388, fax. +421 960 423036

e-mail redakcie/editorial board: pavel.bucka@aos.sk, dusan.salak@aos.sk

Časopis dostupný na internete: http://www.aos.sk/?page=cas_reflexie

Poslaním vedecko-odborného elektronického časopisu „VOJENSKÉ REFLEXIE“ je publikovanie teoretických prác príslušníkov a absolventov kariérnych kurzov AOS, ako aj spolupracovníkov a partnerov AOS doma aj v zahraničí, bezpečnostnej komunity Slovenskej republiky, v širokej škále problematiky bezpečnosti, obrany, ochrany, vzdelávania, výcviku, vojenskej a policajnej teórie a praxe. Príspevky sú publikované v slovenskom jazyku, českom jazyku, poľskom jazyku, anglickom jazyku a sú recenzované. Názory a postoje prezentované v publikovaných príspevkoch nemusia byť v zhode so stanoviskom vydavateľa a redakčnej rady časopisu, ale za ne zodpovedajú autori.

Recenzenti / Reviewers

Dr. h. c. prof. Ing. Miroslav ŽÁK, DrSc.,

*Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika,
Liptovský Mikuláš - (SK)*

doc. Ing. Pavel BUČKA, CSc.

*Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika,
Liptovský Mikuláš - (SK)*

doc. Ing. Pavel NEČAS, PhD.

*Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika,
Liptovský Mikuláš - (SK)*

Ing. Stanislav MORONG, PhD.

*Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika,
Liptovský Mikuláš - (SK)*

Prof. nadzw. dr hab. dr h.c. Andrzej LIMAŃSKI

*Wyższa Szkoła Zarządzania Marketingowego i Języków Obcych w Katowicach
Katowice (PL)*

doc. dr. Antoni OLAK

*Wyższa Szkoła Zarządzania Marketingowego i Języków Obcych w Katowicach
Katowice (PL)*

Ing. Ivan MAJCHÚT, PhD.

*Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika,
Liptovský Mikuláš - (SK)*

PhDr. Milan LABUZÍK, CSc.

*Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika,
Liptovský Mikuláš - (SK)*

plk. Ing. Miroslav OFČAROVICH

*Generálny štáb OS SR
Bratislava (SR)*

OBSAH

CONTENTS

<i>doc. Ing. Pavel</i> BUČKA , CSc., SLOVO NA ÚVOD	6
--	---

VEDECKÉ ČLÁNKY:

<i>Ing. Ivan</i> KOBLEN , CSc <i>doc. Ing. Stanislav</i> SZABO , PhD., MBA <i>doc. Ing. Pavel</i> BUČKA , CSc MEDZIVLÁDNY REŽIM PRE OBRANNE OBSTARÁVANIE AKO DÔLEŽITÁ SÚČASŤ PROCESOV A ČINNOSTÍ V RÁMCI EURÓPSKEHO TRHU S OBRANNOU VÝZBROJOU A TECHNIKOU A SPOLOČNEJ BEZBEČNOSTNEJ A OBRANNEJ POLITIKY EÚ	7
<i>plk. Ing. Radoslav</i> IVANČÍK , TEORETICKO-METODOLOGICKÝ POHĽAD NA BEZPEČNOSŤ	38
<i>Ing. Viera</i> FRIANOVÁ , NASADENIE OZBROJENÝCH SÍL V RÁMCI ODSTRANOVANIA NÁSLEDKOV KRÍZOVÝCH SITUÁCIÍ A PLNENIA ASISTENČNÝCH SLUŽIEB NA ÚZEMÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY	58
<i>Doc. dr. Antoni</i> OLAK ZAGROŽENIA WSPÓŁCZESNEGO ŚWIATA – TERRORYZM I JEGO ŹRÓDŁA	72
<i>Mgr. Marek</i> WIATER , <i>Dr. Ireneusz</i> DRABIK , BEZPIECZEŃSTWO I ZAGROŽENIA MŁODZIEŻY W ASPEKCIE ZJAWISKA UZALEŻNIENIA OD INTERNETU I GIER KOMPUTEROWYCH	85
<i>dr. Franciszek</i> KOZACZUK TERRORYZM I JEGO UWARUNKOWANIA PSYCHOLOGICZNE I RELIGIJNE	117

ODBORNÉ ČLÁNKY:

<i>genpor. Ing. Jaroslav</i> VÝVLEK PLNENIE PRIORÍT NGŠ OZBROJENÝMI SILAMI SR VO VR 2011 ZÁMER PLNENIA CIEĽOV A ROZHODUJÚCICH ÚLOH VO VR 2012	125
<i>npor. Blažej</i> LIPPAY , M.A. <i>doc. Ing. Peter</i> SPILÝ , PhD SKÚSENOSTI OZBROJENÝCH SÍL SLOVENSKEJ REPUBLIKY S OPERÁCIAMI PROTI POVSTANIU	137
<i>nrtm. PhDr. Martin</i> NIČ , CHARAKTERISTIKA IZRAELSKO – PALESTÍNSKEHO KONFLIKTU	151

mjr. Ing. Peter KOŠKA,
kpt. Ing. Pavel TRÚCHLY

ANALYTICKÁ KONTROLA V RÁMCI DEKONTAMINÁCIE TOXICKÝCH
CHEMICKÝCH LÁTKOK VYKONÁVANEJ ZLOŽKAMI INTEGROVANÉHO
ZÁCHRANNÉHO SYSTÉMU

162

SLOVO NA ÚVOD

Vážení čitatelia,

Vojenské reflexie, ako vedecko-odborný elektronický časopis, sa venuje problematike bezpečnosti a obrany, vzdelávaniu, informačnej bezpečnosti a problematike vojenskej a policajnej teórie a praxe. Jednotlivé príspevky tohto čísla by mali rozšíriť vedomosti nielen príslušníkov OS SR, ale taktiež ostatných ozbrojených zložiek. V našom vedecko-odbornom časopise publikujú svoje články erudovaní odborníci, ktorí svoje poznatky prezentujú, ako zo stránky teoretickej, tak i praktickej. Som rád, že sme našu redakčnú radu rozšírili o ďalších významných vojenských odborníkov akými sú genpor. Ing. Peter Vojtek - NGŠ OS SR, brig. gen. Ing. Boris Ďurkech, CSc. - rektor AOS a brig. gen. Ing. Jaromír Zůna, MSc. - NŠ Výcvikového centra spoločných síl NATO – JFTC, Bydgoszcz, Poľsko.

Jednotlivé príspevky sme na návrh recenzentov rozdelili na vedecké a odborné. Sme radi, že do tohto čísla prispeli svojimi príspevkami generálporučík Ing. Jaroslav VÝVLEK, 2. zástupca NGŠ OS SR, ďalší funkcionári GŠ OS SR, ako i naši kolegovia z AOS, TU Košice, Katovic a z Armády ČR.

Do Vašej pozornosti odporúčam najmä príspevok generálporučíka Ing. Jaroslava VÝVLEKA k problematike plnenia priorít NGŠ OS SR vo VR 2011 a zámeru plnenia cieľov a rozhodujúcich úloh vo VR 2012, ktorý je vysoko aktuálny najmä pre všetkých príslušníkov OS SR. Ďalej je to príspevok autorov Koblen, Szabo a Bučka, v ktorom sa autori snažia informovať širokú odbornú verejnosť o problematike Medzivládneho režimu pre obranné obstarávanie vytvoreným Európskou obranou agentúrou, ktorý má osobitný význam v problematike Európskeho trhu s obrannou výzbrojou a technikou. Z hľadiska viacerých faktorov je vysoko aktuálnou problematikou v rámci pôsobnosti rezortu obrany Slovenskej republiky, ďalších rezortov a pre subjekty bezpečnostného a obranného priemyslu SR.

Vážení čitatelia, záverom mi dovoľte poďakovať Vám za doterajšiu priazeň a verím, že i v tomto čísle okrem uvedených dvoch príspevkov nájdete i v ďalších článkoch pre Vás zaujímavé informácie a podnetné myšlienky, ktoré obohatia Váš vedomostný obzor.

V mene členov redakčnej rady Vám prajem príjemné čítanie.

doc. Ing. Pavel BUČKA, CSc.
predseda redakčnej rady

MEDZIVLÁDNY REŽIM PRE OBRANNÉ OBSTARÁVANIE AKO DÔLEŽITÁ SÚČASŤ PROCESOV A ČINNOSTÍ V RÁMCI EURÓPSKEHO TRHU S OBRANNOU VÝZBROJOU A TECHNIKOU A SPOLOČNEJ BEZBEČNOSTNEJ A OBRANNEJ POLITIKY EÚ

Ing. Ivan KOBLEN, CSc.,^{1/} doc. Ing. Stanislav SZABO, PhD., MBA,^{1/}

doc. Ing. Pavel BUČKA, CSc.^{2/}

^{1/} Letecká fakulta, Katedra manažmentu leteckej prevádzky,

Technická univerzita v Košiciach, Rampová 7, 041 21 Košice

^{2/} Akadémia ozbrojených síl generála M.R.Štefánika, Liptovský Mikuláš

E-mail: ivan.koblen@tuke.sk, stanislav.szabo@tuke.sk, pavel.bucka@aos.sk

ABSTRAKT

Hlavným cieľom príspevku je informovať o problematike Medzivládneho režimu pre obranné obstarávanie vytvorenom Európskou obranou agentúrou (EDA), ktorý má osobitný význam v problematike Európskeho trhu s obrannou výzbrojou a technikou (EDEM) a z rady dôvodov je takisto dôležitý v kontexte procesov a činností v rámci Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky Európskej únie. Z hľadiska viacerých faktorov je súčasne vysoko aktuálnou oblasťou v rámci pôsobnosti rezortu obrany Slovenskej republiky, ďalších rezortov a pre subjekty bezpečnostného a obranného priemyslu SR.

Autori informujú o špecifikách EDEM vyplývajúcich hlavne z jeho fragmentácie a potrebnosti transparentnosti a posilnenia konkurenčného prostredia v rámci EDEM. Vysvetľujú poslanie a význam Medzivládneho režimu pre obranné obstarávanie (ďalej Medzivládny režim), ktorý je funkčný na základe Pravidiel (Kódexu chovania) pre obranné obstarávanie a Pravidiel (Kódexu chovania) žiaducej praxe v dodávateľskom reťazci. Informujú v tejto súvislosti o kľúčových zásadách oboch týchto pravidiel. Ďalšia časť príspevku sa zaoberá problematikou Elektronickej zobrazovacej tabule (EBB) EDA ako základu pre realizáciu zásady spravodlivého a rovnakého prístupu k dodávateľom a ako prostriedku pre monitorovanie aplikácie Medzivládneho režimu. EBB ako elektronický vestník (portál EDA) slúži na zverejňovanie príležitostí (tendrov) uchádzať sa o vládne zákazky na dodávky výzbroje, techniky a materiálu (EBB 1) a súčasne na zverejňovanie príležitostí uchádzať sa o obranné priemyselné zákazky (EBB 2 - príležitosti pre spoločnosti obranného priemyslu zapojiť sa do dodávateľských reťazcov európskych spoločností

obrného priemyslu). Autori uvádzajú takisto kľúčové informácie o ďalších oblastiach Medzivládneho režimu, ktoré majú priamy vplyv na správnu činnosť EDEM. K týmto oblastiam patrí oblasť bezpečnosti informácií, bezpečnosti dodávok, problematika ofsetov a oblasť zabezpečenia rovnakých podmienok v rámci EDEM. Problematika ofsetov obsahuje informácie o problematike Pravidiel pre ofsety v rámci EDA, ako aj stručné informácie o genéze ofsetovej legislatívy a súčasnom špecifickom stave v tejto oblasti na Slovensku.

Kľúčové slová: Medzivládny režim, obranné obstarávanie, Európsky trh s obrannou výzbrojou a technikou, Európska obranná agentúra (EDA), Pravidlá (Kódex chovania), dodávateľský reťazec, bezpečnosť dodávok, ofsety

ÚVOD

Jednou zo základných funkcií, ktoré Európska obranná agentúra (**EDA**) v súlade so svojím poslaním stanoveným v článku 5 „Funkcie a úlohy“ dokumentu Jednotná akcia (2004/551/CSFP) [1] o jej zriadení plní, je aj vytváranie konkurencieschopného Európskeho trhu s obrannou výzbrojou a technikou (**EDEM** - European Defence Equipment Market), za súčasného posilňovania Európskej obrannej priemyselnej a technologickej základne (**EDTIB** - European Defence Industrial and Technological Base).

Dôležitosť posilňovania EDTIB je zvýraznená aj v **konsolidovanom znení Zmluvy o Európskej únii** v znení zmien a doplnení vyplývajúcich z Lisabonskej zmluvy, kde je v **čl.42, ods.3** a v **čl.45, ods.1** stanovená pre EDA úloha „prispievať k určovaniu a k vykonávaniu akýchkoľvek opatrení potrebných na posilnenie priemyselnej a technologickej základne odvetvia obrany“.

V tejto súvislosti si môžeme položiť otázku (a kladú si ju aj viacerí obranní profesionáli), **prečo je problematika obranného trhu a obranného priemyslu** súčasťou procesov a činnosti v rámci Agentúry a súčasťou Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky (**CSDP**) Európskej únie (**EÚ**)?

Vyjadrené v skrátenej forme, je to logicky spôsobené dvoma hlavnými dôvodmi:

- ❖ Z histórie je zrejmé, že *ozbrojené sily potrebujú pre svoju existenciu dodávky výzbroje a techniky, ktorých výrobu a dodávku zabezpečuje obranný priemysel*. Je tomu tak aj v súčasnosti. Rozvoj obranných spôsobilostí ozbrojených síl európskych štátov si v súčasnosti a v budúcnosti vyžaduje adekvátnu európsku obrannú technologickú a priemyselnú základňu. Inými slovami povedané, spoločná bezpečnostná a obranná politika EÚ je nemysliteľná bez podpory priemyselnej štruktúry, ktorá je schopná dodávať a udržiavať v prevádzke – s určitým stupňom autonómnosti - obranné systémy

vysokej technologickej úrovne potrebné pre moderné ozbrojené sily. Súčasne je dôležité, aby pri rozvoji a udržiavaní týchto obranných spôsobilostí bol zabezpečený akceptovateľný a rozumný stupeň bezpečnosti dodávok v materiálovej oblasti. Základným predpokladom je, že *silná EDTIB je potrebná za účelom podpory CSDP*. Je to súčasne spojené s viacerými sociálno-ekonomickými aspektami, ku ktorým patrí aj celková konkurencieschopnosť európskeho obranného priemyslu a jeho význam v rámci celkovej ekonomiky a vplyv na zamestnanosť. V obrannom priemysle pracuje značný počet vysokokvalifikovaných pracovníkov. Podľa údajov Asociácie leteckého, kozmického a obranného priemyslu Európy (**ASD**), pracovalo v roku 2008 v týchto sektoroch 676 tisíc zamestnancov (členmi ASD v tom čase boli národné asociácie leteckého a obranného priemyslu zo 17 z 27 členských štátov EÚ , takže celkový počet zamestnancov v rámci EDTIB je vyšší) [2]. Takisto je potrebné vidieť problematiku využitia duálnych technológií, ktoré môžu mať pozitívny vplyv ako na civilnú tak aj vojenskú oblasť.

- ❖ Uznávaným faktom je, že trh s obrannou výzbrojou a technikou má niektoré veľmi unikátne vlastnosti, ktoré sú v ostrom kontraste voči tradičnému trhu. Jednotlivé štáty, ich vlády, hrajú rozhodujúcu úlohu v tomto trhu a sú prakticky výhradnými zákazníkmi, t.j. výroba obrannej výzbroje a techniky a obchod v tejto oblasti má úzke väzby na suverenitu štátu a je dôležitým nástrojom jeho bezpečnostnej a obrannej politiky. Trh s obrannými systémami má teda mimoriadny politický charakter a vlády štátov, spolu s pozíciou zákazníka, regulujú tento trh prostredníctvom špecifických pravidiel a činnosťami, akými sú exportné pravidlá a použitie obranných výrobkov tretími krajinami. Takisto je potrebné vidieť, že štáty (vlády jednotlivých krajín) sú vlastníkami určitých obranných priemyselných kapacít alebo priemyselných kapacít s obranným využitím. Z toho vyplýva, že každý štát má záujem udržiavať a rozvíjať obranný sektor pre pokrytie potrieb svojich ozbrojených síl a preto štáty často subvencujú svoje domáce spoločnosti obranného priemyslu a využívajú európsku legislatívu k ochrane domáceho trhu pred zahraničnou konkurenciou. To vo svojom dôsledku často zvyšuje cenu obstarávaných obranných systémov a služieb vyznačujúcich sa komplexnosťou a unikátnosťou použitých technológií a bráni hlbšej reštrukturalizácii a konsolidácii domáceho obranného a bezpečnostného priemyslu.

Z vyššie uvedeného je zrejmé, že pokiaľ sa týka pôsobností EDA, tieto z hľadiska integrovanej obrannej koncepcie a rozvoja a podpory obranných spôsobilostí ako kľúčového prvku CSDP, musia obsahovať nielen problematiku rozvinutia spolupráce členských krajín

v oblasti harmonizácie vojenských požiadaviek, koordinácie a spolupráce v obrannom výskume, technológiách a vyzbrojovaní, ale aj problematiku aspektov priemyslu a trhu týkajúcich sa obrany, s ktorými je rozvoj obranných spôsobilostí úzko previazaný.

Zodpovedajúca úroveň výzbroje a techniky ozbrojených síl členských štátov EÚ je závislá na konkurencieschopnom priemysle a efektívnom systéme obstarávania. Rozvoj CSDP je preto tiež závislý na konkurencieschopnosti Európskej obrannej priemyselnej a technologickej základne a schopnosti EU vybudovať homogénnejší hospodársky rámec pre oblasť obrany.

1. ŠPECIFIKÁ EDEM A POTREBNOSŤ TRANSPARENTNOSTI A POSILNENIA KONKURENČNÉHO POSTREDIA V RÁMCI EDEM

Napriek skutočnosti, že obranný priemysel a trh majú nesporné špecifiká, stále podliehajú štandardným trhovým a obchodným pravidlám ako sú profit a súťaž. Táto skutočnosť je posilňovaná progresívnou privatizáciou a snahou zákazníkov čoraz viac aplikovať komerčné pravidlá obstarávania, čo spolu s narastajúcim objemom duálnych technológií postupne zmazáva tradičné hranice medzi obranným a civilným sektorom a postupne zblížuje obrannú politiku EU s ostatnými v oblastiach ako sú výskum, vnútorný trh, pravidlá obchodovania a súťaž.

Európsky trh s obrannou výzbrojou a technikou (EDEM) je tvorený predovšetkým ekonomickým a legislatívnym prostredím a vyznačuje sa svojimi špecifikami, čo vytvára rámec, ktorý bude musieť EDEM akceptovať.

Fragmentácia európskeho trhu s obrannou výzbrojou a technikou (EDEM) ako jedno z hlavných špecifík EDEM je evidentným faktom, ktorý je veľkou výzvou aj pre orgány EDA. Nehovoriac o vplyve na nedostatočnú globálnu konkurencieschopnosť európskej obrannej technologickej a priemyselnej základne. Dôkazom toho je aj skutočnosť, že medzi desiatimi prvými svetovými spoločnosťami obranného priemyslu z hľadiska predaja produktov a služieb, sú iba dve európske spoločnosti.

Z hľadiska vytvorenia EDEM zohráva významnú úlohu **rozdiel v ekonomikách členských krajín**. Väčšina obranného priemyslu a zdrojov je sústredená v troch členských krajinách – Veľkej Británii, Francúzsku a Nemecku. Tieto tri krajiny spolu s Talianskom, Španielskom a Švédskom ako **šesť krajín „Letter of Intent“ – LoI** (t.j. krajín EÚ s najvyspelejším obranným priemyslom), **tvorí viac ako 90% kapacít európskeho obranného priemyslu** a predstavuje 79,25 % obranných výdavkov členských krajín EDA [3] (údaj za rok 2008, kedy boli celkové výdavky členských krajín EDA na obranu v celkovej výške

200 mld. € [4]). Z hľadiska výdavkov na obranný výskum a technológie (R&T) vynakladajú Francúzsko, Veľká Británia a Nemecko až 78,8% finančných prostriedkov a spolu so Španielskom a Švédskom až 88,5% finančných prostriedkov členských krajín EDA na túto oblasť (údaje za rok 2008, kedy predstavovali celkové výdavky členských krajín EDA na oblasť R&T hodnotu 2,48 mld. €).

Druhým aspektom formovania EDEM je jeho veľkosť a schopnosť konkurencieschopnosti, predovšetkým v porovnaní s USA. Údaje ukazujú, že v porovnaní s USA európske krajiny spoločne výrazne zaostávajú tak v celkovom objeme prostriedkov vyčlenených na obranné účely, ako aj v percentuálnom vyjadrení podielu hrubého domáceho produktu vynakladaného na obranu. V roku 2009 vynaložili USA na obranu 498 mld.€, zatiaľ čo 26 členských krajín EDA celkovo 194 mld.€, t.j. 2,56 krát menej [5]. Celkové výdavky na obranu členských krajín EDA predstavovali v r.2009 percentuálne 1,67 % HDP, kým výdavky na obranu USA boli v tomto roku vo výške 4,9% HDP. Z toho vyplýva, že aj jedno z najpreukaznejších kritérií, ktorým sú výdavky na obranu v prepočte na jedného obyvateľa, je výrazne v prospech USA: 1622 € na amerického obyvateľa , zatiaľ čo v 26 členských krajinách EDA je táto hodnota vo výške 392 € na obyvateľa [5]. Negatívna pre zúčastnené členské krajiny (pČK) EDA je aj štruktúra obranných nákladov. V rámci rozpočtu USA na obranu predstavovali v r.2008 náklady na investície 35,6 %, kým v rámci pČK EDA len 20,8% ich celkových obranných výdavkov [5].

Častým javom hlavne pre členské krajiny so silným (silnejším) obranným priemyslom je snaha brániť svoje ekonomické záujmy a tento priemysel tým, že obranná výzbroj a technika môže byť vyrábaná a udržiavaná len týmito krajinami z dôvodov národnej bezpečnosti a suverenity. K tomu treba zobrať do úvahy súčasnú globálnu ekonomickú a finančnú krízu, znižovanie rozpočtov na obranu, čo vytvára „tlaky“ na podporu domáceho priemyslu nie v rámci podpory a rozvoja medzinárodnej spolupráce, ale za každú cenu vývoja a výroby v domácich podmienkach. Redukcia nákladov na obranu, nejasné krátkodobé a strednodobé trendy rozpočtov väčšiny európskych krajín komplikujú orientáciu obranného priemyslu a jeho schopnosť udržiavať úroveň kapacít a činností a súčasne sťažujú alebo znemožňujú investovať do nových technológií a zostať tak konkurencieschopným. Paradoxne na druhej strane, nedostatky v konkurencieschopnosti a technologickej pripravenosti (zrelosti) národného priemyslu môže eventuálne niekedy viesť k zvýšeniu jeho závislosti na zahraničnom obrannom priemysle. Táto situácia, môže preto spôsobiť väčšiu závislosť na kapitále nachádzajúcom sa mimo Európy, ktorý prichádza pre zabezpečenie potrebných obranných spôsobilostí v rámci európskych krajín.

Z vyššie uvedených dôvodov považuje EDA od svojho vzniku problematiku vytvorenia otvoreného európskeho trhu s obrannou výzbrojou a technikou za jednu zo svojich najvyšších priorít. Už na jednom z prvých rokovaní Riadiaceho výboru v novembri 2004 bol potvrdený prínos zo zmenšenia fragmentácie európskeho obranného trhu a zdôraznená úloha EDA vo väzbe na splnenie tohto cieľa, ktorý vyplýva aj z úsilia Európskej komisie o dosiahnutie integrovanejšieho EDEM v súlade so Zelenou knihou o verejných zákazkách v oblasti obrany zo septembra 2004.

Bolo rozhodnuté, aby EDA implementovala projekt, ktorý by riešil tento problém v obrannej akvizícii v kontexte obsahu článku 296 TEC ako základný krok smerom k zdokonaleniu európskych obranných spôsobilostí v rámci CSDP (v tej dobe ESDP- Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky). Týmto projektom je medzivládny režim k posilneniu konkurenčného prostredia na európskom trhu s obrannou výzbrojou a technikou, skrátene známy ako Medzivládny režim pre obranné obstarávanie.

2. MEDZIVLÁDNY REŽIM PRE OBRANNÉ OBSTARÁVANIE

Prvým veľkým úspechom Agentúry v oblasti vytvárania Európskeho trhu s obrannou výzbrojou a technikou (EDEM) bolo prijatie **dobrovoľného medzivládneho režimu pre podporu transparentnosti a posilnenie konkurenčného prostredia v rámci EDEM**, ktorý je funkčný na základe Pravidiel (alebo ešte výstižnejšie Kódexu chovania) pre obranné obstarávanie (**CoC** – Code of Conduct on Defence Procurement), schválenom na Riadiacom výbore EDA vo formáte ministrov obrany členských krajín dňa 21. novembra 2005, ktorý vstúpil do platnosti od 1. júla 2006. V čase vstúpenia tohto medzivládneho režimu do platnosti sa zaviazalo rešpektovať prijaté pravidlá 22 z vtedajších 24 členských krajín EDA, v súčasnosti je zúčastnených na režime 25 z 26 členských krajín EDA (všetky s výnimkou Rumunska) a zásady rešpektuje takisto Nórsko.

Slovenská republika je zúčastnenou krajinou v rámci Medzivládneho režimu pre obranné obstarávanie od začatia jeho činnosti a to na základe súhlasného rozhodnutia vtedajšieho ministra obrany SR, ktorý zohľadnil kladné stanovisko Ministerstva hospodárstva SR a Združenia obranného priemyslu SR (v súčasnosti Združenia bezpečnostného a obranného priemyslu SR).

Režim je definovaný v kontexte článku 346 Zmluvy o fungovaní Európskej únie – **TFEU** (bývalého článku 296 TEC) a vychádza zo súboru zásad uvedených v dvoch Pravidlách (Kódexoch chovania):

- Pravidiel (Kódexu chovania) pre obranné obstarávanie (**CoC** – Code of Conduct on Defence Procurement),
- Pravidiel (Kódexu) žiaducej praxe v dodávateľskom reťazci (**CoBPSC**- The Code of Conduct of Best Practice in the Supply Chain), ktoré boli schválené Riadiacim výborom vo formáte národných riaditeľov pre vyzbrojovanie dňa 7. apríla 2006 a Radou Asociácie leteckého, kozmického a obranného priemyslu Európy - **ASD** (27. apríla 2006) a následne Riadiacim výborom vo formáte ministrov obrany dňa 15. mája 2006. Takisto tieto Pravidlá vstúpili do platnosti od 1. júla 2006.

Súčasťou dobrovoľného medzivládneho režimu pre obranné obstarávanie je podporný informačno-technologický nástroj pre jeho monitorovanie, ktorým je Elektronická zobrazovacia tabuľa (**EBB** – The Electronic Bulletin Board).

2.1 Pravidlá (Kódex) pre obranné obstarávanie

Členské krajiny EÚ zúčastnené na činnosti EDA súhlasia s potrebnosťou urobiť rozhodujúce kroky k vytvoreniu medzinárodne konkurencieschopného EDEM, ako kľúčového prostriedku k posilneniu Európskej obrannej technologickej a priemyselnej základne. Zúčastnené členské krajiny v režime prijímajú rozhodnutie vytvoriť, bez vplyvu na svoje práva a povinnosti v rámci medzinárodných zmlúv, dobrovoľný, nezáväzný, medzivládny režim, cieľom ktorého je posilniť konkurenčné prostredie v oblasti obstarávania vojenskej techniky a to na recipročnom základe medzi štátmi, ktoré k tomuto režimu pristúpia.

S prijatím Pravidiel (Kódexu) pre obranné obstarávanie sa krajiny, ktoré pristúpili do Režimu zaviazali otvoriť sa dodávateľom, ktorí využívajú technologickú a priemyselnú základňu na území krajín zúčastnených v režime, **pre akvizíciu (dodávky) vojenskej techniky** v hodnote **nad 1 milión €** tam, kde sú splnené podmienky pre uplatnenie článku 296 TEC (súčasný článok 346 TFEU). Z uvedeného vyplýva, že **s prijatím Pravidiel pre obranné obstarávanie sa zúčastnené krajiny zaviazali publikovať verejnú súťaž (medzinárodné tendre) v režime článku 296 TEC o celkovej hodnote 1 mil € a vyššej na Elektronickej zobrazovacej tabuli** - Elektronickom vestníku vládnych zákaziek (**EBB** - Electronic Bulletin Board, Governments Contracts - GC), ktorý je portálom EDA, čím otvorili verejné súťaže zahraničným uchádzačom.

Po 1. júli 2006, kedy Pravidlá (Kódex) pre obranné obstarávanie vstúpil do platnosti, nemusia zúčastnené štáty zverejniť verejnú súťaž (vyhlásiť medzinárodný tender) v rámci článku 296 TEC (346 TFEU) iba vo výnimočných prípadoch. Týmto **výnimkami sú:**

- obstarávanie v rámci obranného výskumu a technológií,
- nákupy v rámci spoločných programoch/projektoch vyzbrojovania (koordinovaná akvizícia),
- obstarávanie jadrových zbraní a jadrových pohonných systémov,
- obstarávanie chemických, bakteriologických a rádiologických tovarov a služieb,
- obstarávanie kryptografického (šifrovacieho) vybavenia.

V rámci takto definovaného Režimu sa zohľadňuje, že zúčastnené krajiny môžu u konkrétnych nákupov výnimočne postupovať s vylúčením konkurencie v prípadoch naliehavej operačnej nutnosti; pri následných prácach alebo pri obstarávaní doplnkových tovarov a služieb alebo z výnimočných a naliehavých bezpečnostných dôvodov.

Medzivládny režim pre obranné obstarávanie je **založený na nasledujúcich piatich zásadách**: [6]

1.Dobrovoľný, nezáväzný prístup

Nejde o žiadny právny záväzok, ani žiadny právny záväzok nevzniká. Režim bude fungovať na základe toho, že suverénne členské štáty dobrovoľne navzájom previažu svoju politiku a uplatňované postupy v tejto oblasti recipročným spôsobom. Členské krajiny, ktoré budú chcieť k Režimu pristúpiť a riadiť sa týmito Pravidlami (týmto Kódexom), budú mať možnosť kedykoľvek svoju účasť v Režime zrušiť. Nad rámce požiadaviek zodpovedať sa ďalším členským krajinám Režimu sa v prípade nedodržovania týchto Pravidiel zo strany zúčastnenej krajiny nepredpokladá žiadne ďalšie sankcionovanie.

2.Spravodlivý a rovnaký prístup k dodávateľom

Cieľom je, aby sa dodávatelia sídlia v európskych krajinách mohli uchádzať o zákazky vo verejných súťažiach. To bude vyžadovať transparentnosť a nestrannosť pri informovaní; budú vykonané organizačné opatrenia, aby všetky súťaže na dodávku vojenskej techniky vyhlasované zúčastnenými krajinami boli zverejňované na jedinom portáli, ktorý zaistí, že v rámci Režimu budú včas oznamované výzvy k podaniu ponúk uchádzačov do verejnej súťaže a zároveň tento portál bude obsahovať odkazy na národné internetové stránky alebo ďalšie pokyny o tom, kde možno získať zadávaciu dokumentáciu. K oboznámeniu dodávateľov s orgánmi a postupmi v oblasti nákupu vojenskej techniky v jednotlivých krajinách bude vydaný stručný „návod na použitie“. V oznámení o vyhlásenej verejnej súťaži bude stručne popísaná požiadavka, postupy a harmonogram súťaže a podmienky pre účasť. Pri udelení zákazky bude vydané o tom oznámenie v štandardizovanom formáte.

Pri samotnej verejnej súťaži (medzinárodnom tendre) bude spravodlivý a rovnaký prístup zaistený:

➤ ***Výberovými kritériami***

Všetky spoločnosti budú hodnotené podľa transparentných a objektívnych štandardov, ako napr. disponovanie bezpečnostnou previerkou, požadované know-how a predchádzajúce pôsobenie v odbore.

➤ ***Špecifikáciami a stanovením požiadaviek***

Tieto budú formulované čo najkonkrétnejšie ohľadom funkcie, výkonu a parametrov. Kde to bude možné, bude zadávacia dokumentácia namiesto národných štandardov alebo podrobných požiadaviek na mieru šitým spoločnostiam, využívať prednostne medzinárodné štandardy.

➤ ***Kritériami pre udelenie zákazky***

Budú jasne stanovené už na začiatku. Základným kritériom pre výber zmluvného dodávateľa bude ekonomická výhodnosť riešenia konkrétnej potreby pri zohľadnení aspektov ceny (ako ceny dodávky, tak aj ceny na životný cyklus), presnosť splnenia požiadaviek, kvalita a zaistenie dodávky, ofsety.

➤ ***Pohovorom po uzatvorení verejnej súťaže (tendra)***

Ak si to neúspešní uchádzači budú priať, budú mať po pridelení zákazky možnosť spätnej väzby.

3. Vzájomná transparentnosť a schopnosť dokladovania

Každý zúčastnený štát bude mať možnosť sa pravidelne oboznámiť s komplexnými údajmi, ktoré doložia, ako Režim prakticky ovplyvňuje uskutočňovanie a výstupy obstarávania vojenskej techniky. Režim bude zahrňovať určité kategórie výnimiek – ak budú výnimky použité alebo dôjde k iným mimoriadnym udalostiam, budú môcť zúčastnené krajiny žiadať o vysvetlenie a mať možnosť, pokiaľ to bude nutné, prediskutovať okolnosti s Riadiacim výborom EDA. Agentúra bude slúžiť ako nástroj pre dosiahnutie tejto vzájomnej transparentnosti a schopnosti dokladovania. Žiadna zo zúčastnených krajín nebude chcieť, aby Agentúra prevzala úlohu nezávislého vyšetrovateľa záležitostí daného štátu. Je ale uznané, že vzájomná otvorenosť a uistenie o tom, ako každá zúčastnená krajina dodržiava Pravidlá (Kódex) v praxi, si vyžaduje efektívny monitorovací systém Agentúry s pravidelnými výstupmi vo forme správ, ktoré sú predkladané Riadiacemu výboru. Zaistené bude, že Agentúre bude poskytovaná nevyhnutná spolupráca od národných štábov tak, aby

mala prehľad o fungovaní Režimu v potrebnej miere. Zúčastnené členské krajiny budú takisto Agentúru informovať o všetkých prípadoch aplikovania článku 296 TEC v zmysle poskytnutia štátnej podpory a o otázkach spojených so zlučovaním podnikov a s akvizíciami firiem.

4. Spoločná podpora

Výsada lepšej príležitosti na predaj pre každého zúčastneného v rámci obranného trhu si vyžaduje recipročný záväzok urobiť všetko možné pre zaistenie dodávky. V obrannom obstarávaní to nie je iba komerčná záležitosť, ale vyžaduje si to angažovanosť vlád a priemyslu.

Zúčastnené krajiny v Režime uznávajú, že plne efektívna činnosť Režimu bude závisieť na silnej vzájomnej dôvere a vzájomnej závislosti. Zúčastnené krajiny majúce záujem o kontrakty na dodávky hocikde v Európe sú oprávnené očakávať, že neskôr budú a zostanú spoľahlivými a konkurencieschopnými zdrojmi dodávok. Neurčitosť v tejto oblasti pôsobí proti nim z hľadiska konkurencieschopnosti. Vláda každého zúčastneného štátu urobí všetko možné v súlade s národnou legislatívou a medzinárodnými záväzkami, aby podporovala a pohotovo vybavila zmluvne objednané obranné požiadavky s inými krajinami, zvlášť v prípadoch naliehavých operačných potrieb a bude pracovať na zvýšení úrovne spoločnej dôvery medzi zúčastnenými krajinami, hlavne formou zdokonalenia predpovedateľnosti a spoľahlivosti jej právneho poriadku a politiky v danej oblasti. Všetky zúčastnené krajiny budú podporovať úsilie pre zjednodušenie vzájomných transferov a prepravy obranných tovarov a technológií.

5. Spoločný prínos

Zúčastnené členské krajiny takisto uznávajú, že tento Režim nebude prínosom, pokiaľ všetky krajiny nebudú vidieť prínos z jeho podpísania. Dôležitou súčasťou v rozšírení príležitostí pre malé a stredné podniky z celej Európy je možnosť predaja v rámci celokontinentálneho trhu. V obrannom obstarávaní môžu byť zákazníci pre takéto spoločnosti radšej v pozícii priamych dodávateľov, ako konečných užívateľov. V tejto súvislosti je potrebné zabezpečiť, aby čestná súťaž a prínos Režimu znižovali dodávateľský reťazec. Súčasne je dôležité, aby Pravidlá (Kódex) žiaducej praxe v dodávateľskom reťazci (CoBPSC), ktoré budú odsúhlasené s priemyslom, boli integrálnou súčasťou Režimu. Jeho principiálnou zásadou bude podporiť transparentnosť a čestnú súťaž na dodávateľskej úrovni. Hlavní dodávatelia budú očakávať hodnotenie a výber dodávateľov, ktoré bude založené na

férovom a rovnom základe. Implementácia bude podporovaná opatreniami týkajúcimi sa orientáciou v systéme, podávaním správ a monitorovaním.

2.2. Pravidlá (Kódex) žiaducej praxe v dodávateľskom reťazci

Ide o dobrovoľné Pravidlá (Kódex) žiaducej praxe v dodávateľskom reťazci (CoBPSC) pre využitie tam, kde sa uplatňuje článok 296 TEC (súčasný článok 346 TFEU). Tieto Pravidlá sú neoddeliteľnou súčasťou Pravidiel (Kódexu) pre obranné obstarávanie (CoC) a sú realizované spoločne s ním.

CoBPSC bol vytvorený k posilneniu zásad Pravidiel chovania v dodávateľskom reťazci pre nákupy v oblasti obrany, čím sa má zvýšiť konkurencieschopnosť a rovnaké príležitosti pre všetkých dodávateľov vrátane malých a stredných podnikov (SME). Mal by povzbudiť tok hodnôt v horných častiach dodávateľského reťazca tak, aby prijatím poctivých zvyklostí v spodných častiach dodávateľského reťazca mohol profitovať priemysel zúčastnených členských krajín.

Hlavným cieľom CoBPSC je teda ovplyvniť chovanie v dodávateľskom reťazci za účelom posilnenia konkurencieschopnosti na národnej úrovni a naprieč zúčastnenými členskými krajinami. CoBPSC sa nesnaží riešiť priamo plnenie v oblasti dodávok tovarov a služieb a ani nešpecifikuje podmienky takéhoto plnenia. Posilňuje skôr transparentnosť a spravodlivosť súťaže na dodávateľskej a subdodávateľskej úrovni. Očakáva sa, že zadávatelia zákaziek, hlavní dodávatelia a ostatní kupujúci v dodávateľskom reťazci prijímú také postupy, ktoré budú stimulovať vyšší stupeň konkurencieschopnosti. CoBPSC by mal tiež stimulovať vyhodnocovanie a výber dodávateľov na základe spravodlivosti. Cieľom v tejto oblasti je zlepšiť kvalitu, efektivitu, dodržiavanie časových termínov a konzistentnosť vo vzťahoch v rámci dodávateľského reťazca obranných akvizícií. Súčasťou CoBPSC sú aj opatrenia monitoringu, ktorý bude založený na poskytovaní informácií hlavným dodávateľom o inzerovaných možnostiach subdodávok.

K hlavným **zásadám Pravidiel (Kódexu) žiaducej praxe v dodávateľskom reťazci patria**: [7]

- Zdieľanie kľúčových hodnôt spravodlivosti, poctivosti a otvorenosti, efektívnosti a profesionálneho prístupu zo strany „kompetentných úradov zúčastnených členských krajín“ (zadávateľov zákaziek) a dodávateľov, za dodržania najvyššieho stupňa bezúhonnosti, nestrannosti a nezáujatosti. Budú sa usilovať o plnenie svojich záväzkov na základe efektívnosti a najvyšších profesionálnych štandardov s tým, že sa

k sebe budú vzájomne chovať spravodlivo a s úctou. V konečnej fáze zostáva hlavný dodávateľ aj naďalej zodpovedný za výber a riadenie svojho dodávateľského reťazca.

- Komerčné „právo na slobodné uzatváranie zmlúv“ v dodávateľskom reťazci musí byť zachované okrem prípadov, uvedených v zákone alebo založených na požiadavkách zákazníka. Uznáva sa, že kupujúci musí mať voľnosť pri špecifikácii podmienok a požiadaviek na plnenie, ktoré budú splňovať jeho akvizičné potreby. Tieto podmienky však musia byť jasne konštatované na začiatku procesu, jednoznačne stanovené a realizované vyváženým spôsobom. Prípadné nariadenia zo strany orgánov oprávnených na uzatváranie zmluvy „kompetentných úradov zúčastnených členských krajín“ ohľadom konkrétneho zdroja dodávok môže vyústiť do prehodnotenia zdieľania rizika.
- CoBPSC musí v rámci dodávateľského reťazca zohľadňovať nasledujúce skutočnosti:
 - ✓ vzťah medzi kupujúcimi a dodávateľmi,
 - ✓ chovanie, aké možno očakávať od všetkých kupujúcich a dodávateľov, veľkých aj malých,
 - ✓ transparentný a spravodlivý priebeh súťaže a výber dodávateľov kupujúcim.
- Ak to bude efektívne, účelné a ekonomicky a technologicky vhodné, musí CoBPSC vytvárať príležitosti na základe rovnakých príležitostí pre spôsobilých a kompetentných dodávateľov (ako domácich tak aj zahraničných), vrátane SME, aby sa mohli zúčastniť súťaže. V záujme ako kupujúcich tak dodávateľov by mohol byť počet subjektov pozvaných do verejnej súťaže obmedzený, aby bola zaistená optimálna hospodárnosť, pri uznaní (a overovaní, či je to potrebné) statusu uprednostneného dodávateľa a strategických aliancií, pokiaľ také existujú. Uvedené bude zahŕňať včasnú špecifikáciu dodávateľských a subdodávateľských príležitostí zverejnením vo vestníku kontraktov „kompetentných úradov zúčastnených členských krajín“, elektronickom vestníku Agentúry alebo na web stránkach dodávateľov.
- Kupujúci prístupní kritériá pre vyhodnocovanie ponúk, objektívne vyhodnotí ponuky a oboznámi všetkých účastníkov súťaže včas a v rovnakom termíne a s prihliadnutím k obmedzeniam komerčnej dôverylosti o výsledku. Na vyžiadanie uskutoční schôdzku pre víťazov a porazených, kde bude informovať o výsledku súťaže a dôvodoch neúspechu, aby účastníkom umožnil lepší výsledok do budúcnosti.
- Pri vyhodnocovaní toho, čo je ekonomicky výhodné pri výbere dodávateľov by sa malo vziať do úvahy, že ako kupujúci tak aj dodávatelia musia urobiť strategické

rozhodnutie ohľadom zaistenia dodávok, ktoré majú širší dopad ako jednotlivý kontrakt alebo programové požiadavky .

- Pri vyhodnocovaní ponúk dodávateľov kupujúci zvaží, okrem iného, aj prístup podniknutý alebo navrhnutý pre výber zdrojov dodávok (vrátane plánov výroby alebo nákupu) s ohľadom na zásady CoBPSC
- Povinnosťou kupujúcich na každej úrovni je, aby vyriešili akékoľvek problémy alebo obavy spojené s ich vlastným dodávateľským reťazcom vo vzťahu k CoBPSC a v prípade pretrvávania týchto záležitostí ich vysvetlili.
- Všetky metódy realizácie akvizície by sa mali uskutočniť v rovnakom duchu poctivých zvyklostí. Ak bude vybraná akákoľvek metóda nákupu, vždy je potrebné zachovať transparentnosť a istotu.

2.3 Elektronická zobrazovacia tabuľa (EBB)

Dôležitou súčasťou a nástrojom Medzivládneho režimu pre obranné obstarávanie je elektronická zobrazovacia tabuľa (**EBB** – The Electronic Bulletin Board). Ide o elektronický portál, zabezpečovaný zo strany EDA, ktorý slúži pre realizáciu zásady spravodlivého a rovnakého prístupu k dodávateľom a je prostriedkom Agentúry pre monitorovanie aplikácie tohto Režimu. Na tento portál (elektronický vestník EDA) je zabezpečený online prístup k všetkým informáciám týkajúcich sa oboch Pravidiel (Kódexov) v rámci Medzivládneho režimu obranného obstarávania, t.j. ako Pravidiel (Kódexu) pre obranné obstarávanie tak aj Pravidiel (Kódexu) žiaducej praxe v dodávateľskom reťazci.

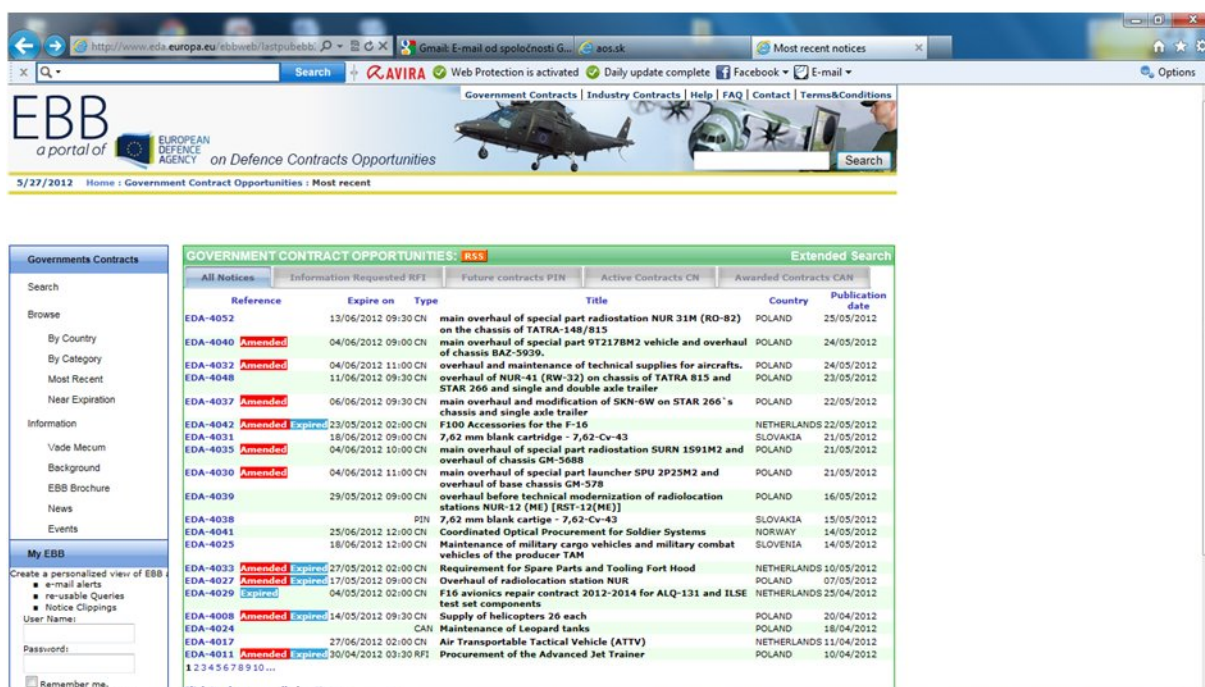
EBB v tejto súvislosti **obsahuje dve hlavné časti:**

❖ **EBB 1** – ktorá plní funkciu elektronického vestníka pre vládne zákazky, t.j. je platformou pre členské krajiny EDA publikovať príležitosti uchádzať sa o vládne zákazky na dodávky výzbroje, techniky a obranných systémov zo strany priemyslu (EBB for Government-to-Industry Contract Opportunities - GC), čím pomáha dodávateľom sprístupniť a identifikovať nové príležitosti na dodávky v obrannej oblasti.

EBB 1 bol spustený od začiatku uvedenia Pravidiel pre obranné obstarávanie (Code of Conduct on Defence Procurement) do praxe, t.j. od 1. júla 2006. Zo strany EDA je stanovený postup pre publikovanie súťaží/tendrov na obstarávanie obrannej výzbroje a techniky v členských krajinách zúčastnených v Režime na EBB. K postupovaniu informácií na EDA za účelom publikovania majú zúčastnené krajiny (spravidla ich rezorty obrany/orgány obstarávania) určené príslušné pracovné orgány a autorizovaných

predstaviteľov. K zasielaniu týchto oznámení na EDA využívajú **EBB Extranet**. EDA EBB tým používa **EBB Intranet** pre validáciu týchto oznámení, manažovanie EBB Extranetu a EBB Web a zber údajov pre účely monitorovania Režimu. **EBB Web** používajú dodávatelia pre vyhľadávanie príležitostí uchádzať sa o vládne zákazky/kontrakty na dodávky výzbroje a techniky.

Informácie o publikovaných súťažiach (tendroch) publikovaných na EBB 1 sú prístupné na web stránke: www.eda.europa.eu/ebbweb/lastpubebb1.aspx. Titulná stránka tohto portálu je na obr. 1.

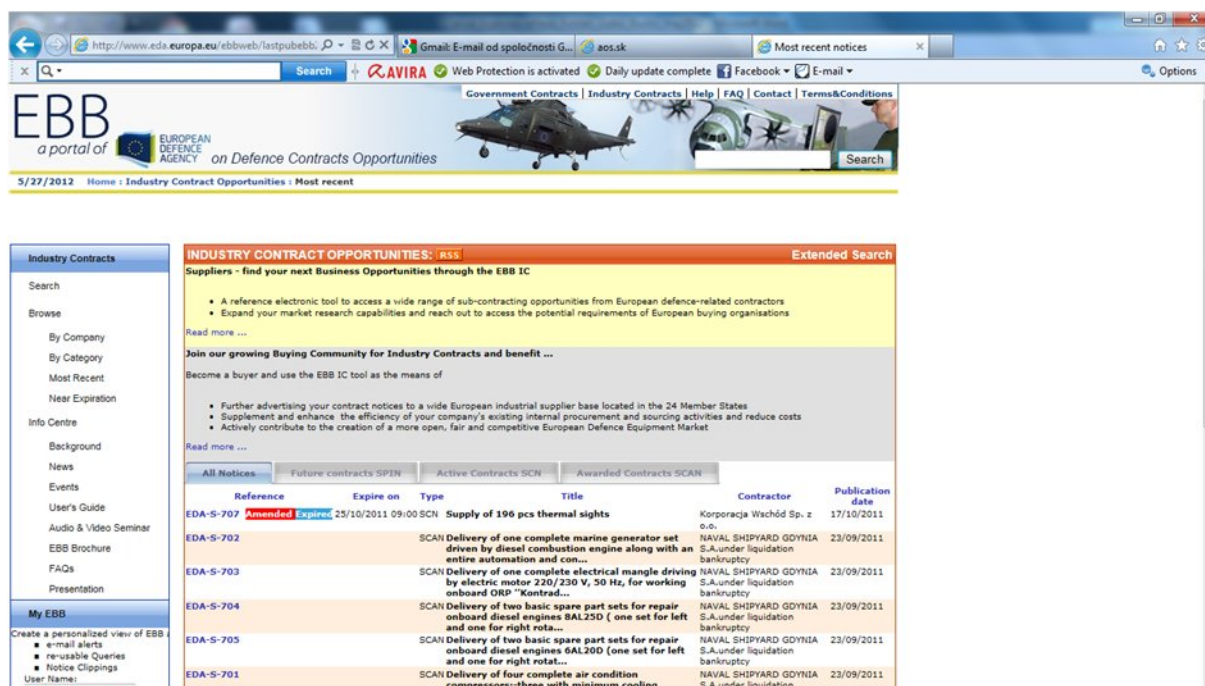

Obr. 1 Titulná stránka EBB 1 – elektronickej zobrazovacej tabule (elektronického vestníka) pre zverejňovanie príležitostí uchádzať sa o vládne zákazky v oblasti obrannej výzbroje a techniky

❖ **EBB 2** – ktorá plní funkciu elektronického vestníka pre obranné priemyslové zákazky, t.j. je platformou pre európske spoločnosti obranného priemyslu publikovať - ako hlavní riešitelia/zmluvní dodávatelia - ich požiadavky na obstarávanie – výzvy pre subdodávateľov/riešiteľov z priemyslu zapojiť sa do obranných zákazok riešených u hlavných dodávateľov v rámci priemyselnej sféry (EBB for Industry-to-Industry Contract Opportunities - IC), čím pomáha dodávateľom sprístupniť a identifikovať nové obchodné príležitosti v oblasti obrany.

EBB 2 bol spustený dňa 29. marca 2007 a je súčasťou realizácie Pravidiel (Kódexu) žiaducej praxe v dodávateľskom reťazci (CoBPSC). Informácie o publikovaných súťažiach

(tendroch) publikovaných na EBB 2 sú prístupné na web stránke: www.eda.europa.eu/ebbweb/lastpubebb2.aspx. Titulná stránka tohto portálu je na obr. 2.

Obr. 2 Titulná stránka EBB 2 – elektronickej zobrazovacej tabule (elektronického vestníka) pre zverejňovanie príležitostí uchádzať sa o priemyslové zákazky v oblasti obrannej výzbroje a techniky

Na EBB 2 publikujú výzvy/príležitosti pre zapojenie sa do dodávateľských reťazcov a riešených projektov v oblasti výzbroje a techniky popredné európske spoločnosti obranného priemyslu, ktoré vysoko ocenili prínos tohto portálu.

EBB 2 poskytuje značné príležitosti aj pre slovenské subjekty obranného priemyslu, výskumné a vývojové organizácie uchádzať sa o zapojenie do riešenia projektov a dodávok výrobkov a služieb pre obranné účely, ktoré popredné európske spoločnosti obranného priemyslu zverejňujú na tomto informačnom portáli.

3. ĎALŠIE OBLASTI MEDZIVLÁDNEHO REŽIMU PRE OBRANNÉ OBSTARÁVANIE A EDEM

Medzivládny režim pre obranné obstarávanie popísaný vyššie nie je iniciatívou, ktorá by mohla zostať statickou alebo izolovanou oblasťou spojenou len s problematikou dvoch uvedených Pravidiel (Kódexov) pre obranné obstarávanie a žiaducej praxe v dodávateľskom reťazci a Elektronickej zobrazovacej tabule (EBB). Režim bol vytvorený s cieľom umožnenia jeho vývoja, adaptácie a zdokonalenia a je previazaný s ďalšími dôležitými oblasťami trhu

s obrannou výzbrojou a technikou, ktoré sú na jednej strane súčasťou oblastí Režimu a na druhej strane sú takisto významnými aspektami obranného trhu.

K týmto oblastiam, ktoré majú priamy vplyv na správnu činnosť EDEM, patria:

- Bezpečnosť informácií
- Bezpečnosť dodávok
- Ofsety
- Oblasť zabezpečenia rovnakých podmienok v rámci EDEM

3.1 Bezpečnosť informácií

Oblasť bezpečnosti informácií (**SoI** – The Security of Information) bola jednou z prvých, ktoré EDA analyzovala vo väzbe na Medzivládny režim pre obranné obstarávanie, pretože je súčasťou procesov vyzbrojovania a obstarávania obranných systémov vo väzbe na citlivosť komerčných informácií a dôvernosc poskytovaných informácií a je spojená s problematikou národnej bezpečnosti. Je dôležité, aby každý štát zúčastnený v Medzivládnom režime bol schopný zabezpečiť ochranu klasifikovaných informácií týkajúcich sa zmluvných procesov pre akúkoľvek spoločnosť z ďalšieho participujúceho štátu v tomto režime, predpokladajúc, že tieto spoločnosti majú bezpečnostný certifikát vydaný príslušným bezpečnostným úradom daného štátu. Táto skutočnosť je dôležitá vo väzbe na zabezpečenie plnej a efektívnej činnosti Pravidiel v rámci Medzivládneho režimu. Ide o plné garantovanie toho, že:

- Ak sa otvára súťaž pre obranné spoločnosti z EÚ pochádzajúce z ďalšej krajiny zúčastnenej v Medzivládnom režime, ich klasifikované informácie na národnej úrovni musia byť chránené v priebehu rôznych etáp procesov obranného obstarávania,
- Ak obranné spoločnosti z EÚ súťažia o kontrakty v ďalšej krajine zúčastnenej v Medzivládnom režime, nemôžu byť diskriminované z dôvodu bezpečnosti informácií kvôli ich národnosti alebo kvôli dĺžke trvania procesov postupovania klasifikovaných informácií

Riadiaci výbor EDA prijal dňa 20. septembra 2006 kľúčové rozhodnutie k problematike bezpečnosti informácií, ktoré sa krajiny zúčastnené v Medzivládnom režime zaviazali rešpektovať. Predmetné rozhodnutie obsahuje dve hlavné časti:

a) Vo väzbe na ochranu klasifikovaných informácií:

- Zúčastnené členské krajiny budú používať bezpečnostné predpisy Rady EÚ (Rozhodnutie Rady 2001/264/ES z 19. marca 2001 o adopcii bezpečnostných

predpisov – modifikované a doplnené Rozhodnutiami Rady 2004/194ES z 10. februára 2004, 2005/571/ES z 12. júla 2005 a 2005/952/ES z 20. decembra 2005) pre ich národné obstarávanie v rámci Medzivládneho režimu, kde je vyžadovaná ochrana informácií a keď použitie bilaterálnych bezpečnostných dohôd nie je možné alebo nie je považované ako primerané zo strany obstarávajúcich členských krajín. V prípade vytvorenia klasifikovaných informácií alebo ich výmeny v rámci Medzivládneho režimu, tieto musia byť označené v súlade s príslušným označovaním EÚ

- Zúčastnené členské krajiny budú používať “Spoločné bezpečnostné štandardy pre priemyselnú bezpečnosť” (dokument bol súčasťou Rozhodnutia Riadiaceho výboru EDA) pre ich národné obstarávanie v rámci Medzivládneho režimu, kde je vyžadovaná ochrana informácií a keď použitie bilaterálnych bezpečnostných dohôd nie je možné alebo nie je považované ako primerané zo strany obstarávajúcich členských krajín. Tieto štandardy sú adoptované z oddielu “Priemyselná bezpečnosť” bezpečnostných predpisov Rady EÚ (oddiel XIII, časť II prílohy k rozhodnutiu 2001/264/ES z 19. marca 2001).

b) Vo väzbe na ochranu komerčne citlivých informácií:

Zúčastnené členské krajiny sa zaviazali nezverejňovať - v súlade s ich národnou legislatívou - informácie označené ako dôverné, ktoré získajú od spoločností v rámci Medzivládneho režimu.

3.2 Bezpečnosť dodávok

Ďalšou dôležitou oblasťou v rámci problematiky Medzivládneho režimu pre obranné obstarávanie a obranného obstarávania je oblasť bezpečnosti dodávok (**SoS**-Security of Supply). Ako je všeobecne známe, životný cyklus obranných systémov je dlhodobý (desiatky rokov) a počas neho je potrebné zabezpečiť prevádzku, podporu, údržbu a modernizáciu týchto systémov. Imperatívom doby je takisto schopnosť neodkladnej, urgentnej akvizície (urýchlenia akvizície) obrannej výzbroje a techniky a to hlavne vo väzbe na reakcie na operačné potreby a skúsenosti z účasti jednotiek v operáciách krízového manažmentu. Súčasne je potrebné v určitých situáciách (krízové situácie, zvýšenie dodávok určitého druhu techniky pre operácie a i.) potrebné zvýšiť existujúcu výrobu výzbroje a techniky, resp. náhradných dielov. Bezpečnosť dodávok je v týchto prípadoch jedným z pilierov procesov budovania Európskeho trhu s obrannou výzbrojou a technikou a zabezpečenia potrebnej stability a pružnej reakcie na vzniknuté situácie.

V nadväznosti na vyššie uvedené faktory sa súčasťou Medzivládneho režimu pre obranné obstarávanie a problematiky EDEM stala **Rámcová dohoda** medzi zúčastnenými krajinami v tomto Režime **pre bezpečnosť dodávok v prípade operačnej urgentnosti**, ktorá bola schválená Riadiacim výborom EDA dňa 20. septembra 2006.

Jedným zo základných ustanovení tejto dohody je odsúhlasenie vzájomného záväzku krajín zúčastnených v Medzivládnom režime pre obranné obstarávanie, že :

- v prípade stavu núdze, krízy alebo ozbrojeného konfliktu jedna alebo viac zúčastnených krajín v Režime, ktorá (é) žiada(jú) dodávku obranných tovarov a služieb z jedného alebo viacerých ďalších krajín zúčastnených v režime, sa oslovená krajina alebo krajiny zaväzujú uskutočniť okamžité konzultácie s vyžadujúcou (mi) krajinou (ami) založenými na princípoch spolupráce a solidarity; cieľom týchto konzultácií bude zabezpečiť splnenie požiadavky čo najrýchlejšie, ako to bude možné
- v prípade žiadosti hociktorej zúčastnenej krajiny v Medzivládnom režime každá zúčastnená krajina v Medzivládnom režime takisto zabezpečí:
 - spojenie s dodávateľom na svojom území za účelom podpory zaistenia potrebnej priority pre riešenie žiadosti tejto krajiny vo väzbe na poradie jej vybavenia, prerozdelenie dodávok obranných tovarov a služieb alebo modifikovanie súčasných obranných tovarov; vyžadujúca krajina splní všetky dodatočné cenové požiadavky vzniknuté pomáhajúcej krajine alebo spoločnosti, ktorá dodáva obranné tovary alebo služby
 - uznanie a zohľadnenie urgentnosti a solidárnosti voči každej požiadavke na obstaranie obranného tovaru z jej vlastných skladových zásob predovšetkým na základe primeranej finančnej kompenzácie.

Súčasťou Dohody sú tiež ustanovenia zvyrazňujúce, že zúčastnené krajiny v Medzivládnom režime budú pracovať na zvýšení úrovne vzájomnej dôvery a v tejto súvislosti budú venovať pozornosť najmä predpovedateľnosti ich politík. Súčasne budú podporovať úsilie zamerané na zjednodušenie transferov a prepravy obranných tovarov a služieb medzi zúčastnenými krajinami v Medzivládnom režime. Pre účely implementácie Dohody a jej monitorovania a riešenia záležitostí týkajúcich sa oblasti bezpečnosti dodávok boli v každej zúčastnenej krajine Medzivládneho režimu menované kontaktné orgány.

3.3 Ofsety

Ofsety sú ďalšou dôležitou oblasťou spojenou s problematikou obranného trhu s obrannou výzbrojou a technikou. Vo všeobecnosti možno ofsety definovať ako nástroj

ekonomickej kompenzácie výdavkov štátneho rozpočtu spojených s obstarávaním zákaziek na účely obrany a bezpečnosti štátu. Pretože ide o kompenzáciu, ktorá sa týka predovšetkým priemyselnej oblasti, používa sa vo väzbe na ofsety a kompenzáciu za akvizíciu (nákup) obrannej výzbroje, systémov a techniky od zahraničného dodávateľa tiež pojem priemyselná účasť (**IP**- Industrial Participation) alebo sa hovorí o priemyselnej kompenzácii.

Ofsety možno obecné rozdeliť na tri druhy:

- Priame ofsety: vzťahujú sa priamo na realizáciu predmetu zákazky a jej účelom je priama účasť domácich priemyselných a ďalších subjektov na výrobe, dodávkach a službách s ňou spojených.
- Polopriame ofsety: nevzťahujú sa bezprostredne na realizáciu predmetu zákazky, avšak týkajú sa výroby, služieb, dodávok a investícií do domáceho obranného a bezpečnostného priemyslu
- Nepriame ofsety: sú všetky ostatné operácie s účasťou domácich subjektov, ktoré nemajú priamy vzťah na predmet zákazky a ich účelom je podporiť zo strany dodávateľa obranných systémov export výrobkov a služieb z krajiny, kde sú tieto obranné systémy dodávané.

Niektoré štáty používajú v praxi len priame a nepriame ofsety (z hľadiska ich definície sú polopriame ofsety súčasťou priamych ofsetov). Okrem obecného pojmu „ofsety“ sa používa pojem ofsetový program a ofsetové operácie. Ofsetový program je vzťahnutý na predmet zákazky – konkrétny nákup obrannej výzbroje, techniky a komunikačného a informačného systému (napr. ofsetový program na nákup nového dopravného vojenského lietadla) a je tvorený jednotlivými ofsetovými operáciami (priamymi, polopriamymi a nepriamymi). Hodnota ofsetového programu je stanovená príslušnou národnou ofsetovou legislatívou a je vyjadrená v percentuálnej hodnote dodávky alebo subdodávky (spravidla bez DPH) a súčasne je stanovená v príslušnej mene minimálna hodnota predmetu zákazky pre uplatnenie ofsetov.

V súvislosti s ofsetmi je potrebné vidieť predovšetkým nasledujúce dve skutočnosti:

- Rozdielne názory na použitie ofsetov ako takých v rámci Európskeho trhu s obranou výzbrojou a technikou (EDEM). Niektoré štáty (ako napr. Francúzsko, Nemecko) považujú ofsety za diskriminujúci faktor v rámci EDEM (hoci spoločnosti obranného priemyslu týchto štátov sa uchádzajú o zahraničné zákazky, kde sú vyžadované ofsety), niektoré štáty považujú ofsety za vhodný a potrebný nástroj podpory

domáceho priemyslu a rozvoja ich technologickej a priemyselnej základne. Zo štátov EÚ, používajúcich ofsety (priemyslovú účasť) možno uviesť napr. Fínsko (známym príkladom úspešného ofsetového programu sú mobilné telefóny NOKIA ako výsledok kompenzácie za nákup lietadiel F-18), Poľsko, Maďarsko, Českú republiku, Slovinsko, ale aj také vyspelé štáty ako sú Holandsko a Švajčiarsko a ďalšie.

- Národná legislatíva v oblasti ofsetov je rozdielna predovšetkým z hľadiska požadovanej hodnoty ofsetových programov, mechanizmov ich prípravy a realizácie, použitia multiplikátorov, sankcií za neplnenie a ďalších aspektov ofsetovej legislatívy.

Uvedených špecifik a rôznych názorov na ofsety - ktoré napriek vyššie uvedeným rozdielnostiam vo väzbe na ich implementáciu sú realitou - si je od počiatku vedomá pri riešení záležitostí spojených s EDEM aj Agentúra. Z tohto dôvodu bola na pôde EDA ako prvý krok spracovaná štúdia o vplyve ofsetov na obranný trh, výsledky ktorej boli analyzované a zobrahané do úvahy pri ďalšom postupe. EDA si stanovila v tejto súvislosti hlavný cieľ, ktorým je harmonizovať pravidlá pre ofsety. K tomuto účelu bola vytvorená expertná pracovná skupina (EWG) pre ofsety, práce ktorej sa zúčastňoval aj predstaviteľ orgánov vyzbrojovania Ministerstva obrany SR. Výsledkom náročných diskusií bolo v nadväznosti na výsledky rokovania Riadiaceho výboru vo formáte národných riaditeľov pre vyzbrojovanie dňa 15. októbra 2008 prijatie dokumentu „Pravidlá pre ofsety“ (CoCoO-Code of Conduct on Offsets) [8] dňa 24. októbra 2008 a rozhodnutia, ktoré obsahovalo nasledovné závery:

- Implementovať Pravidlá pre ofsety od 1. júla 2009 (členské štáty, ktoré nesúhlasia s danými pravidlami mali stanovený termín do 1. mája 2009, kedy mohli Agentúre oznámiť písomne svoj nesúhlas)
- Prijat' prechodné obdobie dvoch rokov - do 15. októbra 2010 - počas ktorého je odložené uplatnenie pravidla, ktoré zaväzuje členské štáty, aby pri požadovaní a prijímaní ofsetov ich hodnota neprekročila hodnotu zmluvy o predmete zákazky, t.j. povedané inými slovami, aby hodnota ofsetového programu bola limitovaná do výšky 100 %
- Navrhnuť model uplatňovania zníženia ofsetových záväzkov vzájomnou dohodou medzi dvoma alebo viacerými krajinami (abatements) v oblasti ofsetov
- Nadalej pracovať s členskými štátmi na ďalších formách deformujúcich trh, nesúťažných postupoch a vplyvoch, ktoré môžu mať na úroveň ofsetového prostredia a EDTIB

- Z začať pracovať na faktoroch, ktoré podobne ako ofsety môžu mať vplyv na rozvoj EDTIB a ktoré by mohli nahradiť tradičné ofsety

Pravidlá pre ofsety obsahujú tri základné časti:

- ❖ **Úvodnú časť**, v ktorej je zvýraznený význam EDTIB a vytvorenie podmienok v rámci otvoreného EDEM, vyžadujúceho si zmiernenie akéhokoľvek nepriaznivého vplyvu na medzinárodnú súťaž
- ❖ **Kľúčové zásady pre implementáciu Pravidiel** zúčastnenými štátmi, ku ktorým predovšetkým patria:
 - Rozdielnosti medzi obstarávaním v rámci obranného trhu a komerčným obstarávaním,
 - Silný vplyv politického rozhodovania vo väzbe na zabezpečenie rovnakých podmienok na trhu,
 - V perfektne fungujúcom trhu by nemali ofsety existovať, avšak súčasný obranný trh nie je perfektný- ako prvý krok je potrebné spracovať a implementovať opatrenia pre zmenšenie akéhokoľvek nepriaznivého vplyvu ofsetov na kolektívnu snahu smerom k rozvinutiu spravodlivého a konkurencieschopného EDEM a pre použitie ofsetov hlavne vo väzbe na napomáhanie vytvárania želanej EDTIB v budúcnosti,
 - Vplyvy ofsetov na EDEM a EDTIB by nemali byť videné ako izolované. Sú tu ďalšie praktiky, netýkajúce sa ofsetov, ktoré deformujú európsky a globálny trh a vplývajú na rozvoj EDTIB,
 - Ofsety sú globálnym fenoménom, vyžadované a ponúkané sú z viacerých dôvodov; pokiaľ sa týka ofsetov na úrovni EÚ, je potrebné zohľadniť globálnu prax v uplatňovaní ofsetov a v jej rámci osobitne zaangažovanosť tretích strán a ich vplyv na konkurencieschopnosť európskeho priemyslu

❖ **Smernice**

Súčasťou Pravidiel pre ofsety je súhrn smerníc, ktoré sú nápomocné pre dosiahnutie pokroku vo väzbe na bližšiu konvergenciu ofsetovej politiky a praktík, ktoré by mali postupne znížiť používanie ofsetov. V rámci Pravidiel by mali byť *aplikované v rovnakej miere pre všetky kompenzačné postupy nasledujúce skutočnosti* **v dvoch oblastiach:**

- **Zvýšenie transparentnosti:**

- Zvýšiť transparentnosť a spoločnú dôveru: zúčastnené členské krajiny budú prostredníctvom Agentúry poskytovať ďalším krajinám informácie o národných postupoch v ofsetoch a súvisiacej politike,
- Zúčastnené krajiny poskytnú Agentúre informácie o ofsetových záväzkoch (vrátane percentách a typoch prijatých ofsetov), nezávisle od toho či sú časťou uzatvorených kontraktov alebo sú odsúhlasené iným spôsobom

➤ **Používanie ofsetov:**

- Ofsety budú použité vtedy, ak pomôžu rozvíjať priemyselné kapacity, ktoré sú vhodné, konkurencieschopné a v súlade s rozvojom spôsobilostí. Ofsety budú napomáhať vytvárať žiadanú EDTIB v budúcnosti a to hlavne umožnením rozvoja globálne konkurencieschopných Stredísk dokonalosti a vylúčením nepotrebných duplicity.
- Ofsety by mali, všade kde je to možné, prispieť k rozvoju hlbokej a rozmanitej európskej obrannej dodávateľskej základne a to hlavne podporovaním plnej účasti malých a stredných podnikov a netradičných dodávateľov v rámci EDTIB, posilniť priemyselnú spoluprácu a pomôcť zvýšiť účinnosť a reakciu dodávateľov na nižších úrovniach v súlade so zásadami Pravidiel (Kódexu) žiaducej praxe v dodávateľskom reťazci (CoBPSC).
- Rozvíjanie používania ofsetov v zúčastnených krajinách na Pravidlách bude napomáhať zaisťovať správnu rovnováhu medzi rozvojom žiaducej EDTIB a potrebou dosiahnuť zabezpečenie rovnakých podmienok v oblasti EDEM. Z tohto dôvodu:
 - o Tie zúčastnené členské krajiny na Pravidlách, ktoré vyžadujú ofsety ako súčasť kontraktov pre obrannú výzbroj a techniku, jasne určia požiadavky na ofsety v podmienkach na kontrakty.
 - o Tie zúčastnené krajiny na Pravidlách, ktoré prijímajú ofsety, budú mať od začiatku jasné v tom, že ofsety sú zohľadňované v priebehu účasti spoločnosti na súťaži v procese obstarávania.
- Ak sú ofsety použité ako kritérium pre výber uchádzača v tendre alebo súčasťou rozhodnutia o kontrakte, musia mať pridelenú menej významnú váhu za účelom zaistenia toho, že proces obstarávania je založený na najlepšie dostupnom a ekonomicky najlepšom riešení pre konkrétnu požiadavku.

- Ako vyžadované tak aj prijaté ofsety neprevýšia hodnotu kontraktu na obstaranie (t.j. ako bolo uvedené, hodnota ofsetového programu sa obmedzila výšky 100 %.)
- Krajiny zúčastnené na Pravidlách umožnia zahraničným dodávateľom poskytujúcimi ofsety, aby si vybrali pre realizáciu ofsetov s nakupujúcou krajinou cenovo efektívne obchodné príležitosti, umožňujúce rovnakú a otvorenú súťaž v rámci dodávateľského reťazca tam, kde je to efektívne, praktické a ekonomicky alebo technicky možné.
- Krajiny zúčastnené na Pravidlách budú používať na dobrovoľnom základe všade tam, kde je to uskutočniteľné uplatňovanie zníženia ofsetových záväzkov vzájomnou dohodou (abatements) pre recipročné zníženie ofsetových záväzkov.

Medzi krajinami, ktoré odsúhlasili Pravidlá pre ofsety je aj Slovenská republika.

Dňa 15. októbra 2010 vstúpilo obmedzenie výšky hodnoty požadovaných ofsetov do 100% z hodnoty zmluvy o predmete zákazky do platnosti v 26 krajinách zúčastnených na Pravidlách pre ofsety. Tieto krajiny nebudú v ďalšom časovom horizonte požadovať vyššiu hodnotu ofsetových programov. Ide o významný ďalší míľnik v pragmatickom úsilí smerom k použitiu ofsetov v obrannom obstarávaní, ktorý dostáva efektívnosť Pravidiel pre ofsety na vyššiu úroveň.

Súčasťou problematiky ofsetov v rámci EDA je aj **systém hlásení (podávania správ) a monitorovania**, ktorý poskytuje členským štátom vzájomný prehľad a ubezpečenie o rovnakom a jednotnom uplatňovaní a realizácii Pravidiel pre ofsety. Tento systém obsahuje 5 oblastí (formulárov-template):

- Oblasť 1 - Národné postupy a politika v ofsetoch
- Oblasť 2 - Oznámenie o ofsetovej dohode
- Oblasť 3 - Oznámenie o implementácii (realizácii) ofsetu
- Oblasť 4 - Oznámenie o splnení ofsetu
- Oblasť 5- Oznámenie o znížení ofsetových záväzkov vzájomnou dohodou medzi dvoma alebo viacerými krajinami (abatement).

Každý štát, ktorý rešpektuje pravidlá pre ofsety má určeného tzv. administrátora pre ofsety.

Na web stránke EDA sú k dispozícii informácie o problematike ofsetov a je na nej vytvorený aj osobitný portál venovaný tejto problematike (<http://www.eda.europa.eu/offsets/>), na ktorom možno nájsť informácie o ofsetovej

legislatíve a ďalšie informácie týkajúce sa ofsetov v krajinách zúčastnených na Pravidlách pre ofsety, ako aj samotný text Pravidiel.

3.3.1 Problematika ofsetov na Slovensku

Vzhľadom na dôležitosť problematiky ofsetov aj pre Slovenskú republiku ako efektívneho nástroja podpory predovšetkým obranného priemyslu, možného získania know-how a rozvoja a podpory výskumu a vývoja uvádzame vybrané informácie o tejto oblasti.

Na základe analýzy ofsetovej legislatívy vo vybraných krajinách, konzultácií so zahraničnými partnermi a zohľadnení informácií z EDA boli uznesením vlády SR č.1023/2007 z 5.decembra 2007 [9] schválené **Zásady vlády SR o realizácii ofsetových operácií**. Uvedené zásady upravovali základné princípy prípravy, prerokovania, presadzovania, hodnotenia, realizácie a kontroly ofsetových operácií pri obstarávaní zákazky na úseku obrany a bezpečnosti štátu podľa čl.296 TEC, ak jej predmet súvisí s výrobou zbraní, streliva a bojového materiálu alebo obchodovania s nimi financovaných zo štátneho rozpočtu SR. Na účely týchto zásad sa za obstarávanie považovalo aj priame obstaranie zákazky na úseku obrany a bezpečnosti štátu. *Ofsety mali byť uplatňované, ak hodnota predmetu zákazky bola vyššia ako 6 mil. EURO bez DPH pre zahraničný subjekt ako dodávateľa alebo vyššia ako 3 mil. EURO bez DPH v prípade zahraničných subdodávok pre tuzemského dodávateľa.*

Obstarávateľ (ktorými boli Ministerstvo obrany SR, Ministerstvo vnútra SR a ostatné ústredné orgány štátnej správy) mali povinnosť uviesť realizáciu ofsetových operácií a to vo výške aspoň 100 % hodnoty dodávky alebo subdodávky bez DPH ako podmienku pre záujemcov o účasť v obstarávaní predmetu zákazky. Z hodnoty zákazky (ofsetového programu) mal predstavovať podiel priamych ofsetových operácií 20% alebo podiel priamych a polopriamych ofsetových operácií mal byť vo výške 30%. Ofsetový program mal byť realizovaný na základe **zmluvy o ofsetovom programe**, ktorá mala byť uzatvorená s víťazom tendra (ale aj s dodávateľom v prípade priameho obstarania zákazky!) a mala byť podpísaná najneskôr pri podpísaní zmluvy o predmete zákazky.

Dôraz mal byť okrem iného položený na podporu smerovania slovenskej ekonomiky do nasledovných hlavných oblastí:

- podpora transferu sofistikovaných technológií a know-how v prospech SR a pre slovenský priemysel na zabezpečenie obrany a bezpečnosti štátu,
- podpora exportu slovenských výrobkov,

- posilňovanie slovenskej ekonomiky priamymi zahraničnými investíciami predovšetkým v progresívnych odvetviach,
- podpora a rozvoj výskumných a vývojových kapacít, s dôrazom na kapacity výskumu a vývoja využiteľné na zabezpečenie obrany a bezpečnosti štátu a i.

V nadväznosti na prebiehajúcu globálnu ekonomickú a finančnú krízu bola problematika ofsetov zahrnutá aj do **uznesenia vlády SR č.808/2008**, ktoré sa týkalo opatrení vlády SR na prekonanie dopadov globálnej finančnej krízy. *Súčasťou tohto uznesenia vlády bolo aj opatrenie 5. Podnikateľské prostredie, v ktorom sa v bode č.14 zvyrazňovala potrebnosť zintenzívnenia ofsetových operácií.*

Na základe **uznesenia vlády SR č.20 z 12. januára 2011** boli v súlade s **bodom A.10** tohto uznesenia zrušené Zásady vlády SR o realizácii ofsetových operácií. V texte k bodu A.10 uznesenia vlády SR č.20/2011 (t.j. nie ako úloha vlády uvedená priamo v uznesení) bolo uvedené, že „bude vypracovaná komplexná analýza ofsetovej problematiky s priamym legislatívnym zadaním na vypracovanie právnej normy, ktorá bude spracovávať ofsetovú problematiku v SR (november 2011)“. K realizácii takto formulovanej úlohy v texte daného uznesenia vlády SR však nedošlo.

Je žiaľ smutnou realitou, že napriek dôležitosti, možnému ekonomickému prínosu a ďalších pozitív, obsahu niektorých podpísaných zmlúv na dodávky výzbroje a techniky zo zahraničia, ako aj aktívnej úlohe, ktorú zohrala slovenská strana v procese tvorby Pravidiel EDA pre ofsety a členstvo Slovenska v týchto Pravidlách, sa na Slovensku nerealizoval v rokoch 2008-2010 žiadny ofsetový program podľa Zásad vlády SR o realizácii ofsetových operácií. (Niektoré ofsetové operácie boli realizované v rámci programu MOKYS na základe podpísanej ofsetovej dohody (LoA) so spoločnosťou BAE Systems /ktorú podpísala táto spoločnosť s MO SR a MH SR / mimo predmetných Zásad vlády SR- na základe dobrej vôle spoločnosti BAE Systems). Ako bolo uvedené, nedošlo v priebehu roka 2011 po zrušení týchto Zásad k vypracovaniu komplexnej analýzy ofsetovej problematiky s priamym legislatívnym zadaním na vypracovanie právnej normy, ktorá bude spracovávať ofsetovú problematiku v SR.

Bolo by žiaduce, aby do budúcnosti boli uplatňované také postupy pri obstarávaní výzbroje, techniky a systémov pre účely obrany a bezpečnosti štátu, aby ofsetové programy a operácie boli realizované, čím by sa v čase ekonomickej a finančnej krízy a prijímaných ekonomických a ďalších opatrení na vládnej úrovni, podporila ekonomika SR, slovenské výskumno - vývojové a výrobné organizácie a slovenský obranný priemysel.

V programovom vyhlásení vlády SR z mája 2012 sa uvádza (v časti 4. Úloha štátu a verejného sektora venovanej ozbrojeným silám), že „vláda bude podporovať uplatnenie produktov bezpečnostného a obranného priemyslu SR v zahraničí vrátane jeho zapájania do mnohonárodných projektov“. Jedným z efektívnych nástrojov na podporu uplatnenia produktov bezpečnostného a obranného priemyslu SR v zahraničí by v tejto súvislosti malo byť aj opätovné prijatie ofsetovej legislatívy v podmienkach Slovenskej republiky a využitie ofsetov ako nástroja ekonomickej kompenzácie výdavkov štátneho rozpočtu Slovenskej republiky spojených s obstarávaním zákaziek na úseku obrany a bezpečnosti štátu. Takisto aj v prípade spoločných projektov vyzbrojovania (koordinovanej akvizície) a to najmä so štátmi EÚ/EDA, ktoré uplatňujú ofsetové programy/operácie, bude problematika priemyselnej spolupráce patriť k vysoko aktuálnej pri príprave a realizácii týchto spoločných projektov.

3.4 Oblasť zabezpečenia (vytvorenia) rovnakých podmienok v rámci EDEM

Okrem vyššie uvedených oblastí existuje viacero ďalších, ktoré (spolu s problematikou bezpečnosti dodávok a ofsetov) môžeme zaradiť do oblasti zabezpečenia (vytvorenia) rovnakých podmienok (**LPF**- Level Playing Field) v rámci Európskeho trhu s obrannou výzbrojou a technikou (EDEM).

K týmto oblastiam patria predovšetkým nasledujúce oblasti (uvádzané v abecednom poradí): [10],[11]

- bezpečnosť dodávok,
- exportné obmedzenia,
- harmonizácia/koordinácia predpisov a postupov,
- investovanie do Európskej obrannej technologickej a priemyselnej základne (EDTIB) a zdieľanie nákladov (vrátane financovania výskumu a vývoja),
- malé a stredné podniky (SME) a väzby na trh,
- ofsety,
- podpora exportu,
- prístup na globálny trh,
- štátna pomoc,
- verejné vlastníctvo,
- zahraničné investície/ zlučovanie (fúzia) a akvizície.

Stratégia pre EDTIB spracovaná EDA, považuje oblasť zabezpečenia (vytvorenia) rovnakých podmienok za kľúčovú vlastnosť EDTIB s dôležitými väzbami na oblasť Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky ako takej. Na rokovaní Riadiaceho výboru EDA

vo formáte ministrov obrany dňa 17. novembra 2009 prijali ministri obrany členských krajín EDA a Nórska politickú deklaráciu, v ktorej uložili Agentúre pokračovať v analýze aspektov majúcich vplyv na zabezpečenie rovnakých podmienok v rámci EDEM, spracovať so stanovením priorít realistický postup prác a návrhy činností pre korigovanie možných negatívnych vplyvov na vytvorenie rovnakých podmienok v rámci obranného trhu, ktoré by zohľadnili unikátny charakter tohto sektoru.

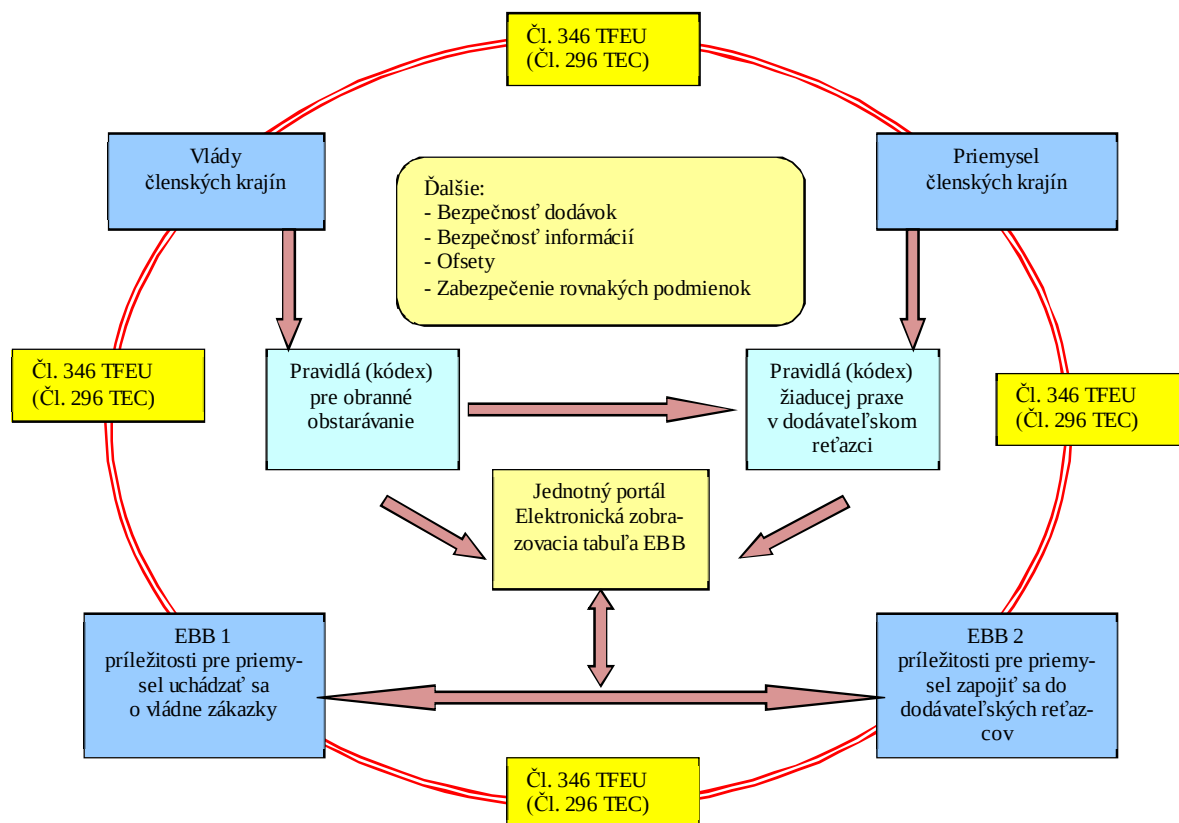
Ako je zrejmé, ide o veľké množstvo špecifických oblastí, ktoré sú zo strany EDA v spolupráci s EDA analyzované a hodnotené. Každá z týchto oblastí má svoj vplyv na EDEM. Ako pri všetkých oblastiach práce, dôležité je stanovenie priorít. V tejto súvislosti je vo všeobecnosti potvrdený konsenzus, že prvým krokom by mala byť kategorizácia.

Identifikované sú nasledujúce tri kategórie (plus pod kategórie) oblastí:

- Oblasti, ktoré sú **vo všeobecnosti považované za kritické v rámci zabezpečenia rovnakých podmienok a v ktorých je široko akceptované riešenie z úrovne EÚ**:
- Oblasti, kde sú uskutočňované konkrétne činnosti zo strany EÚ: **harmonizácia/koordinácia predpisov a postupov, bezpečnosť dodávok, ofsety, malé a stredné podniky (SME) a väzby na trh** a v ktorých bude pokračovať aj činnosť EDA
- Oblasti, kde sú uskutočňované prípravné práce na úrovni EÚ: **zahraničné investície/zlučovanie (fúzia) a akvizície a prístup na globálny trh**. Z hľadiska EDA bude skúmané, ktoré konkrétne činnosti by mali byť vykonané v spolupráci s ďalšími zainteresovanými zložkami za účelom doplnenia a dosiahnutia synergie, ktoré prispievajú k zmenšeniu nežiaducich vplyvov vyvolanými nedostatkami v týchto oblastiach
- Oblasti, v ktorých **nie je dosiahnutý jasný konsenzus medzi členskými krajinami EDA** a kde by mal byť identifikovaný ich individuálny vplyv na oblasť zabezpečenia rovnakých podmienok na obrannom trhu. Ide súčasne o príliš citlivé oblasti, ktoré by mali byť starostlivo posúdené v krátkodobom horizonte: **investovanie do EDTIB (vrátane financovania výskumu a vývoja)** a s ním spojená **problematika zdieľania nákladov, verejné vlastníctvo, štátna pomoc a podpora exportu**. EDA aktivity by mali byť zamerané na ďalšie špecifické skúmanie v týchto oblastiach s plným zohľadnením rozdielného charakteru a stupňa citlivosti týchto oblastí.
- Oblasti, ktoré **sú považované za dôležité, ale sú v rukách hráčov mimo obrannej oblasti** a kde sa očakávajú výsledky prebiehajúceho rozvoja: **exportné obmedzenia**.

Z hľadiska EDA sa nepredpokladá konkrétna činnosť, ale na vyžiadanie môžu byť identifikované oblasti, v ktorých môžu byť hodnotené stanoviská rezortov obrany

Na obr. 3 je uvedený prehľad iniciatív a hlavných oblastí, vykonávaných a riešených zo strany EDA pre vytvorenie a podporu transparentného a konkurencieschopného Európskeho trhu s obrannou výzbrojou a technikou v rámci Medzivládneho režimu pre obranné obstarávanie.

Obr.3 Iniciatívy a hlavné oblasti vykonávané a riešené zo strany EDA v rámci Európskeho trhu s obrannou výzbrojou a technikou (EDEM) a Medzivládneho režimu pre obranné obstarávanie TFEU – Zmluva o fungovaní Európskej únie, TEC – Zmluva o založení Európskeho spoločenstva

ZÁVER

Rozvoj obranných spôsobilostí ozbrojených síl štátov Európskej únie si vyžaduje adekvátnu úroveň Európskej obrannej technologickej a priemyselnej úrovne (EDTIB), bez ktorej je nemysliteľná silná Spoločná bezpečnostná a obranná politika (CSDP). Takisto je zrejmé, že Európsky trh s obrannou výzbrojou a technikou (EDEM) má svoje unikátne vlastnosti s úzkymi väzbami na suverenity štátov a je dôležitým nástrojom bezpečnostnej a obrannej politiky štátu.

V kontexte našej spolupráce s EDA a účasti na tvorbe a realizácii CSDP môžeme za **kľúčové faktory** v oblasti EDEM a EDTIB považovať:

➤ Dodržiavanie pravidiel (kódexu chovania) a zásad v rámci členstva Slovenskej republiky v **dobrovoľnom Medzivládnom režime pre obranné obstarávanie** (režime na podporu transparentnosti a posilnenia konkurenčného prostredia v rámci EDEM).

Ide o rešpektovanie **Pravidiel (kódexu chovania) pre obranné** a **Pravidiel (Kódexu) žiaducej praxe v dodávateľskom reťazci**, základom ktorých je spravodlivý a rovnaký prístup k dodávateľom. Z ekonomického, politického a ďalších hľadísk (vrátane transparentnosti procesov vyzbrojovania a obranného obstarávania na MO SR), ako aj vo väzbe na serióznosť Slovenska ako členského štátu EÚ/EDA, je potrebné striktne rešpektovať pravidlá, k dodržiavaniu ktorých sme sa v rámci Medzivládneho režimu pre obranné obstarávanie zaviazali. Orgány vyzbrojovania a obranného obstarávania MO SR by mali zabezpečovať zverejňovanie súťaží/medzinárodných tendrov na akvizíciu/dodávky obrannej výzbroje a techniky v hodnote nad 1 mil.€ na **elektronickej zobrazovacej tabuli** (EBB) – v elektronickom vestníku EDA a zohľadňovať výklad ustanovení článku 346 TFEU (bývalého článku 296 TEC) v rámci obranného obstarávania.

Dodržiavania zverejňovania medzinárodných tendrov na obstarávanie obrannej výzbroje a techniky v hodnote nad 1 mil. € na **EBB 1**, t.j. umožnenie uchádzať sa európskym (ako aj mimoeurópskym) spoločnostiam o vládne zákazky v oblasti obranného obstarávania je dôležité aj z toho hľadiska, aby slovenské spoločnosti mohli plnohodnotne využívať možnosti uchádzať sa o príležitosti ohľadom zapojenia sa do subdodávateľských reťazcov pre popredné európske spoločnosti obranného priemyslu, ktoré sú zverejňované na **EBB 2**.

➤ Využívanie príležitostí, ktoré poskytuje EDA **pre slovenský bezpečnostný a obranný priemysel** (a priemyslové subjekty ako také) v oblasti uchádzania sa o kontrakty/zapojenie sa do subdodávateľských reťazcov pre popredné európske spoločnosti obranného priemyslu zverejňované na elektronickej zobrazovacej tabuli **EBB 2**.

➤ Venovanie náležitej pozornosti oblastiam **bezpečnosti informácií a bezpečnosti dodávok** ako súčasť procesov v rámci vyzbrojovania a obranného obstarávania (zohľadňovanie najmä pri príprave kontraktov na dodávky obrannej výzbroje a techniky), ktoré sú dôležité takisto v rámci prípravy a realizácie spoločných projektov vyzbrojovania (koordinovanej akvizície) s inými štátmi. Dodávky výzbroje a techniky pre potreby ozbrojených síl nie sú len na mierové časy, ale je potrebné zmluvne zabezpečiť stabilitu dodávok a možnosť

pružnej reakcie (zvýšenie určitých dodávok a dodanie v skrátenej lehote) počas krízových situácií, operačnej naliehavosti a v prípade ozbrojeného konfliktu.

- Vo väzbe na využitie potenciálu obsiahnutého v **realizácii offsetov** ako prospešného nástroja podpory domáceho bezpečnostného a obranného priemyslu a výskumno-vývojových organizácií, rozvoja know-how a znalostnej ekonomiky osobitne v čase ekonomickej a finančnej krízy, by bolo žiaduce zamerať sa na **znovuzavedenie offsetovej legislatívy** v podmienkach Slovenskej republiky so zohľadnením **Pravidiel pre offsety** v rámci EDA, ku ktorým slovenská strana pristúpila. Offsety by mali byť predovšetkým využívané pre tie priemyselné kapacity, ktoré sú vhodné, konkurencieschopné a v súlade s rozvojom obranných spôsobilostí (nehovoriac o tom, že implementácia offsetov je pre dobre pripravené podniky a nemala by byť v žiadnom prípade určená ako „pomoc“ pre záchranu problémových spoločností).

Aktuálnosť vyššie uvedených návrhov, odporúčaní a opatrení v predmetných oblastiach spadajúcich do problematiky Medzivládneho režimu pre obranné obstarávanie v rámci EDEM a EDTIB, zvyrazňuje skutočnosť, že sú takisto dôležitou súčasťou Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ, do procesu tvorby ktorej by Slovenská republika mala aktívne prispievať a rešpektovať prijaté úlohy a záväzky tak, aby Slovensko bolo v rámci EÚ dôveryhodné a rešpektované.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- [1] Council Joint Action 2004/551/CFSP of 12 July 2004 on the establishment of the European Defence Agency. Dostupné na: http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2004/l_245/l_24520040717en00170028.pdf
- [2] GONZÁLEZ, Antonio Cieza, MEIRIÑO, Arturo Alfonso a kol., European Defence Agency: Past, Present & Future, Ministerio De Defensa, Spain, 2010, ISBN 978-84-9781-548-2
- [3] Defence Data of EDA participating Member States in 2008. Dostupné na: <http://www.eda.europa.eu/documents.aspx>
- [4] Defence Data 2009. Dostupné na: <http://www.eda.europa.eu/defencefacts>
- [5] European-United States Defence Expenditure in 2009. Dostupné na: <http://www.eda.europa.eu/defencefacts>
- [6] EDA: The Code of Conduct on Defence Procurement. Dostupné na: <http://www.eda.europa.eu/genericitem.aspx?area=Organisation&id=154>
- [7] EDA: The Code of Best Practice in Supply Chain. Dostupné na: <http://www.eda.europa.eu/genericitem.aspx?area=Organisation&id=159>
- [8] EDA: The Code of Conduct on Offsets. Dostupné na: <http://www.eda.europa.eu/documents.aspx>

- [9] Zásady vlády Slovenskej republiky o realizácii ofsetových operácií, Bratislava, 2007 (schválené uznesením vlády Slovenskej republiky č.1023/2007).Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=7268>
- [10] EDA Communication No 10-33 I&M on LPF Progress Report Revised Version, July 2010
- [11] EDA Study on Level Playing Field for European Defence Industries: The Role of Ownership and Public Aid Practices. EDA contract reference: 09-I&M-001. Dostupné na: <http://www.eda.europa.eu/documents.aspx>
- [12] KOBLEN, Ivan-SZABO, Stanislav-BUČKA,Pavel: Obranné spôsobilosti, výskum, vyzbrojovanie a obranný priemysel v kontexte európskej spolupráce. Vedecká monografia, Akadémia ozbrojených síl gen.M.R.Štefánika, Liptovský Mikuláš,2011, 378 strán, ISBN 978-80-8040-432-1
- [13] KOBLEN, Ivan: Vybrané aspekty z oblasti vyzbrojovania a obranného výskumu v súvislosti s procesom realizácie ofsetových operácií na Slovensku. In: Zborník z príspevkov medzinárodnej konferencie „Ofsety na Slovensku-Budúcnosť spolupráce obranného a bezpečnostného priemyslu/Offsets in Slovakia - Future of Defence and security Industry Cooperation“, Slovenská atlantická komisia, Bratislava, 28. Apríla 2008
- [14] The European Handbook for Defence Procurement (EHDP). Dostupné na: <http://www.defense-handbook.org/>
- [15] Programové vyhlásenie vlády SR, máj 2012. Dostupné na: http://www.vlada.gov.sk/data/files/2008_programove-vyhlasenie-vlady.pdf
- [16] <http://www.eda.europa.eu>

Recenzent: Dr. h. c. prof. Ing. Miroslav ŽÁK, DrSc.,

TEORETICKO-METODOLOGICKÝ POHĽAD NA BEZPEČNOSŤ

plukovník Ing. Radoslav IVANČÍK

Odbor rozpočtu a financovania (J-8) Generálneho štábu OS SR

radoslav.ivancik@gmail.com

ABSTRAKT

Pojem bezpečnosť patrí k tým základným slovám, ktoré používame po celý náš život. Hoci je to len jednoduché slovo, predsa má niekoľko rôznych významov a dimenzií, a permanentne získava nové. Práve preto je možné ho klasifikovať vo viacerých sektoroch. Keďže prístup politikov, politológov, vojakov, bezpečnostných a ďalších expertov je mnohokrát veľmi rozdielny a vývoj bezpečnostnej agendy je stále v prograse, výsledkom je, že jednotnosť teoretických škôl, definícií a konceptuálnych prístupov je v súčasnosti viac želaním ako realitou. Iróniou je, že táto situácia zároveň stimuluje výskum a vývoj bezpečnostnej teórie a metodológie, a preto je cieľom autora rozšíriť percepciu bezpečnosti z teoreticko-metodologického pohľadu.

Kľúčové slová: Bezpečnosť, štát, spoločnosť, veda, výskum, vývoj, prístup, teória, metodológia, sektor.

ABSTRACT

The word of security is one the basic words which we use during the entire our life. Although it is a simple word, it has several various meanings and dimensions, and permanently gains new. Simultaneously, it is possible to classify it into several various areas. As an approach or view of politicians, political scientists, soldiers, security experts, or other specialists is many times very different, a development of security agenda is still in progress, and it causes that the unity of theoretic schools, definitions and conceptual approaches is more wish than reality. The irony is that this situation stimulates research and development of security theory and methodology, and therefore, an author's goal is to extend a perception of security from theoretical and methodological view.

Key Words: Security, state, society, science, research, development, approach, methodology theory, sector.

ÚVOD

Bezpečnosť predstavuje jeden z tých základných pojmov, s ktorými sa stretávame celý život. Postupný rozvoj ľudských vedomostí a vedecko-technický pokrok odhaľujú človeku nové dimenzie, ale na druhej strane spätne vyvolávajú celý rad nebezpečenstiev, rizík a ohrození jeho samotnej existencie. Aj preto sa pojem bezpečnosť stáva čoraz frekventovanejším a významnejším.¹ V podstate je možné skonštatovať, že ľudstvo sa s pojmom bezpečnosť stretáva počas celej doby svojej existencie. Spočiatku ľudia vnímali hlavne dva aspekty bezpečnosti. Prvý vnímali ako ochranu pred nebezpečenstvami prírodnej povahy, ktoré reprezentovali prírodné živly, divá zver a pod., pričom tento faktor brali ako niečo prirodzené, čo patrí k ich svetu. Druhý aspekt bezpečnosti bol spojený s javmi a hrozbami sociálnej povahy, ktorým bol prikladaný väčší význam.²

Nie je to tak dávno, čo bola bezpečnosť spájaná najmä so životom bez vojen. Hrôzy vojny totiž tak často v ľudskej histórii vstupovali do životov ľudí, prinášali strach a obete, spôsobovali utrpenie, hlad, choroby a epidémie, že úsilie zamerané na zabezpečenie mieru bolo spájané najmä so zaistením bezpečnosti. Taktiež v čase bipolárneho rozdelenia sveta a hrozby možnej apokalypsy následkom raketovo-jadrovej vojny medzi dvomi antagonistickými zoskupeniami bola otázka bezpečnosti spájaná prevažne so snahou zabrániť prepuknutiu vojenského konfliktu medzi dvomi vtedajšími supervelmocami a ich spojencami.

Po uvoľnení napätia v medzinárodných vzťahoch po skončení studenej vojny však v súčasnosti pod vplyvom prehlbujúcej sa globalizácie a nedostatočného riešenia globálnych problémov ľudstva opäť dochádza ku kontinuálnemu zhoršovaniu bezpečnostného prostredia. Globalizácia totiž predstavuje rozpínanie a prehlbovanie ekonomických, sociálnych a politických aktivít naprieč hranicami jednotlivých štátov, nárast intenzity vzájomnej prepojenosti jednotlivých aktérov tohto procesu a zároveň i zrýchľovanie spolupráce a súčinnosti na nadnárodnej úrovni.³ Takáto intenzívna internacionalizácia spolu s oslabovaním časových a priestorových bariér prinášajú so sebou okrem mnohých pozitív aj mnohé negatíva prejavujúce sa v nových asymetrických bezpečnostných hrozbách, napríklad v medzinárodnom terorizme, cezhraničnom organizovanom zločine, nelegálnej migrácii,

¹ NOVÁK, L. a kol. 2010. *Plánovanie zdrojov na riešenie krízových situácií*. Bratislava : Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy. 2010. 308 s. ISBN 978-80-970272-4-7.

² HOFREITER, L. 2006. *Securitológia*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2006. 138 s. ISBN 97880-804-310-2.

³ EICHLER, J. 2009. *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*. Praha : Portál. 2009. 328 s. ISBN 978-80-7367-540-0.

kybernetických útokoch na verejné a súkromné počítačové siete, aktivitách cudzích spravodajských služieb, či dokonca v možnosti použitia zbraní hromadného ničenia.⁴

Bezpečnosť sa preto dnes už nespája len s vojenskými, ale stále viac i s nevojenskými ohrozeniami. Okrem toho bezpečnosť nadobúda stále viac aj sociálny rozmer a tak je v súvislosti so zaručovaním bezpečnosti nutné riešiť i problémy nezamestnanosti, chudoby, masovej nelegálnej migrácie, či preľudnenosti v určitých aglomeráciách. V súčasnosti trápia ľudstvo viac než možný globálny konflikt také riziká a ohrozenia, ako sú nestabilné politické režimy, nestabilné a nezabezpečené hranice umožňujúce nielen nelegálnu migráciu, ale aj pašovanie zbraní, drog a rôznych tovarov, etnické a náboženské konflikty, nedostatok zdrojov a kriminalita. Bokom nie je možné ponechať ani riešenie problémov devastácie životného prostredia, vyčerpania zdrojov, priemyselných a prírodných katastrof a pod.

V súčasnom svete je zároveň stále ťažšie stanoviť hranicu medzi vonkajšou a vnútornou bezpečnosťou, pretože odstránenie administratívnych a politických bariér medzi štátmi umožnilo nielen voľný pohyb osôb, peňazí a tovarov, ale nanešťastie aj zlepšenie podmienok pre nelegálne aktivity teroristických skupín alebo skupín organizovaného zločinu. A keďže ani prírodné katastrofy, priemyselné havárie alebo nákazlivé choroby nerešpektujú hranice štátov, z dôvodu prehlbujúcej sa globalizácie nie je žiadna krajina izolovaná od negatívnych javov, i keď ich zdroje sa nachádzajú vo veľmi veľkej vzdialenosti.⁵

Preto má požadovaná miera bezpečnosti spoločnosti, okrem stabilných medzinárodných vzťahov, základ aj v trvalo udržateľnom rozvoji spoločnosti, ktorý si vyžaduje komplexné a systémové chápanie a skúmanie všetkých súčastí spoločenského, politického, hospodárskeho, prírodného, technického a technologického prostredia.⁶ A to je tiež jeden z dôvodov prečo pri definovaní pojmu bezpečnosť neexistuje zhoda v názore alebo výklade tohto pojmu.⁷ Problematika bezpečnosti je totiž nesmierne široká a analýza faktorov, ktoré majú vplyv na definície bezpečnosti, je nevyčerpatelnou témou. Preto rozširovanie a prehľbovanie konceptu bezpečnosti, ktoré začalo Kodanskou školou v 80. rokoch minulého

⁴ IVANČÍK, R. 2011. *Z hospodárskej a finančnej krízy do bezpečnostnej?* In *Vojenské reflexie*, 2011, roč. 6, č. 2, s. 88-99. ISSN 1336-9202.

⁵ HOFREITER, L. 2006. *Securitológia*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2006. 138 s. ISBN 97880-804-310-2.

⁶ NOVÁK, L. a kol. 2010. *Plánovanie zdrojov na riešenie krízových situácií*. Bratislava : Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy. 2010. 308 s. ISBN 978-80-970272-4-7.

⁷ UŠIAK, J. 2010. *Bezpečnosť – konceptuálny rámec*. In *Bezpečnostné fórum 2010 : zborník príspevkov z III. medzinárodnej vedeckej konferencie*. 2010, roč. 3, s. 25-30. ISBN 978-80-8083-980-2.

storočia, sa ukazuje ako trvalý trend.⁸

A aj preto je pojem bezpečnosť výrazne polysémický. Neustále získava nové významy a možno ho priradiť k akémukoľvek kontextu. Delí sa na viacero sektorov, pritom pokračuje rozvoj bezpečnostnej agendy, čo spôsobuje, že jednota teoretických škôl, definícií a pojmového aparátu je skôr želaním ako skutočnosťou. Paradoxne však tento stav stimuluje rozvoj výskumu a metodologického aparátu.⁹

1 TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ SKÚMANIA BEZPEČNOSTI

Vývoj názorov na bezpečnosť prešiel pomerne bohatým historickým vývinom. Samotný pojem bezpečnosť je námetom stoviek publikácií, kníh, učebníc alebo monografií, tisícok vedeckých a odborných štúdií, článkov alebo príspevkov z rôznych konferencií a obrovského množstva ďalších prác a komentárov publikovaných alebo prezentovaných po celom svete. Ich autori v nich prinášajú celý rad rôznych názorov a pohľadov na bezpečnosť.

Dynamický vývoj ľudskej spoločnosti v posledných rokoch prináša okrem iného aj dynamické zmeny vo vývoji bezpečnostného prostredia a bezpečnostnej situácie, čo prináša nielen celý rad nových asymetrických bezpečnostných hrozieb a nutných bezpečnostných opatrení na ich elimináciu, ale zároveň mení aj spôsob akým politici, politológovia, vedci, vojaci, bezpečnostní a ďalší experti o bezpečnosti premýšľajú a z akého uhľa pohľadu sa na ňu dívajú. Vzhľadom na skutočnosť, že neexistuje žiadny záväzný výklad ani definícia bezpečnosti, prístupov k jej skúmaniu je veľa, pričom každý z nich kladie dôraz na iné aspekty.

Vzhľadom na uhol pohľadu, niektorí autori sa vo svojich názoroch a pohľadoch na bezpečnosť zhodujú viac, iní menej, a niektorí len veľmi málo, alebo dokonca vôbec. Zhoda medzi jednotlivými autormi panuje snáď len v tom, že bezpečnosť predstavuje ťažko uchopiteľný pojem. Preto exaktne určiť, čo tento pojem znamená, prípadne mu priradiť nejaké jednoznačné číselné hodnoty, je na rozdiel od množstva veličín známych z prírodných vied v podstate nemožné.¹⁰ Zhodnúť sa je možné aj v tom, že bezpečnosť predstavuje jednu z najvyšších hodnôt, ktorá je predpokladom rozvoja a zárukou slobody ľudskej spoločnosti.

⁸ UŠIAK, J. – LASICOVÁ, J. 2011. Status dichotómií vo výskume bezpečnosti. In *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2011 : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Liptovský Mikuláš : Vojenská akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika. 2011. s. 161-167. ISBN 978-80-8040-429-1.

⁹ LASICOVÁ, J. 2010. Prolegomena k vede o bezpečnosti. In *Bezpečnostné fórum 2010 : zborník príspevkov z III. medzinárodnej vedeckej konferencie*. 2010, roč. 3, s. 6-13. ISBN 978-80-8083-980-2.

¹⁰ McSWEENEY, B. 1999. *Security, Identity and Interests*. Cambridge : Cambridge University Press. 1999. ISBN 0-521-66177-3.

Zároveň bezpečnosť predstavuje jednu zo základných ľudských potrieb, ktorú treba neustále rozvíjať, chrániť a uspokojovať.¹¹

2 POJEM BEZPEČNOSŤ A JEHO ZÁKLADNÉ VÝZNAMY

Slovo bezpečnosť je bežnou súčasťou každého jazyka, a tak nie je potrebné príliš špekulovať nad jeho obsahom, pretože každý jedinec má všeobecnú a približne zhodnú predstavu o tom, čo toto slovo znamená. Z hľadiska odborného kontextu sa však podľa neho slovo bezpečnosť aj napriek veľkému rozsahu odbornej literatúry používa mnohokrát intuitívne, čo spôsobuje, že diskusia často trpí značnou neurčitou.

Zdrojom nejasností môže byť najmä zámena dvoch základných významov bezpečnosti, a preto je vhodné rozlišovať, či ide o bezpečnosť ako všeobecný atribút, znak, kritérium alebo vlastnosť, ktorá môže nadobúdať hodnoty od nuly smerom k úplnosti. V tom prípade môže byť bezpečnosť ako všeobecný atribút pripísaná k čomukoľvek, napríklad ku vzdialenosti (bezpečná vzdialenosť), zdroju informácií (bezpečný zdroj informácií), alebo dodávkam surovín (bezpečné dodávky surovín), atď. V druhom základnom význame sa bezpečnosť chápe ako funkčná sféra, oblasť činnosti alebo dokonca priamo ako politika. Tento význam je oveľa viac dynamický, zahŕňa procesy zaistovania bezpečnosti a vzťahuje sa k vedomej a riadenej činnosti konkrétnych subjektov a inštitúcií alebo skupín, organizácií, štátov alebo koalícií.¹²

Pojem bezpečnosť býva automaticky spájaný s výrazmi ako hrozba, riziko a nebezpečenstvo, a v poslednej dobe čoraz častejšie aj s pojmom výzva,¹³ čo zodpovedá poňatiu bezpečnosti ako všeobecného atribútu. Pokiaľ však ide o bezpečnosť ako funkčnú sféru, jednoduchá logika vyplývajúca zo spojenia „kde je hrozba, tam ide o bezpečnosť“ už nestačí, pretože hrozby a riziká sú súčasťou každého jednania.

Pojem bezpečnosť sa okrem rôznych kníh, učebníc, článkov, príspevkov alebo komentárov objavuje aj v rôznych všeobecných alebo odborných lexikónoch a výkladových alebo náučných slovníkoch, kde sa zväčša charakterizuje ako stav, pocit istoty, stabilita, poriadok, spoľahlivosť a hlavne existencia subjektu bez hrozieb. Napríklad Výkladový slovník bezpečnosti definuje pojem bezpečnosť ako „stav zložitého systému, v ktorom pôsobenie vonkajších a vnútorných faktorov nespôsobuje zhoršenie alebo narušenie jeho

¹¹ HOFREITER, L. 2006. *Securitológia*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2006. 138 s. ISBN 97880-804-310-2.

¹² STEJSKAL, L. 2007. Bezpečnosť – hrozby – rizika. In *Kapitoly o bezpečnosti*. Praha : Nakladatelství Karolinum. 2007. s. 11-33. ISBN 978-80-246-1440-3.

¹³ NOVÁK, L. a kol. 2010. *Plánovanie zdrojov na riešenie krízových situácií*. Bratislava : Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy. 2010. 308 s. ISBN 978-80-970272-4-7.

správneho fungovania a progresívneho rozvoja“. Oxfordský výkladový slovník zasa definuje bezpečnosť ako „stav, kedy daný subjekt nie je zaťažovaný ani nebezpečenstvom, ani strachom a je zabezpečený proti prípadnému útoku“.

3 POZITÍVNE A NEGATÍVNE VYMEDZENIE BEZPEČNOSTI

Najjednoduchšia definícia bezpečnosti hovorí, že bezpečnosť je protikladom nebezpečenstva. Všeobecne je bezpečnosť definovaná dvomi základnými spôsobmi – pozitívnym a negatívnym. Pozitívne vymedzenie bezpečnosti sa vždy viaže na určitý predmet, vec, človeka, obec, štát alebo bezpečnostné spoločenstvo, a tiež k vyznávaným a zdieľaným hodnotám. Bezpečný je ten subjekt, ktorý má zaistené svoje prežitie a má možnosti na svoj ďalší rozvoj. Nachádza sa mimo dosahu priamych a naliehavých hrozieb alebo je pred nimi spoľahlivo chránený. Zvíra alebo akýkoľvek živočíšny druh je v bezpečí vtedy, ak sa v jeho teritóriu nenachádza žiadny jeho prirodzený nepriateľ. Životné prostredie je zasa bezpečné vtedy, keď naň nepriaznivo nepôsobia priemyselné aktivity ľudí.¹⁴

Negatívne vymedzenie bezpečnosti vychádza z neprítomnosti hrozby a preto sa bezpečnosť vysvetľuje ako opak stavu ohrozenia vyplývajúceho zo vzájomnej interakcie jednotlivých aktérov, ktorí majú rozdielne záujmy a preferencie sú odhodlaní k ich dosiahnutiu použiť aj silu, či už vojenskú, politickú alebo hospodársku. Podľa negatívneho vymedzenia bezpečnosti štát je bezpečný vtedy, ak nie je vystavený žiadnej priamej a naliehavej hrozbe, a nie sú spochybňované ani myšlienky, na základe ktorých je založený a budovaný.¹⁵

Príkladom negatívneho vymedzenia bezpečnosti môže byť neexistencia hrozieb vyplývajúcich z použitia zbraní hromadného ničenia v krajinách strednej Európy. Naopak v iných štátoch môže byť použitie zbraní hromadného ničenia považované za bezpečnostnú hrozbu, kedy je už nutný zásah medzinárodného spoločenstva alebo zásah daného štátu na elimináciu tejto hrozby, čo predstavuje pozitívne vymedzenie bezpečnosti.¹⁶ Otázka vymedzenia limitov pozitívnej a negatívnej bezpečnosti sa v poslednej dobe dostáva čoraz viac do popredia záujmu teoretikov.

¹⁴ EICHLER, J. 2009. *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*. Praha : Portál. 2009. 328 s. ISBN 978-80-7367-540-0.

¹⁵ MOLLER, B. 1997. *Towards a New Global Military Order?* In Working Papers no. 23. Copenhagen : Copenhagen Peace Research Institute. 1997.

¹⁶ NEČAS, P. – UŠIAK, J. 2010. *Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika v Liptovskom Mikuláši, 2010. 167 s. ISBN 978-80-8040-401-7.

4 PRÍSTUPY K BEZPEČNOSTI

Z hľadiska analýzy prístupov k bezpečnosti v jednotlivých krajinách vyplýva, že v anglosaských krajinách, predovšetkým v Spojených štátoch amerických, sa bezpečnosť považuje za odraz spoľahlivej obrany tradičných hodnôt spoločnosti, právneho štátu, obhajoby a presadzovania životných a strategických záujmov štátu. Predstavuje stav zabezpečenia prežitia štátu, občanov, ich nezávislosti a trvalého rozvoja. Základnou charakteristikou bezpečnosti je zaistenie životných záujmov občanov a štátu pred vonkajším a vnútorným ohrozením, pričom tieto ohrozenia môžu byť skutočné, predpokladané a potenciálne.

Nemecké chápanie bezpečnosti kladie podľa neho dôraz na zabezpečenie hodnôt proti vonkajšiemu a vnútornému ohrozeniu. Bezpečnosť, vonkajšia i vnútorná, sa člení na politickú, hospodársku a vojenskú. Chápe sa ako stav zabezpečenia územia, celistvosti a nedotknuteľnosti štátu a jeho politickej zvrchovanosti. To sú zároveň základné predpoklady životaschopnosti štátu a jeho občanov.

Francúzske chápanie bezpečnosti zasa vychádza z definície stavu pokoja, v ktorom nehrozí subjektu žiadne nebezpečenstvo. Dosiahnutie tohto stavu je závislé od komplexu opatrení, postupov a prostriedkov vytvorených a určených na ochranu ľudských životov a majetku. Bezpečnosť v tomto ponímaní predstavuje stav, ktorý závisí predovšetkým od vonkajších vplyvov a politiky štátu.¹⁷

Slovenské chápanie bezpečnosti je definované v Bezpečnostnej stratégii Slovenskej republiky z roku 2001, ktorá hovorí: „Slovenská republika vníma svoju bezpečnosť ako stav, v ktorom je zachovávaná vnútorná bezpečnosť a poriadok, suverenita a integrita, demokratické základy štátu, a v ktorom je chránené životné prostredie“. Nová Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky z roku 2005 bezpečnosť nedefinuje a pojem bezpečnosť štátu alebo občana používa bez toho, aby obsah tohto pojmu bližšie vymedzovala. Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu definuje bezpečnosť ako „stav, v ktorom je zachovávaný mier a bezpečnosť štátu, jeho demokratický poriadok a zvrchovanosť, územná celistvosť a nedotknuteľnosť hraníc štátu, základné práva a slobody, a v ktorom sú chránené životy a zdravie osôb, majetok a životné prostredie.

České chápanie bezpečnosti je definované v Českej bezpečnostnej terminológii, podľa ktorej „bezpečnosť je stav, kedy sú na najnižšiu možnú mieru eliminované hrozby pre objekt

¹⁷ MARCHEVKA, P. 2010. Pojednanie o definícii pojmu bezpečnosť. In *Bezpečnostné fórum 2010 : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela. 2011. s. 38-45, ISBN 978-80-8083-980-2.

s jeho záujmami a tento objekt je k eliminácii aktuálnych i potenciálnych hrozieb efektívne vybavený a ochotný pri nej spolupracovať. Táto definícia obsahuje pozitívne i negatívne vymedzenie, pretože chápe bezpečnosť nielen ako objektívny stav, či vlastnosť subjektu a prostredia, ale tiež ako funkčnú sféru špecifických činností a procesov.

Vzhľadom k tomu, že vymedzenie pojmu bezpečnosť je úzko späté s problematikou národnej a medzinárodnej bezpečnosti, z tohto pohľadu je potrebné uviesť, že prívlastok národný je v rámci anglosaského prístupu k bezpečnosti s najväčšou pravdepodobnosťou spájaný nie s etnickým, ale národno-politickým vymedzením bezpečnosti, a preto z hľadiska používania prívlastkov – národná bezpečnosť alebo štátna bezpečnosť, sa tieto prívlastky môžu považovať za synonymické.¹⁸

5 ÚROVNE BEZPEČNOSTI

Okrem vyššie uvedených vymedzení alebo chápaní je možné sa na bezpečnosť pozeráť prostredníctvom dvoch uhlov, širšieho a užšieho. Pri užšom vymedzení pojmu bezpečnosť jednotliví autori vychádzajú najmä z vojensko-politického poňatia bezpečnosti, kedy sa hlavný objekt výskumu sústreďí na štát ako hlavného aktéra. To znamená, že šírka vymedzenia je užšia a je len jeden hlavný aktér.

Pri širšom poňatí bezpečnosti jednotliví autori zameriavajú svoju pozornosť i na ostatné oblasti spoločenského života ako sú ekonomické, politické, environmentálne, sociálne (spoločenské), energetické, či informačné oblasti. Bezpečnosť je zároveň vnímaná nielen z jedného hľadiska, t.j. z hľadiska štátu, ale z viacerých základných hľadísk, ako:

- a) bezpečnosť individuálna – vnímaná na úrovni jednotlivcov (jednotlivých osôb), nie skupín alebo obyvateľstva;
- b) bezpečnosť vnútroštátnych skupín – vnímaná na úrovni organizovaných skupín v rámci spoločnosti, záujmových skupín alebo politických strán;
- c) bezpečnosť štátu – vnímaná tradične na úrovni štátov ako subjektov medzinárodného práva;
- d) bezpečnosť regionálnych zoskupení – vnímaná na úrovni rôznych regionálnych zoskupení ako sú napr. Európska únia, Africká únia, atď. a

¹⁸ MARCHEVKA, P. – NÉMETH, L. 2010. Diskusia k základným pojmom krízového riadenia. In *Krízový manažment*, 2010, roč. 9, č. 2, s. 21-28. ISSN 1336-0019.

- e) bezpečnosť medzinárodného prostredia – vnímaná na najširšej globálnej medzinárodnej úrovni.¹⁹

Vzhľadom na to, že v súčasnosti sa nachádzajú jednotlivé referenčné subjekty na úrovniach nad štátom, pod štátom alebo na jednej úrovni s ním, ich množstvo a klasifikácia nie je rovnaká. Pre porovnanie s predchádzajúcou klasifikáciou podľa predstaviteľov Kodanskej školy, je potrebné bezpečnosť v prvom rade vnímať najmä podľa toho, o čiu bezpečnosť ide, a preto je možné všetky subjekty umiestniť na nasledujúcich päť úrovní, ktoré sú reprezentované:

- a) globálnymi medzinárodnými systémami, ktoré predstavujú najširšie konglomeráty vzájomne závislých aktérov a ich vzťahov, napríklad OSN, WTO alebo globálny ekonomický systém;
- b) medzinárodnými subsystémami, ktoré predstavujú zoskupenia jednotiek, ktoré sa svojou intenzitou väzieb líšia od okolia, i keď obvykle sú teritoriálne definované, napríklad NATO, OECD alebo Africká únia;
- c) jednotkami, ktoré predstavujú tradičné štáty, avšak v súčasnosti sa autonómnymi jednotkami stali i silné nadnárodné korporácie a nevládne organizácie (NGOs), ktorých činnosť nie je nijako závislá na moci jednotlivých štátov;
- d) podjednotky, ktoré predstavujú skupiny alebo formalizované siete organizované v rámci jednotiek a
- e) jednotlivci.²⁰

Na rozdiel od predchádzajúcich päťúrovňových klasifikácií sa pracuje aj s len tromi úrovňami bezpečnosti:

- a) národnou úrovňou, ktorú predstavuje štát, pričom jej obsahom je suverenita a moc vo formách rôznej intenzity;
- b) spoločenskou bezpečnosťou, ktorú predstavujú kolektívne entity, spoločenstvá alebo skupiny, pričom jej náplňou je identita a jej udržiavanie, a
- c) ľudská bezpečnosť, ktorú predstavujú jednotlivci, pričom jej obsahom je pre-dovšetkým ich prežitie a blahobyť.²¹

¹⁹ NEČAS, P. – UŠIAK, J. 2010. *Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika v Liptovskom Mikuláši, 2010. 167 s. ISBN 978-80-8040-401-7.

²⁰ STEJSKAL, L. 2007. Bezpečnosť – hrozby – rizika. In *Kapitoly o bezpečnosti*. Praha : Nakladatelství Karolinum. 2007. s. 11-33. ISBN 978-80-246-1440-3.

²¹ MOLLER, B. 1997. Towards a New Global Military Order? In Working Papers no. 23. Copenhagen : Copenhagen Peace Research Institute. 1997.

6 SEKTORY BEZPEČNOSTI

Jednotlivé modely bezpečnosti pracujú s jej rôznymi dimenziami. V prípade predstaviteľov Kodanskej školy ide o nasledujúce sektory:

- vojenský,
- politický,
- ekonomický,
- environmentálny a
- spoločenský.

Keďže súčasné vývojové tendencie ukazujú potrebu rozšírenia sektorovej bezpečnosti, je možné k vyššie uvedeným doplniť aj ďalšie dva sektory, ktoré je možné dnes považovať za rovnocenné, a to sektory:

- informačný a
- energetický.²²

6.1 Vojenský sektor bezpečnosti

Vojenský sektor je už tradične veľmi úzko spojený s bezpečnosťou. A i keď po skončení studenej vojny, odstránení bipolarity a zmenách v globálnom bezpečnostnom prostredí sa riziko priameho vojenského ohrozenia vyplývajúceho z celosvetového vojnového konfliktu takmer vytratilo a nevojenské bezpečnostné hrozby postupne prevažujú nad vojenskými, vo vojenskom sektore štát stále zostáva centrálnym bezpečnostným aktérom. Je to totiž práve štát, ktorý si v tomto sektore bezpečnosti nárokuje svoje právo na prežitie, pokiaľ sa cíti ohrozený.

A hoci pravdepodobnosť vzniku globálneho vojnového konfliktu je v súčasnosti veľmi nízka a vojenský útok na krajiny NATO alebo EÚ je veľmi nepravdepodobný, naďalej vzniká vo svete množstvo lokálnych a regionálnych konfliktov, ktoré môžu negatívne ovplyvniť vývoj globálneho bezpečnostného prostredia, a preto si vyžadujú, aby štáty naďalej udržiavali svoje ozbrojené sily a používali ich, alebo mali ich pripravené na použitie v prípade ohrozenia štátu a jeho obyvateľov, resp. jeho záujmov.

Malé a stredne veľké štáty sa preto z dôvodu zabezpečenia výhod kolektívnej obrany a ochrany spoločných záujmov integrujú do vojensko-politických organizácií i napriek strate

²² NEČAS, P. – UŠIAK, J. 2010. *Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika v Liptovskom Mikuláši, 2010. 167 s. ISBN 978-80-8040-401-7.

určitej nezávislosti v rozhodovaní. Naopak veľké štáty sa budú neustále snažiť o získanie preprevahy, aby toto podriadenie sa kolektívnemu rozhodovaniu mohli obísť, resp. čo najviac minimalizovať. V tomto zmysle sa vojenská bezpečnosť bude vždy opierať najmä vo veľkých štátoch o mocenský potenciál vlastného štátu, ale aj o vzťah k hlavným mocenským centráram.

Postavenie štátu v tomto sektore bezpečnosti však bude aj naďalej prvoradé a štát bude aj napriek súčasným tendenciám vždy stáť na prvom mieste v zaistení bezpečnosti a obrany svojej nezávislosti, územnej celistvosti, integrity a suverenity, v zaistení bezpečnosti a ochrany svojich občanov, a v neposlednom rade aj svojich záujmov.

6.2 Politický sektor bezpečnosti

Politický sektor vždy patril, spoločne s vojenským sektorom, ku klasickým sektorom bezpečnosti. Každý štát má záujem na stabilnej vnútornej situácii a vytvorení takej vnútroštátnej klímy, ktorá umožní normálny rozvoj všetkých sfér života spoločnosti i občana. Ide teda o politickú bezpečnosť štátu, ktorej podstata spočíva v možnosti robiť nezávislú vonkajšiu i vnútornú politiku, v stabilite vlády a v jej schopnosti riešiť problémy štátu i občanov.²³ Ohrozenie politickej bezpečnosti môže byť vyvolané buď narušením organizačnej stability štátu alebo spochybnení, resp. neuznaním jeho externej legitimacy, teda jeho vonkajšieho uznania ako aktéra medzinárodného politického systému.²⁴

Kodanská škola považuje politický sektor zároveň za súčasť každého z ostatných sektorov, pretože sekuritizačný proces prebieha práve prostredníctvom politického rozhodovania. Aj napriek prepojenosti všetkých sektorov a oblastí je možné i pri tomto sektore vymedziť základné zdroje ohrozenia, ktoré predstavujú zdroje zraniteľnosti štátu. V tomto sektore bezpečnosti sa stávajú predmetom ohrozenia najmä suverenita, štátna ideológia, politický systém a štátne inštitúcie.²⁵

6.3 Ekonomický sektor bezpečnosti

Ekonomický sektor nepredstavuje úplne nový prístup k bezpečnosti, pretože už liberálno-idealistická koncepcia presadzovala ekonomické nástroje ako jedny z najdôležitejších nástrojov ovplyvňovania bezpečnosti a blahobytu obyvateľstva štátov. Stabilné národné hospodárstvo, fungujúce výrobné, obchodné a finančné vzťahy, fungujúca

²³ HOFREITER, L. 2006. *Securitológia*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2006. 138 s. ISBN 97880-804-310-2.

²⁴ EICHLER, J. 2009. *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*. Praha : Portál. 2009. 328 s. ISBN 978-80-7367-540-0.

²⁵ BUZAN, B. – WEAVER, O. – de WILDE, J. 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. London : Lynne Rienner Publishers. 1998. 239 s. ISBN 1-55587-784-2.

a výkonná národná ekonomika sú dôležitými faktormi rozvoja štátu, ktoré výrazne ovplyvňujú i bezpečnosť štátu.

Súčasná integrácia štátov do nadnárodných ekonomických zoskupení predstavuje budovanie kooperácie štátov založené na ekonomickom princípe. Na druhej strane však prináša i bezpečnostné záruky a stabilizáciu, pretože krajiny, ktoré spolupracujú v ekonomickej oblasti, majú za cieľ túto spoluprácu prehĺbovať a nie ju rôznymi spormi alebo konfliktami podkopávať, pretože ich základným zámerom je vytvorenie stability a prosperity. Zároveň je ich cieľom dosiahnuť takú úroveň ekonomickej bezpečnosti, pri ktorej sú v rámci ekonomických vzťahov uspokojované potreby jednotlivcov aj spoločnosti.

Predpokladom zaistenia ekonomickej bezpečnosti je prístup k finančným zdrojom a investíciám, prístup na svetové trhy, rozvinutá infraštruktúra, kvalifikované ľudské zdroje a integrácia do regionálnych i svetových ekonomických a hospodárskych štruktúr.

6.4 Environmentálny sektor bezpečnosti

Environmentálny sektor v minulosti nebol priamou súčasťou klasických bezpečnostných prístupov. Environmentálna agenda bezpečnosti sa dostala do užšieho záujmu až prijatím Deklarácie OSN o životnom prostredí na Konferencii OSN o životnom prostredí v Štokholme v roku 1972, ktorá znamenala prelom v chápaní vplyvu životného prostredia na bezpečnosť.²⁶ Práve táto konferencia vyčlenila globálne environmentálne problémy a prostredníctvom regiónov i pre nich vyplývajúce ohrozenia, ktoré boli transformované ako priority do Environmentálneho programu OSN. Napríklad v rámci Európskeho spoločenstva/ Európskej únie tiež možno pozorovať pozvoľný vývoj environmentálnej politiky, pretože sa vyvíjala postupne a spočiatku nebola prioritou Európskych spoločenstiev. Kompetencie v tejto oblasti boli sústredené hlavne na národnej úrovni a zámer delegovať ich na najvyššiu úroveň v rámci Únie sa vyvíjal postupne.²⁷

Posledné výskumy v oblasti bezpečnosti dokazujú, že bezpečnosť a stabilita environmentálneho prostredia sú predovšetkým otázkou nadnárodnej kooperácie, pretože sú dôležitými aspektmi mieru, bezpečnosti štátov a stability spoločnosti. Počas nasledujúcich niekoľko desaťročí nastane úbytok pôdy, vyčerpávanie prírodných nerastných surovín ako

²⁶ BUZAN, B. – WEAVER, O. – de WILDE, J. 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. London : Lynne Rienner Publishers. 1998. 239 s. ISBN 1-55587-784-2.

²⁷ MACEJÁK, Š. 2008. Environmentálna politika. In *Politiky Európskej únie: teória, história, prax a perspektíva*. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, s. 185-204. 2008. ISBN 978-80-8083-551-4.

ropa, uhlie a zemný plyn, ktoré budú využívané predovšetkým na uspokojenie rastúcej spotreby ľuďstva.²⁸

Samozrejme dostatok potravín, ale aj čistý vzduch a najmä pitná voda budú suroviny, ktoré budú na základe prognóz demografického vývoja ľuďstva v nasledujúcich rokoch čoraz vzácnejšie, a preto môžu spôsobiť problémy zásadného charakteru z hľadiska bezpečnosti. Tieto problémy budú testovať tradičné chápanie hraníc, štátnej bezpečnosti, pretože miestny lokálny konflikt o prírodné zdroje môže prerásť do regionálneho alebo až globálneho boja o vlastníctvo nedostatkových zdrojov. Najväčšie problémy spojené s environmentálnym prostredím predstavujú environmentálna degradácia, predovšetkým prílišné vyčerpávanie prírodných zdrojov a s ním súvisiace poškodzovanie životného prostredia a environmentálny nedostatok.

6.5 Societálny (spoločenský) sektor bezpečnosti

Societálny (spoločenský) sektor bezpečnosti súvisí predovšetkým so skupinovou identitou, ktorá bola v minulosti výrazne obchádzaná. Referenčné subjekty societálneho (spoločenského) sektora tvoria predovšetkým entity a skupiny, ktoré majú spoločného menovateľa – identitu, sú to teda akékoľvek malé alebo väčšie skupiny, ktoré sa spájajú na základe kolektívnej súdržnosti a lojality, ktorú považujú za ohrozenú a hodnú ochrany. Sem môžeme zaradiť napríklad nielen nacionálne skupiny vo vnútri štátu, ale aj rôzne transnacionálne skupiny naprieč viacerými štátmi ako antiglobalisti, neofašisti alebo environmentalisti za predpokladu, že myslia a konajú ako jedna skupina. Práve spoločovanie na základe nacionálnej identity je pre štát najväčšou hrozbou, pretože môže smerovať k požiadavke sebaurčenia, čo vždy podkopáva územnú integritu štátu, alebo môže dochádzať k podkopávaniu stability štátu prostredníctvom skupín nárokových si nadštandardné výhody (rómske obyvateľstvo). V tomto sektore taktiež zohráva najdôležitejšiu úlohu štát.²⁹

6.6 Informačný sektor bezpečnosti

Informačný sektor je jedným z najdynamickejšie sa rozvíjajúcich sektorov spoločnosti za posledných desať rokov. Klasické bezpečnostné prístupy sa týmto smerom nikdy neuberali a do popredia záujmu sa informačný sektor dostal až začiatkom 90. rokov 20. storočia. Rozvoj internetu a moderných počítačových, komunikačných a informačných technológií sa

²⁸ HULL, R. N. – BARBU, C. H. – GONCHAROVA, N. 2007. *Strategies to Enhance Environmental Security in Transition Countries*. Dordrecht : Springer. 2007. 429 s. ISBN 978-1-4020-5996-4.

²⁹ NEČAS, P. – UŠIAK, J. 2010. *Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika v Liptovskom Mikuláši, 2010. 167 s. ISBN 978-80-8040-401-7.

premietol nielen do oblasti súkromnej a ekonomickej sféry, ale čoraz viac zasahuje aj do štátnej a verejnej správy štátu, a tiež do oblastí vojenstva a bezpečnosti.

Informačné technológie sa svojim širokým spektrom využitia dostali skoro do všetkých oblastí spoločenského života. Ich prudký rozvoj spojený s mohutným nasadením a využívaním prináša na jednej strane vyššiu kvalitu takmer vo všetkých sférach života spoločnosti, ale súčasne s tým dochádza ku vzniku a postupnému nárastu kriminálnych a nelegálnych aktivít v tomto priestore. Možnosti narušenia tohto priestoru neustále narastajú a predstavujú potenciálne hrozby, s ktorými sa musia vysporiadať takmer všetky subjekty v spoločnosti. Narušenie tejto bezpečnosti môže prebiehať na viacerých úrovniach, od odpočúvania a rušenia signálov telekomunikačných a informačných sietí, až sabotáže informačných tokov, či dokonca kybernetické útoky na verejné i súkromné počítačové siete, kyberterorizmus a iné. Z toho dôvodu sa informačná bezpečnosť stáva neoddeliteľnou súčasťou národnej i medzinárodnej bezpečnosti.

V informačnom sektore bezpečnosti úloha štátu spočíva najmä vo vytvorení inštitucionálneho rámca, ktorý podporuje ochranu a bezpečnosť informácií šírených prostredníctvom komunikačných a informačných sietí. Štát však nemôže byť zodpovedný za ľahkomyselné a nerozvážne využívanie týchto sústav jednotlivcami alebo firmami, aj keď jeho cieľom by mala byť minimalizácia zneužitia šírených údajov alebo šírenie nelegálnych údajov.³⁰

6.7 Energetický sektor bezpečnosti

Energetický sektor bezpečnosti je jednou z najdôležitejších oblastí, bez ktorých by štát nedokázal plniť svoje základné funkcie. Predstavuje rovnovážny stav v štáte, kedy je zabezpečený prístup k energetickým zdrojom. Túto oblasť Kodanská škola zaraďovala do ekonomického sektora bezpečnosti, avšak vývojové tendencie vo svete dokazujú jeho opodstatnenie a zvyšovanie jeho významu do budúcnosti. Energetická bezpečnosť ako samostatný sektor má opodstatnenie aj z toho dôvodu, že je významným indikátorom vzájomnej závislosti štátov, a teda aj vzťahov medzi nimi, ktoré sa môžu v krátkom časovom období výrazne meniť.

Hlavnými zdrojmi ohrozenia v tomto sektore bezpečnosti sú predovšetkým vyčerpatelnosť zdrojov, politická nestabilita a manipulácia, útoky na zdroje a infraštruktúru,

³⁰ NEČAS, P. – UŠIAK, J. 2010. *Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika v Liptovskom Mikuláši, 2010. 167 s. ISBN 978-80-8040-401-7.

priemyselné nehody alebo prírodné katastrofy, rast cien energií, alebo odstavenie dodávok energií.³¹ Energetická bezpečnosť by preto mala byť jednou z priorít každého štátu, pričom by mala byť založená na efektívnom zásobovaní energetickými surovinami, ktoré zabezpečujú rozvoj spoločnosti, a zabezpečení diverzifikácie energetických dodávok v rámci predchádzania rôznym výpadkom.

6.8 Ďalšie sektory bezpečnosti

Okrem vyššie uvedených sektorov, je vzhľadom na aktuálny vývoj vo svete, ako aj akademické a politické diskusie, možné uvažovať aj o ďalších sektoroch bezpečnosti, napríklad technologickom a infraštruktúrnom sektore bezpečnosti týkajúceho sa najmä zaistenia bezpečnosti kritickej infraštruktúry, alebo kultúrnom sektore bezpečnosti (zatiaľ najmenej zmapovanej) týkajúceho sa zaistenia bezpečnosti v prípade problémov a napätia vyplývajúceho z dotyku rôznych a/alebo rozdielnych kultúr.³²

7 BEZPEČNOSŤ A BEZPEČNOSTNÉ PROSTREDIE

Bezpečnosť každého referenčného subjektu, či už jednotlivca, skupiny alebo štátu je limitovaná bezpečnostným prostredím, v ktorom sa subjekt nachádza. Bezpečnostné prostredie pritom predstavuje časť prírodného a sociálneho prostredia, v ktorom sú podmienky existencie a vývoja sociálnych objektov, ich činnosti, vzťahy a záujmy determinované v prvom rade bezpečnosťou. Táto definícia vyjadruje predovšetkým priestorovú dimenziu bezpečnosti spojenú s pôsobením jednotlivých subjektov v určitom čase a za určitých podmienok. Predstavuje najširší pojem, ktorý vyjadruje bezpečnostnú situáciu v určitom priestore a čase, pričom táto bezpečnostná situácia je výsledkom aktivít relevantných bezpečnostných aktérov.³³

Iní autori definujú bezpečnostného prostredie ako prostredie, v ktorom jednotlivé referenčné subjekty (jednotlivci, skupiny, štáty alebo koalície) presadzujú svoje bezpečnostné záujmy v interakcii so zdrojmi (nositeľmi) bezpečnostných hrozieb.³⁴ V súčasnosti, po odstránení bipolarity sveta, je bezpečnostné prostredie stále komplikovanejšie a charakterizuje

³¹ HUDACKÝ, J. 2009. *Energetická bezpečnosť. EÚ a Slovensko*. 30 s. Dostupné na: http://www.google.sk/url?sa=t&source=web&ct=res&cd=5&url=http%3A%2F%2Fwww.eac.sk%2Fdocs%2FNST_III_Energeticka_bezpecnos_%2520EUR_Hudacky.ppt&ei=BHavSs7SCt7TjAeFnOHABA&usg=AFQjCNGVuu2ucG06zoa oEsrZmG-IclW8qg.

³² STEJSKAL, L. 2007. Bezpečnosť – hrozby – rizika. In *Kapitoly o bezpečnosti*. Praha : Nakladatelství Karolinum. 2007. s. 11-33. ISBN 978-80-246-1440-3.

³³ HOFREITER, L. 2006. *Securitológia*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2006. 138 s. ISBN 97880-804-310-2.

³⁴ ŽÍDEK, R. – CIBÁKOVÁ, S. 2009. *Bezpečnosť štátu*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši. 2009. 109 s. ISBN 978-80-8040-375-1.

ho nestabilita a nerovnomernosť vývoja zapríčinená nedostatočným riešením globálnych problémov sveta. Komplikovanosť bezpečnostného prostredia vytvára problémy pri definovaní bezpečnostných hrozieb a bezpečnostných aktérov.³⁵

Z hľadiska medzinárodnej bezpečnosti bolo bezpečnostné prostredie do konca 80. rokov minulého storočia determinované existenciou dvoch vojensko-politických antagonistických zoskupení – Organizáciou severoatlantickej zmluvy a Varšavskou zmluvou. Ich existencia predstavovala najväčšiu bezpečnostnú hrozbu pre ľudstvo – možnosť vypuknutia tretej svetovej vojny s použitím jadrových zbraní. Posledná dekáda 20. storočia však priniesla významné zmeny nielen vo vývoji medzinárodných vzťahov, ale v celom systéme bezpečnosti.³⁶ A hoci sa výrazne obmedzila možnosť rozpútania globálnej raketovo-jadrovej vojny, po rozpade bipolárneho usporiadania sveta narástol počet a rôznorodosť konfliktov vo svete. Konfliktom, sporom a nezhodám spravidla predchádzajú ekonomické problémy a rast napätia vnútri spoločnosti spôsobený náboženskými, hospodárskymi alebo etnickými problémami, či územnými spormi.³⁷

Aj preto konflikty a krízy z nášho života nevymizli a sú stálou bezpečnostnou hrozbou pre dnešný svet. Nie je to však iba hrozba vojnových konfliktov. V súčasnosti svet čelí novým bezpečnostným hrozbám.³⁸ Z charakteru globálneho bezpečnostného prostredia vyplýva, že na tieto nové hrozby, vojenské i nevojenské, sa musia štáty pripravovať a ak je to potrebné, tak čeliť im. Zvlášť druhá skupina, označovaná aj ako asymetrické hrozby vystupuje v súčasnosti do popredia. Ide predovšetkým o proliferáciu zbraní hromadného ničenia, terorizmus, pretrvávajúce regionálne konflikty, zlyhávajúce štáty, organizovaný zločin, obchodovanie s drogami, masová migrácia, ekologická a energetická nestabilita, ale aj narušenie energetickej bezpečnosti.³⁹

Z týchto dôvodov, ako aj v dôsledku nedostatočného riešenia globálnych problémov sveta je súčasné globálne bezpečnostné prostredie je charakteristické svojou nestabilitou,

³⁵ JURČÁK, V. – ZIBRÍK, P. Analýza bezpečnostných hrozieb ovplyvňujúcich vnútorné bezpečnostné prostredie Slovenskej republiky. In *Bezpečnostní manažment a společnost 2011 : Zborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference*. Brno : Univerzita obrany. 2011. ISBN 978-80-7231-790-5.

³⁶ JURČÁK, V. a kol. *Organizácie medzinárodného krízového manažmentu*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 235 s. ISBN 978-80-8040-387-4.

³⁷ BUČKA, P. – RIŠIANOVÁ, A. 2010. *Účasť OS SR v mierových operáciách*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2010. 178 s. ISBN 978-80-8040-412-3.

³⁸ JURČÁK, V. a kol. *Organizácie medzinárodného krízového manažmentu*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 235 s. ISBN 978-80-8040-387-4.

³⁹ BUČKA, P. – RIŠIANOVÁ, A. 2010. *Účasť OS SR v mierových operáciách*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2010. 178 s. ISBN 978-80-8040-412-3.

neurčitostou a nepredvídateľnosťou, a negatívne vplýva na zaistenie bezpečnosti jednotlivcov, skupín, národov, štátov, zoskupení i celého ľudstva.

8 BEZPEČNOSŤ Z POHLADU EKONÓMIE

Vzhľadom na to, že bezpečnosť každého subjektu je limitovaná zdrojmi, ktoré má daný subjekt dispozícii, pojem bezpečnosť má aj svoj ekonomický rozmer. Každá spoločnosť, bez ohľadu na to, či ide o vyspelý priemyselný štát alebo rozvojový štát s prevahou poľnohospodárskej výroby, či izolovaný ostrovný štát, musí riešiť tri základné otázky – čo, ako a pre koho vyrábať. To znamená, že v rámci rozhodovania o týchto troch otázkach musí v nadväznosti na obmedzené a vzácne zdroje, ktoré má k dispozícii, riešiť aj otázky bezpečnosti.

Ekonomickým rozmerom bezpečnosti sa zaoberá viacero vedných ekonomických disciplín, najväčšiu pozornosť mu venujú najmä ekonómia verejného sektoru a verejné financie. Predmetom ich skúmania je predovšetkým alokácia verejných zdrojov na zaistenie bezpečnosti, vzájomné vzťahy bezpečnostnej a fiškálnej politiky, financovanie jednotlivých funkcií štátu a zároveň formulácia a realizácia vládnej politiky v nadväznosti na skutočné potreby štátu v oblasti bezpečnosti a voličské preferencie. S tým bezprostredne súvisí problematika alokačnej a technickej efektívnosti verejných výdavkov, verejnej voľby a s ňou úzko spojená ekonomická racionalita využívania verejných prostriedkov v jednotlivých odvetviach.

Z hľadiska ekonomickej teórie je bezpečnosť statkom, ktorý môže byť verejný alebo súkromný. Ak je bezpečnosť zaisťovaná ako verejný statok, je zaisťovaná jednotlivými subjektmi a inštitúciami patriacimi do verejného sektora. Sem patrí predovšetkým štát a jeho bezpečnostné zložky a inštitúcie so zamestnancami v služobnom pomere, v štátnej službe alebo vykonávajúci prácu vo verejnom záujme. Ak je bezpečnosť zaisťovaná ako súkromný statok, zväčša je zaisťovaná prostredníctvom rôznych súkromných subjektov, napríklad bezpečnostnými agentúrami, súkromnými bezpečnostnými službami a v niektorých prípadoch dokonca súkromnými vojenskými spoločnosťami.

Z ekonomického hľadiska je dôležité, že bez ohľadu na to, či ide o súkromné spoločnosti alebo inštitúcie verejného sektora, oba subjekty sa pohybujú vo finančnej sfére, nakoľko na svoju činnosť a aktivity potrebujú finančné zdroje, za ktoré si na trhu pracovných síl najímajú ľudské zdroje, a na trhu statkov a služieb nakupujú tovary a služby.⁴⁰

⁴⁰ PERNICA, B. 2007. Ekonomické aspekty fungování bezpečnostního systému. In *Kapitoly o bezpečnosti*. Praha : Nakladatelství Karolinum. 2007. s. 99-115. ISBN 978-80-246-1440-3.

ZÁVER

Na bezpečnosť, ako dokazuje príspevok, možno nazerať z viacerých uhľov pohľadu. Inak sa na ňu díva ekonóm, inak vojak a inak politik. Jeden ju vníma ako stav, druhý ako výsledok a tretí úplne inak. Aj preto, ako už bolo naznačené v úvode, pri definovaní pojmu bezpečnosť neexistuje zhoda v názore alebo výklade tohto pojmu a aj preto ho možno priradiť k akémukoľvek kontextu a rozdeliť do viacerých sektorov. Zhoda ale panuje v tom, že bezpečnosť nikdy nemôže byť absolútna, vždy je relatívna a priamoúmerná vonkajším hrozbám alebo podstupovanému riziku. Nemožno na ňu pozeráť z krajných polôh, pretože žiadny subjekt nemôže dosiahnuť absolútne zaistenie svojej bezpečnosti. Nech sa však už zaoberáme bezpečnosťou z akéhokoľvek hľadiska, či ekonomického, politického, sociálneho, vojenského, environmentálneho, informačného, alebo dokonca existenčného, či iného, jedno je isté, bezpečnosť je svojej podstate nedeliteľná a komplexná. A problematika bezpečnosti vysoko aktuálna.

LITERATÚRA:

- [1] BALABÁN, M. – DUCHEK, J. – STEJSKAL, L. 2007. Kapitoly o bezpečnosti. Praha : Nakladatelství Karolinum. 2007. 430 s. ISBN 978-80-246-1440-3.
- [2] Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky z roku 2001.
- [3] Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky z roku 2005.
- [4] BUČKA, P. – RIŠIANOVÁ, A. 2010. Účasť OS SR v mierových operáciách. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2010. 178 s. ISBN 978-80-8040-412-3.
- [5] BUZAN, B. – Weaver, O. – de Wilde, J. 1998. Security: A New Framework for Analysis. London : Lynne Rienner Publishers. 1998. 239 s. ISBN 1-55587-784-2.
- [6] EICHLER, J. 2005. Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století. In Medzinárodné vzťahy, 2005, roč. 3, č. 1, s. 8-18, ISSN 1336-1562.
- [7] EICHLER, J. 2009. Mezinárodní bezpečnost v době globalizace. Praha : Portál. 2009. 328 s. ISBN 978-80-7367-540-0.
- [8] HOFREITER, L. 2006. Securitológia. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2006. 138 s. ISBN 97880-804-310-2.
- [9] HUDACKÝ, J. 2009. Energetická bezpečnosť. EÚ a Slovensko. 30 s. Dostupné na: http://www.google.sk/url?sa=t&source=web&ct=res&cd=5&url=http%3A%2F%2Fwww.eac.sk%2Fdocs%2FNST_III_Energetickabezpecnos_%2520EUR_Hudacky.ppt&ei=BHavSs7SCt7TjAeFnOHABA&usg=AFQjCNGVuu2ucG06zoaoEsrZmG-IclW8qg.
- [10] HULL, R. N. – BARBU, C. H. – GONCHAROVA, N. 2007. Strategies to Enhance Environmental Security in Transition Countries. Dordrecht : Springer. 2007. 429 s. ISBN 978-1-4020-5996-4.

- [11] IVANČÍK, R. 2011. Z hospodárskej a finančnej krízy do bezpečnostnej? In Vojenské reflexie, 2011, roč. 6, č. 2, s. 88-99. ISSN 1336-9202.
- [12] IVANČÍK, R. 2011. National and International Security in a Time of Globalization and Financial Crisis. In Science and Military, 2011, roč. 6, č. 1, s. 5-12. ISSN 1336-8885.
- [13] IVANČÍK, R. 2011. Fenomén zvaný globalizácia. In Vojenské reflexie, 2011, roč. 6, č. 1, s. 32-49. ISSN 1336-9202.
- [14] JURČÁK, V. a kol. 2009. Organizácie medzinárodného krízového manažmentu. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2009. 235 s. ISBN 978-80-8040-387-4.
- [15] JURČÁK, V. – ZIBRÍK, P. Analýza bezpečnostných hrozieb ovplyvňujúcich vnútorné bezpečnostné prostredie Slovenskej republiky. In Bezpečnostní manažment a společnost 2011 : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Brno : Univerzita obrany. 2011. ISBN 978-80-7231-790-5.
- [16] KELEMEN, M. a kol. 2010. The comprehensive approach: an effective tool in the pursuit of national security and defense interests? In Connections : the quarterly journal, roč. 9, č. 2, s. 79-88. ISSN 1812-1098.
- [17] KOBLÉN, I. – SZABO, S. 2010. Vybrané aspekty problematiky bezpečnostného výskumu v rámci Európskej únie. In Bezpečné Slovensko a Európska únia : zborník príspevkov zo 4. medzinárodnej vedeckej konferencie. Košice : VŠBM Košice, 2010, s. 231-240. ISBN 978-80-89282-44-9.
- [18] LASICOVÁ, J. 2010. Prolegomena k vede o bezpečnosti. In Bezpečnostné fórum 2010 : zborník príspevkov z III. medzinárodnej vedeckej konferencie. 2010, roč. 3, s. 6-13. ISBN 978-80-8083-980-2.
- [19] MACEJÁK, Š. 2008. Environmentálna politika. In Politiky Európskej únie: teória, história, prax a perspektíva. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, s. 185-204. 2008. ISBN 978-80-8083-551-4
- [20] MARCHEVKA, P. – NÉMETH, Ľ. 2010. Diskusia k základným pojmom krízového riadenia. In Krízový manažment, 2010, roč. 9, č. 2, s. 21-28. ISSN 1336-0019.
- [21] MARCHEVKA, P. 2010. Pojednanie o definícii pojmu bezpečnosť. In Bezpečnostné fórum 2010 : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. 2011. s. 38-45, ISBN 978-80-8083-980-2.
- [22] McSweeney, B. 1999. Security, Identity and Interests. Cambridge : Cambridge University Press. 1999. 0-521-66177-3.
- [23] MOLLER, B. 1997. Towards a New Global Military Order? In Working Papers no. 23. Copenhagen : Copenhagen Peace Research Institute. 1997.
- [24] NEČAS, P. – IVANČÍK, R. 2011. Globalizácia, obrana a bezpečnosť. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2011. 190 s. ISBN 978-80-8040-425-3.
- [25] NEČAS, P. – SZABO, S. 2006. Back to the future: geopolitical security or chaos? Košice : LF TU. 2006. 112 s. ISBN 978-80-553-0119-8. - ISBN 80-8073-433-X.

- [26] NEČAS, P. – UŠIAK, J. 2010. Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2010. 167 s. ISBN 978-80-8040-401-7.
- [27] NOVÁK, L. a kol. 2010. Plánovanie zdrojov na riešenie krízových situácií. Bratislava : Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy. 2010. 308 s. ISBN 978-80-970272-4-7.
- [28] PERNICA, B. 2007. Ekonomické aspekty fungování bezpečnostního systému. In Kapitoly o bezpečnosti. Praha : Nakladatelství Karolinum. 2007. s. 99-115. ISBN 978-80-246-1440-3.
- [29] STEJSKAL, L. 2007. Bezpečnost – hrozby – rizika. In Kapitoly o bezpečnosti. Praha : Nakladatelství Karolinum. 2007. s. 11-33. ISBN 978-80-246-1440-3.
- [30] Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov.
- [31] UŠIAK, J. – LASICOVÁ, J. 2011. Status dichotómií vo výskume bezpečnosti. In Národná a medzinárodná bezpečnosť 2011 : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Liptovský Mikuláš : Vojenská akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika. 2011. s. 161-167. ISBN 978-80-8040-429-1.
- [32] UŠIAK, J. 2010. Bezpečnosť – konceptuálny rámec. In Bezpečnostné fórum 2010 : zborník príspevkov z III. medzinárodnej vedeckej konferencie. 2010, roč. 3, s. 25-30. ISBN 978-80-8083-980-2.
- [33] ŽÍDEK, R. – Cibáková, S. 2009. Bezpečnosť štátu. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši. 2009. 109 s. ISBN 978-80-8040-375-1.

Recenzent: doc. Ing. Pavel NEČAS, PhD.

NASADENIE OZBROJENÝCH SÍL V RÁMCI ODSTRAŇOVANIA NÁSLEDKOV KRÍZOVÝCH SITUÁCIÍ A PLNENIA ASISTENČNÝCH SLUŽIEB NA ÚZEMÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Ing. Viera FRIANOVÁ, PhD.

Katedra manažmentu, Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, Liptovský Mikuláš

ABSTRACT

This article deals with the issue of deployment of armed forces in the framework of the elimination of the consequences of the crisis conditions and situations and also performance of the assistance tasks on the territory of the Slovak Republic from three different points of view – from the perspective of the legislation of the Slovak Republic, from the perspective of public opinion and finally, from the perspective of views and experience of professional soldiers participated in the survey (by means of a questionnaire) in November 2011.

Kľúčové slová: ozbrojené sily, národný krízový manažment, nevojenské krízové stavy a situácie, asistenčné služby, prieskum

ÚVOD

V súčasnom svete sprevádzanom turbulentnými zmenami a neistotou sa odborníci stále intenzívnejšie zaoberajú otázkou, ako sa má spoločnosť ďalej vyvíjať a na čo má na začiatku 21. storočia položiť dôraz. V tejto súvislosti sa pozornosť upriamuje najmä na skutočnosť, že súčasný vývoj ľudskej populácie sa čoraz viac spája s živelnými pohromami, prírodnými, technickými či technologickými katastrofami a ich dopadmi na spoločnosť v podobe obrovských škôd a strát, ktoré si vyžadujú okamžité riešenie - okamžitý zásah. Za účinný nástroj v boji proti negatívnym dôsledkom všetkých krízových javov odborníci štandardne považujú krízový manažment. Tento síce kladie dôraz na vykonávanie preventívnych opatrení, ako aj analýzu možného priebehu a vývoja kríz, jeho sily a prostriedky sú však predurčené práve na okamžitý zásah. „V prípade vzniku krízy (mimoriadnej udalosti) musia byť výkonné prvky krízového manažmentu schopné zasiahnuť: okamžite na konkrétnom mieste, s potrebnou kapacitou ľudí a techniky, s potrebnou technológiou a v neposlednom rade s kompetenciami umožňujúcimi zásah v akomkoľvek prostredí“ [10].

V dôsledku zmien bezpečnostného prostredia sa preto aj na Slovensku v poslednom období zdôrazňuje význam národného krízového manažmentu, v rámci ktorého zohrávajú svoju nezastupiteľnú úlohu aj Ozbrojené sily Slovenskej republiky (ďalej len OS SR).

Prispôsobenie sa novému bezpečnostnému prostrediu znamená pre OS SR okrem iného aj výraznejšie angažovanie sa v nevojových operáciách, teda pri riešení nevojenských krízových stavov a situácií. Silnejúca potreba venovať danej problematike oveľa výraznejšiu pozornosť sa stala podnetom pre riešenie projektu výskumu a vývoja „Potenciál a limity logistickej podpory OS SR v operáciách nevojenského charakteru“ na Katedre manažmentu Akadémie ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši, výstupom ktorého je tento príspevok.

Cieľom príspevku je priblížiť problematiku nasadenia OS SR v rámci odstraňovania následkov krízových situácií a poskytovania asistenčných služieb na území Slovenskej republiky z troch rôznych pohľadov – z pohľadu platnej legislatívy Slovenskej republiky, z pohľadu verejnej mienky a napokon z pohľadu názorov a skúseností príslušníkov OS SR zúčastnených na dotazníkovom prieskume realizovanom v novembri 2011, ktorého hlavným cieľom bolo zistiť, aká je pripravenosť profesionálnych vojakov na takýto druh nasadenia. S ohľadom na takto stanovený cieľ bol príspevok rozdelený do troch kapitol, v ktorých prezentujeme výsledky uskutočneného teoretického aj empirického skúmania danej problematiky, zároveň identifikujeme viaceré problémy, ktoré si vyžadujú hľadanie účinných a efektívnych riešení. Vyslovené konštatovania a závery príspevku môžu byť nielen prínosné pre subjekty, ktoré sú kompetentné riešiť danú problematiku v praktickej rovine, ale aj podnetné pre rozpútanie odborných diskusií o tejto problematike, či realizovanie jej ďalšieho hlbšieho skúmania.

1. OZBROJENÉ SILY A NEVOJENSKÉ KRÍZOVÉ STAVY A SITUÁCIE V PRÁVNEJ ÚPRAVE

Skôr ako si priblížime právnu úpravu skúmanej problematiky je potrebné definovať pojmy krízový stav a krízová situácia. *Krízový stav* je právny stav vyhlásený kompetentným orgánom verejnej správy na určitom území na riešenie krízovej situácie v priamej závislosti na jej charaktere a rozsahu. Je to stav spoločenského, prírodného, technického alebo technologického systému, ktorý sa odlišuje od stabilného stavu a pôsobí degradačne na celý systém, prípadne na niektoré jeho komponenty. Je spojený so zlyhaním všeobecne platných postupov, nástrojov a mechanizmov riadenia a s potrebou aplikovania zásad krízového riadenia vrátane dočasného obmedzenia základných práv a slobôd. *Krízová situácia* je taký časovo a priestorovo vymedzený alebo ohraničený priebeh javov a procesov po narušení rovnovážneho stavu spoločenských, prírodných a technologických systémov a procesov, v dôsledku ktorých sú ohrozené životy ľudí, životné prostredie, ekonomika, duchovné a hmotné hodnoty štátu alebo regiónu a jeho obyvateľov a môže byť narušené fungovanie

inštitúcií verejnej moci. Je to situácia, ktorá svojim charakterom, negatívnymi účinkami a rozsahom vážne naruší, prípadne zmení hospodársky alebo spoločenský chod štátu, územného celku alebo konkrétneho subjektu [9], [11].

V zmysle Smernice pre civilné núdzové plánovanie v Slovenskej republike možno všetky krízové situácie, ako aj možné zdroje rizík a ohrození, pre ktoré je nevyhnutné zabezpečiť sily a prostriedky na riešenie ich následkov na národnej úrovni rozdeliť do nasledovných hlavných skupín: použitie zbraní hromadného ničenia; hrozba alebo vykonanie teroristického útoku veľkého rozsahu; útok proti orgánom verejnej moci, sociálne nepokoje veľkého rozsahu; etnické, náboženské a ideologické konflikty veľkého rozsahu; prírodné katastrofy veľkého rozsahu; priemyselné havárie veľkého rozsahu; podpora činností ozbrojených síl a vojenských operácií; iné nepredvídané situácie.

Zákonom zákonov, ktorý zmocňuje Národnú radu Slovenskej republiky prijímať zákony, ktoré zabezpečia fungovanie štátu tak, aby aj v čase výnimočných stavov a situácií (za ktoré považujeme aj krízové stavy a krízové situácie) bola garantovaná nielen bezpečnosť ale aj nevyhnutný rozsah práv a slobôd jeho občanov, je Ústava SR. Ústavnoprávny základ regulácie bezpečnosti a krízového riadenia štátu je obsiahnutý v troch článkoch ústavy. Sú to článok 7 (odsek 3), ktorý hovorí, že: „Slovenská republika sa môže s cieľom zachovať mier, bezpečnosť a demokratický poriadok za podmienok ustanovených medzinárodnou zmluvou zaradiť do organizácie vzájomnej kolektívnej bezpečnosti“. Článok 102 (odsek 3) hovorí, že: „Podmienky vypovedania vojny, vyhlásenia vojnového stavu, vyhlásenia výnimočného stavu, vyhlásenia núdzového stavu a spôsobu výkonu verejnej moci v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu ustanovuje ústavný zákon (konkrétne zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu). Článok 51 (odsek 2) Ústavy SR hovorí, že: „Podmienky a rozsah obmedzenia základných práv a slobôd a rozsah povinností v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu ustanovuje ústavný zákon“ (opäť ide o už spomínaný zákon č. 227/2002 Z. z.).

Chrániť životy, zdravie, majetok a vytvárať podmienky na prežitie pri mimoriadnych udalostiach a počas mimoriadnych situácií je poslaním civilnej ochrany. V zmysle zákona č. 42/1944 Z. z. o civilnej ochrane obyvateľstva sa *mimoriadnou situáciou* rozumie obdobie trvania následkov mimoriadnej udalosti v určitej oblasti, pokiaľ v nej pôsobia nebezpečné škodliviny alebo ničivé faktory, ktoré majú negatívny vplyv na život, zdravie, majetok a životné prostredie. „*Mimoriadna udalosť* je závažná, časovo ťažko predvídateľná a priestorovo ohraničená príhoda, spôsobená vplyvom živelných pohromy, technickej alebo

technologickej havárie, prevádzkovej poruchy, prípadne úmyselného konania človeka, ktorá vyvolala narušenie stability systému alebo prebiehajúcich dejov a činností, ohrozuje životy a zdravie osôb, hmotné a kultúrne statky či životné prostredie. Prináša so sebou zmeny kvality prvkov systému, a tým aj zmeny kvality vzťahov a väzieb medzi nimi“ [9]. Vyššie citovaný zákon rozdeľuje mimoriadne udalosti na: živelné pohromy, havárie a katastrofy. *Ohrozením* sa rozumie obdobie, počas ktorého sa predpokladá nebezpečenstvo vzniku alebo rozšírenia následkov mimoriadnej udalosti. *Stavom núdze* sa rozumie obdobie, počas ktorého sa prejavuje výrazný nedostatok životných potrieb v dôsledku pôsobenia následkov mimoriadnej udalosti. Činnosti, ktorých cieľom je optimálne odstránenie následkov mimoriadnej udalosti sa označujú ako *likvidačné práce*, na ktorých sa podieľajú aj Ozbrojené sily SR. Poskytovanie pomoci civilným zložkám pri zmiernovaní alebo likvidovaní následkov živelných pohrôm a katastrof vyplýva Ozbrojeným silám nielen z Ústavy SR, ale aj z ďalších zákonov.

„Pri zabezpečovaní činnosti jednotlivých orgánov krízového riadenia a zložiek krízového manažmentu je nevyhnutné plánovať úlohy a činnosti podporujúce ako vojenské operácie v čase mieru, tak aj v období mimoriadnej udalosti, resp. krízovej situácie“ [9]. Osobitným zákonom upravujúcim problematiku riadenia štátu v nevojenských krízových stavoch a situáciách je zákon č. 387/2002 Z. z. o riadení štátu v krízových situáciách mimo času vojny a vojnového stavu. *Krízovým riadením* mimo času vojny a vojnového stavu (ďalej len *krízovým riadením*) označujeme súhrn riadiacich činností orgánov krízového riadenia, ktoré sú zamerané na analýzu a vyhodnotenie bezpečnostných rizík a ohrození, plánovanie, prijímanie preventívnych opatrení, organizovanie, realizáciu a kontrolu činností vykonávaných pri príprave na krízové situácie a pri ich riešení. Právna úprava v tomto zákone nadväzuje na právnu úpravu bezpečnosti a krízového riadenia, upravenú v ústavnom zákone č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu. Zákon č. 387/2002 je v podrobnostiach ďalej rozpracovaný predovšetkým v zákone č. 129/2002 Z. z. o integrovanom záchrannom systéme a v zákone č. 261/2002 Z. z. o prevencii závažných priemyselných havárií, avšak súvisí aj s ďalšími zákonmi tvoriacimi právny rámec fungovania bezpečnostného systému krajiny¹.

Nasadenie príslušníkov Ozbrojených síl SR na riešenie krízových stavov a krízových situácií nadväzuje na zákon č. 319/2002 Z. z. o obrane Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov a na zákon č. 321/2002 Z. z. o Ozbrojených silách Slovenskej republiky

¹ Pozn.: Právny rámec fungovania bezpečnostného systému SR je tvorený okrem doposiaľ spomínaných zákonov aj ďalšími právnymi predpismi ako sú: zákon č. 314/2001 Z. z. o ochrane pred požiarimi, zákon č. 315/2001 Z. z. o hasičskom záchrannom systéme, zákon č. 171/1993 Z. z. o policajnom zbore, zákon č. 179/2011 Z. z. o hospodárskej mobilizácii, zákon č. 570/2005 Z. z. o brannej povinnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a zákon č. 241/2001 Z. z. o ochrane utajovaných skutočností.

v znení neskorších predpisov. Zákon č. 321/2002 Z. z. o Ozbrojených silách Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov ustanovuje úlohy, použitie, riadenie a velenie ozbrojených síl a ich prípravu. V zmysle daného zákona úlohy OS SR postihujú celé spektrum možných vojenských ohrození, vrátane použitia ozbrojených síl na odstraňovanie následkov výnimočného alebo núdzového stavu, na riešenie mimoriadnych udalostí i na boj proti terorizmu². „Ozbrojené sily sú rozhodujúcou zložkou zabezpečenia obrany. Ich úlohou je brániť slobodu, nezávislosť, suverenitu, územnú celistvosť SR a pomáhať pri odstraňovaní následkov živelných pohrôm a katastrof ohrozujúcich ľudské životy alebo majetok vo veľkom rozsahu“ [4].

Poskytovanie pomoci obyvateľstvu SR v rámci národného krízového manažmentu patrí medzi hlavné úlohy OS SR. V dokumente „Strategické hodnotenie obrany“ sa uvádza, že schopnosť OS SR plniť úlohy v rámci národného krízového manažmentu je jedným z najlepších výsledkov transformačného procesu ozbrojených síl.

Základné pojmy ako bezpečnosť a krízová situácia vymedzuje ústavný zákon č. 227/2001 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov, ktorý je výsledkom zohľadnenia skúseností vyspelých krajín v oblasti obrany a ochrany, ale tiež reakcií na udalosti súvisiace s bojom proti medzinárodnému terorizmu. Zákon taxatívne vymedzuje podmienky a rozsah obmedzovania základných práv a slobôd, ako aj rozsah povinností v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu, ďalej podmienky vypovedania vojny a vyhlásenia vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu, ako aj spôsob výkonu verejnej moci v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu. V zmysle uvedeného zákona možno *krízové situácie* členiť v závislosti od charakteru ohrozenia na: vojenské ohrozenia – vojna a vojnový stav, a nevojenské ohrozenia – výnimočný stav a núdzový stav.

Za *krízový stav* možno podľa druhu ohrozenia považovať [5]:

- živelné pohromy alebo iné podobné nebezpečenstvá, vrátane narušenia chodu hospodárstva,
- ohrozenie ústavného poriadku, terorizmus, občianske nepokoje,
- hrozbu agresie a prípravu na vedenie vojny,
- vojnu alebo plnenie medzinárodných záväzkov o spoločnej obrane.

² Pozn.: Ozbrojené sily sú v súčinnosti s Policajným zborom SR povinné podieľať sa na zachovaní verejného poriadku aj mimo doby krízových situácií (toto je zjednocujúcim prvkom so zákonom č. 171/1993 Z. z. o policajnom zbore v znení neskorších predpisov).

Uvedené členenie krízových stavov umožňuje orgánom krízového riadenia lepšie stanoviť a pripraviť krízové opatrenia a predchádzať kompetenčným sporom. Umožňuje tiež decentralizované riadenie pri riešení krízových situácií podľa intenzity postihnutia územia. Ako negatívum sa však javí skutočnosť, že môže dochádzať k duplicite činností pri plánovaní krízových opatrení, lebo niektoré opatrenia pri nedostatočnej koordinácii môžu prijímať rôzne subjekty v každej krízovej situácii nezávisle na činnosti iných orgánov, čo je nielenže nesystémové, ale aj finančne náročné.

Vzhľadom na postavenie OS SR ako zložky Integrovaného záchranného systému Slovenskej republiky môžu byť príslušníci OS SR nasadzovaní v rámci asistenčných služieb a odstraňovania následkov krízových situácií v súčinnosti s Policajným zborom SR a Hasičským záchranným zborom SR. V zmysle platnej legislatívy Slovenskej republiky sú profesionálni vojaci pri riešení pomoci obyvateľstvu počas krízových situácií v súlade so situačnými plánmi nasadzovaní: pri hrozbe vzniku vnútorných nepokojov ohrozujúcich verejný poriadok a bezpečnosť štátu, pri hrozbe teroristických útokov, pri hrozbe hromadnej migrácie osôb, pri živelných pohromách, pri priemyselných haváriách, pri rozsiahlych epidémiách osôb, pandémiách a epizootiách zvierat a pri rozsiahlych lesných požiaroch.

Základným predpokladom pre nasadenie ozbrojených síl je, že štátne orgány, miestne orgány a miestne obyvateľstvo nie sú svojimi kapacitami schopné krízu zvládať. V zmysle platnej legislatívy „nasadenie súčastí Ozbrojených síl SR na odstraňovanie krízových javov v mieri je možné až po vyčerpaní všetkých síl a prostriedkov príslušného regiónu, príp. štátu ako celku“ [4]. Rozhoduje o ňom príslušný stupeň verejnej správy, prípadne bezpečnostná rada, ktoré požiadajú o pomoc Generálny štáb OS SR. Napriek tomu, že tento spôsob vyžadovania je veľmi zdĺhavý a byrokratický, čím by sa malo predísť zneužívaniu OS SR v neodôvodnených prípadoch, skúsenosti z praxe prinášajú nejednen príklad, kedy boli nasadené OS napriek tomu, že rozsah mimoriadnej udalosti bol zvládnuteľný miestnym obyvateľstvom. Ako príklad možno uviesť situáciu z roku 2010 v Krupine, kedy na ručné výkopové práce, namiesto uloženia pracovnej povinnosti miestnym obyvateľom (v súlade s platnou legislatívou SR), zvolili úrady povolanie OS SR. Niet pochýb o tom, že nasadzovanie vojakov ozbrojených síl na riešenie krízových situácií v Slovenskej republike mimo vojny a vojnového stavu so sebou prináša zvýšenie nákladov, ktoré by mal v zmysle platnej právnej úpravy (§ 11 zákona č. 387/2002) niesť ten, na koho prospech boli ozbrojené sily nasadené. Napriek uvedenému kompetentní predstavitelia rezortu [8] opäť poukazujú na konkrétne príklady z minulosti, pri ktorých boli tieto náklady hradené z rozpočtu Ministerstva obrany SR.

Asistenčné úlohy sú výhradne vykonávané v súčinnosti s orgánmi verejnej moci a humanitárnymi organizáciami. Súčinnosť na zaistenie týchto úloh pri efektívnom a premyslenom využití dostupných zdrojov je podmienená nepretržitou komunikáciou a spojením so všetkými zainteresovanými organizáciami ako aj precíznym vymedzením konkrétnej úlohy jednotkám. „Napriek tomu, že jednotky Ozbrojených síl SR nie sú špecificky organizované, cvičené, či materiálno-technicky vybavené na asistenčné úlohy, sú veľmi rýchlo schopné adaptovať sa na riešenie krízových situácií na podporu a pomoc civilným úradom. To najmä vďaka tomu, že disponujú funkčným systémom velenia a riadenia, spoľahlivými modernými komunikačnými prostriedkami, veľmi dobre vycvičenými a vybavenými jednotkami, ktoré sú schopné pôsobiť v náročných podmienkach [8]“.

Záverom tejto časti možno konštatovať, že s nasadením ozbrojených síl v rámci nevojenských krízových stavov a situácií je v praxi spojených mnoho problémov, ktoré súčasná legislatíva buď vôbec nerieši (príslušná legislatíva v mnohých oblastiach absentuje), resp. ich rieši nedostatočne, či nesystémovo. V tejto súvislosti sa dnes do popredia dostáva najmä potreba doriešiť otázku financovania, konkrétne financovania nákladov spojených s takýmto nasadením jednotiek ozbrojených síl. Do budúcnosti zostáva tiež na zváženie, nakoľko je účelné nasadenie vojakov v prípadoch, kedy je rozsah mimoriadnej udalosti zvládnutelný miestnym obyvateľstvom. Keďže úroveň plnenia úloh Ozbrojenými silami SR v rámci operácií domáceho krízového manažmentu je do značnej miery závislá od úrovne súčinnosti s ostatnými orgánmi a organizáciami štátnej a verejnej správy, v budúcnosti bude nevyhnutné sústrediť sa na aplikáciu princípov a postupov komplexného prístupu (tzv. comprehensive approach). Z hľadiska Ozbrojených síl SR to znamená potrebu vypracovať spoločnú vojenskú doktrínu asistenčných úloh ozbrojených síl (daná úloha je plánovaná na roky 2011 – 2012). Z hľadiska ostatných zainteresovaných štátnych a verejných orgánov a organizácií je potrebné lepšie pochopenie úloh a možností Ozbrojených síl SR v týchto operáciách ako aj upravenie legislatívneho základu týchto činností.

2. OZBROJENÉ SILY A NÁRODNÝ KRÍZOVÝ MANAŽMENT VO SVETLE VEREJNEJ MIENKY

V období od marca 2006 do septembra 2009 realizovali nezávislé výskumné agentúry pre Ministerstvo obrany SR sériu výskumov³ zameraných na zisťovanie názorov verejnosti na

³ Pozn.: Išlo vždy o reprezentatívne výskumy realizované na výberovej vzorke cca 1100 respondentov (v niektorých prípadoch bol rozsah výberového súboru ešte väčší) vo veku od 18 rokov.

široký okruh problémov⁴. V nasledujúcej časti príspevku sa pokúsime priblížiť tie parciálne výsledky z uskutočnených výskumov, ktoré bezprostredne súvisia s témou nášho príspevku.

Z odpovedí respondentov na otázku, či ohrozuje niekto alebo niečo národnú bezpečnosť Slovenska vyplynulo, že z pohľadu vnútornej bezpečnosti považovalo viac ako 80% respondentov Slovensko za bezpečnú krajinu. Ďalším z parciálnych cieľov skúmania bolo zistiť názory respondentov na zdroje možného ohrozenia bezpečnosti krajiny. Respondenti sa mali zamyslieť nad súčasnými bezpečnostnými hrozbami a mali určiť, do akej miery je podľa ich názoru Slovensko jednotlivými hrozbami ohrozené⁵.

Z výsledkov vyplynulo, že verejnosť na Slovensku prioritizuje ako vážne hrozby práve tie, ktoré majú nevojenský charakter. Konkrétne respondenti uviedli, že sú to: šírenie drog, organizovaný zločin a hrozby spojené s globálnymi zmenami vo svete (znečisťovanie životného prostredia, globálne otepľovanie, prírodné katastrofy). Ďalšie výsledky skúmania⁶ ukázali, že 55,1% respondentov označilo prírodné katastrofy za veľkú hrozbu pre Slovensko, 62,6% respondentov označilo znečisťovanie životného prostredia za veľkú hrozbu pre Slovensko a až 72,8% respondentov považovalo za veľkú hrozbu pre Slovensko organizovaný zločin. Dlhodobejšie skúmanie danej problematiky – opakované zisťovanie názorov verejnosti na konkrétny problém a následná komparácia dosiahnutých výsledkov, priviedli výskumníkov ku konštatovaniu, že „obraz o tom, čo verejnosť považuje za hrozby pre Slovensko nie je stabilný. Je preň príznačné to, čo je príznačné pre verejnú mienku vôbec, a síce, že sa mení v konkrétnej situácii. Verejnosť citlivo reaguje v tejto otázke na zmenené okolnosti, ale najmä na to, ako danú hrozbu osvetľujú médiá“ [3].

Ako vyplynulo z výsledkov ďalšieho výskumu, vzťah slovenskej verejnosti k armáde ovplyvňuje aj prípadné nasadenie ozbrojených síl na pomoc civilnému obyvateľstvu. „Takáto činnosť je nielenže verejnosťou hodnotená pozitívne, ale je to aj pilier vysokej dôveryhodnosti armády. Z prieskumu verejnej mienky vyplynulo, že viac ako 90% občanov súhlasilo s názorom, že na ozbrojené sily sa dá spoľahnúť pri živelných pohromách a katastrofách“ [1]. Prevládal taktiež súhlas verejnosti s tým, že ozbrojené sily garantujú bezpečnosť štátu (61%) a sú schopné čeliť teroristickým útokom (55%). Dá sa konštatovať, že verejnosť svoju dôveru a pozitívne hodnotenie schopností armády stavia na presvedčení, že

⁴ Pozn.: Zisťovali sa názory verejnosti na problematiku bezpečnosti Slovenska, na hrozby pre Slovensko, na kvalitu súčasnej, už plne profesionalizovanej armády a jej schopnosti, na angažovanosť Slovenska v riešení kríz vo svete a na participáciu slovenských vojakov v zahraničných misiách.

⁵ Pozn.: Respondenti vyjadrovali svoj názor na ponúknuté položky (situácie) – išlo o inú formu pohľadu na bezpečnostné hrozby, pri ktorej sa vychádza z určitej schémy, obrazu hrozieb.

⁶ Pozn.: Výsledky sú z výskumu realizovaného v septembri 2009 (autor nemá vedomosť o realizácii novších výskumov danej problematiky).

naša armáda je dobre vycvičená. Ako ukázali výsledky výskumu tento názor zastávalo viac ako 60% opýtaných [2].

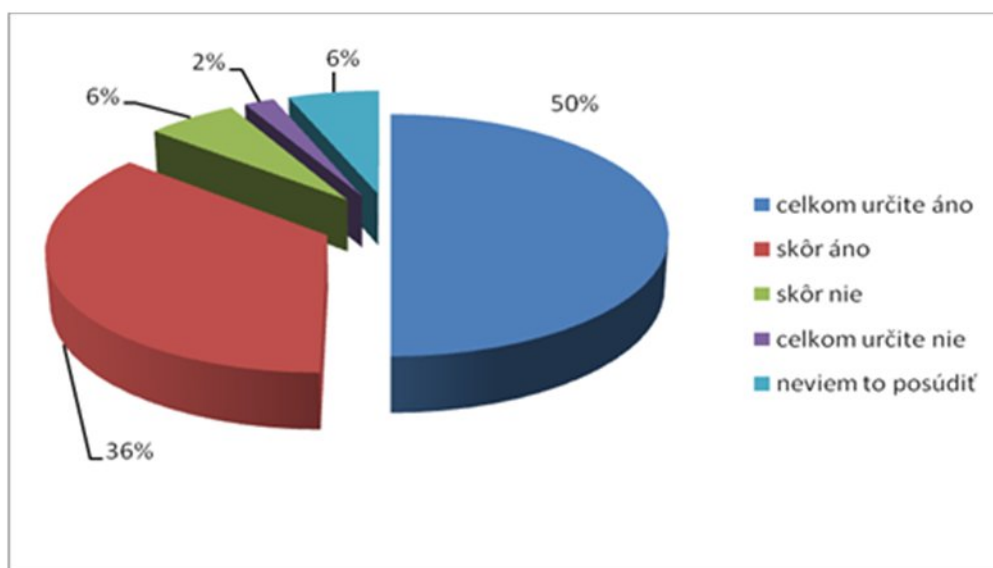
3. PRIPRAVENOSŤ PROFESIONÁLNYCH VOJAKOV NA NASADENIE

Predpokladom pre efektívne a účinné nasadenie ozbrojených síl v rámci operácií nevojenského charakteru na území Slovenskej republiky je popri adekvátnej vybavenosti a účinnej logistickej podpore (disponovanie modernou výzbrojou, funkčnou technikou, vhodným výstrojom vrátane ochranných prostriedkov a pomôcok) aj dostatočná pripravenosť jednotlivých príslušníkov ozbrojených síl. Preto aj jednou z priorít, ktorú stanovil náčelník Generálneho štábu Ozbrojených síl Slovenskej republiky (ďalej len GŠ OS SR) na výcvikový rok 2011 bolo „posilniť pripravenosť spôsobilosti jednotiek Ozbrojených síl SR vyčleňovaných na plnenie úloh krízového manažmentu Slovenskej republiky v rozsahu podľa situačných plánov na podporu orgánov verejnej moci pri riešení krízových situácií v podmienkach OS SR a monitorovaní radiačnej a chemickej situácie“. To znamená, že je potrebné [8]: udržať nevyhnutné sily a spôsobilosti OS SR na úrovni pripravenosti umožňujúcej splniť úlohy (domáceho) národného krízového manažmentu vrátane pripravenosti veliteľstiev a štábov riadiť ich použitie v rozsahu situačných plánov na podporu orgánov verejnej moci pri riešení krízových situácií a monitorovaní radiačnej a chemickej situácie. S ohľadom na uvedenú prioritu bolo v apríli 2011 schválené Nariadenie náčelníka GŠ OS SR na vykonávanie výcviku pre nasadenie OS SR pri riešení pomoci obyvateľstvu počas krízových situácií, ku ktorému prináleží aj súbor metodických listov na zjednotenie postupov a činností, s ktorými sa príslušníci OS v prípade nasadenia môžu stretnúť. „Počas nasadenia sa vysielaný personál dostáva do nebezpečných situácií na zvládnutie ktorých musí dostať adekvátny výcvik.

Skúsenosti z nasadenia OS SR pri riešení pomoci obyvateľstvu počas krízových situácií ukázali, že ak nasadený vojak nepozná legislatívu, prvky systému záchrany, zásady súčinnosti, život ohrozujúce predmety a nebezpečné látky, pravidlá bezpečnosti, ochranné prostriedky a pomôcky, spôsoby sebaistenia a záchrany, ale aj spôsoby prekonávania prekážok a únik z nebezpečenstva, môže ohroziť seba, svoj tím ale aj zdravie, život a majetok zachraňovaných osôb [7]“. Systém výcviku a výcvikové programy v OS SR vytvárajú významný predpoklad aj pre vykonávanie výcviku na nasadenie OS SR pri riešení pomoci obyvateľstvu počas krízových situácií, pričom citované nariadenie ich dopĺňa o prehľad tém a rozpočet hodín potrebných na úspešné zvládnutie situácií počas nasadenia.

S cieľom zistiť, aké sú názory profesionálnych vojakov na ich pripravenosť na nasadenie bol v novembri 2011 v rámci riešenia už spomínaného projektu výskumu a vývoja uskutočnený prieskum. Využitá bola metóda dotazníka. Dotazník bol pre zabezpečenie väčšej otvorenosti respondentov anonymný. Prieskumu sa zúčastnilo 50 profesionálnych vojakov⁷ (90% tvorili muži, 10% ženy) vykonávajúcich rôzne funkcie (z hľadiska početnosti dominovala funkcia starší dôstojník) v rámci 22 zväzkov, útvarov, úradov či zariadení OS SR. Získané údaje boli štatisticky spracované a vyhodnotené pomocou nástrojov popisnej štatistiky v tabuľkovom procesore Excel. Výsledky boli interpretované slovne a graficky.

Výsledky prieskumu ukázali, že len 30% respondentov sa v minulosti zúčastnilo výcviku pre nasadenie v rámci poskytovania asistenčných služieb a odstraňovania následkov mimoriadnych udalostí (70% takýto výcvik nikdy neabsolvovalo). Na otázku, či je takýto výcvik pre profesionálnych vojakov potrebný, odpovedalo 86% respondentov kladne. Bližšie pozri obrázok 1.

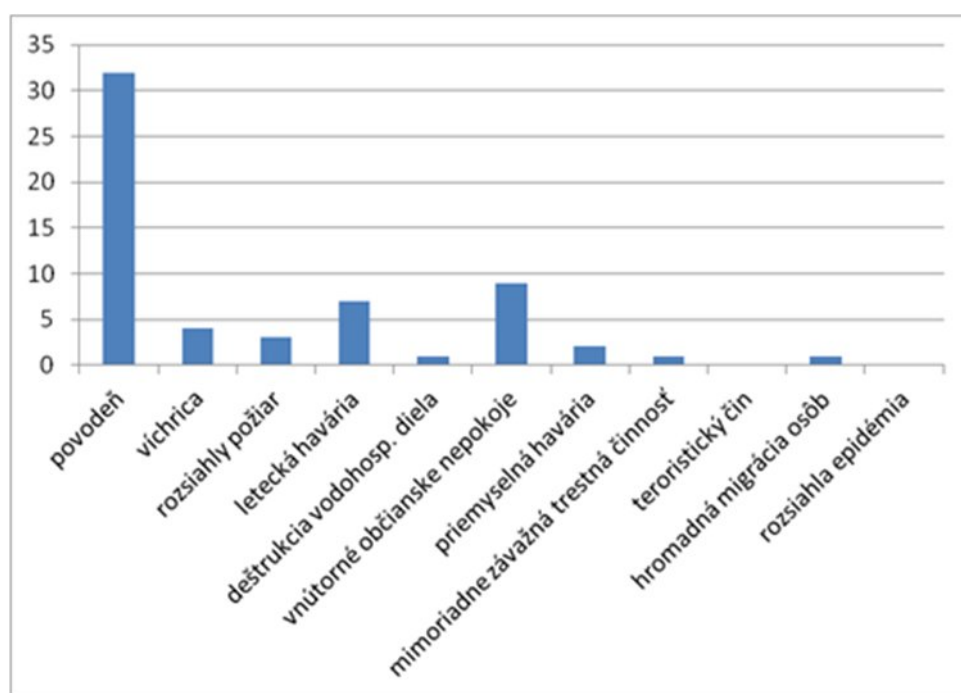
Obrázok 1 Je pre profesionálnych vojakov takýto výcvik potrebný?

Zdroj: Vlastný prieskum

Na otázku, či sú príslušníci OS SR dostatočne pripravení pre takýto druh nasadenia uviedlo 22% respondentov odpoveď „áno“, 48% odpoveď „nie“ a zvyšných 30% sa nevedelo k danej otázke vyjadriť. S cieľom zvýšiť objektivitu výsledkov skúmania sme sa rozhodli zisťovať ďalšie názory na danú problematiku len u tých respondentov, ktorí už majú osobné skúsenosti s nasadením (tento podsúbor tvorilo 34 profesionálnych vojakov, čo predstavuje

⁷ Pozn.: Výber respondentov bol zámerný. Oslovení respondenti boli účastníkmi 3-mesačného Základného veliteľsko-štábného kurzu, ktorý je súčasťou kariérneho vzdelávania dôstojníkov OS SR a je organizovaný Centrom vzdelávania Akadémie ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši. 72% respondentov bolo v hodnosti nadporučík, 26% v hodnosti kapitán a 2% v hodnosti major. 40% respondentov pôsobí v OS SR od 5 do 10 rokov, 60% od 10 do 15 rokov a 30% viac ako 15 rokov.

68% všetkých respondentov). V rámci ďalšej otázky sme respondentov z uvedeného podsúboru požiadali špecifikovať mimoriadne udalosti, pri ktorých boli v minulosti nasadení, vychádzali sme pritom z typológie krízových situácií (mimoriadnych udalostí) uvádzaných v odbornej literatúre [6], [9]. Porovnaním početností odpovedí sme zistili, že najčastejšie išlo o nasadenie vojakov pri živelných pohromách (najčastejšie povodniach) a katastrofách (najčastejšie leteckých haváriách). Bližšie pozri obrázok 2.

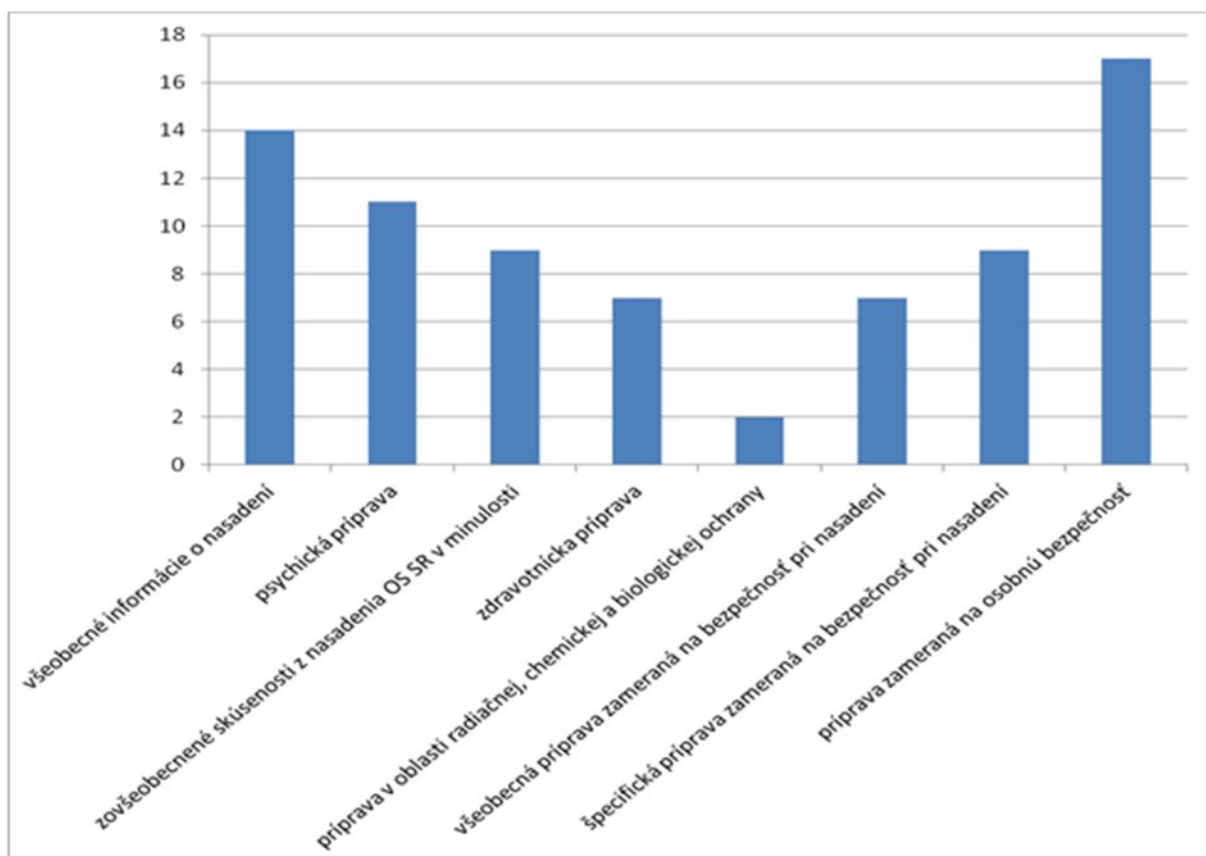

Obrázok 2 Mimoriadne udalosti, pri ktorých boli respondenti nasadení (vyhodnotené z pohľadu početností odpovedí)

Zdroj: Vlastný prieskum

Ako ukázali ďalšie výsledky skúmania len 35,7% profesionálnych vojakov z tohto podsúboru sa počas svojej profesionálnej kariéry zúčastnilo výcviku pre nasadenie v rámci poskytovania asistenčných služieb a odstraňovania následkov mimoriadnych udalostí (64,7% sa nezúčastnilo). Prieskum ďalej ukázal, že názory respondentov daného podsúboru na otázku pripravenosti príslušníkov OS SR na nasadenie sa v porovnaní s názormi za celý súbor príliš nelíšili. Len 26,5% respondentov uviedlo, že príslušníci OS SR sú dostatočne pripravení na nasadenie, 50% naopak uviedlo, že nie sú dostatočne pripravení a zvyšných 23,5% sa nevedelo k danej otázke vyjadriť. V rámci ďalšej otázky sme respondentov požiadali, aby označili oblasti, v ktorých považujú prípravu vojakov na výkon činností spojených s nasadením za nedostatočnú, pričom sme predpokladali že názory respondentov sú výrazne determinované práve ich osobnou skúsenosťou. Výsledky ukázali, že je to najmä príprava

zameraná na osobnú bezpečnosť (napr. používanie výstroje a pomôcok pri záchranných prácach, sebaistenie a sebazáchrana), potom nedostatok všeobecných informácií o nasadení príslušníkov ozbrojených síl počas krízových situácií (znalosť príslušnej legislatívy a interných normatívnych aktov) a ďalej nedostatočná psychická príprava vojakov. Naopak najlepšie pripravení sa respondenti cítia byť v oblasti radiačnej, chemickej a biologickej ochrany. Bližšie pozri obrázok 3.

Obrázok 3 Oblasti, v ktorých je podľa respondentov príprava vojakov na nasadenie nedostatočná (vyhodnotené z pohľadu početností odpovedí)

Zdroj: Vlastný prieskum

ZÁVER

Výsledky skúmania problematiky ukázali, že súčasný systém krízového riadenia na Slovensku je budovaný samostatne pre oblasť riadenia štátu v krízových situáciách vojenského charakteru a samostatne pre oblasť riadenia štátu v krízových situáciách nevojenského charakteru. Prax naznačuje, že rozhodovacia a výkonná úroveň systému krízového riadenia je organizačne a legislatívne čiastočne zabezpečená, chýba však jeho jednotná koordinačná úroveň na najvyššom stupni. Tak, ako krajina nemá vytvorený jednotný systém krízového riadenia na vrcholovej úrovni na riešenie medzinárodných kríz vojenského

a nevojenského charakteru mimo svojho územia, tak nemá takýto systém ani na riešenie krízových situácií na svojom vlastnom území. Absentuje tiež vytvorenie jednotného informačného a komunikačného systému na národnej úrovni, ktorý by bol plne funkčný práve v krízových situáciách.

Výsledky sociologických výskumov ukázali, že vzťah slovenskej verejnosti k armáde ovplyvňuje aj prípadné nasadenie ozbrojených síl na pomoc civilnému obyvateľstvu. Verejnosť svoju dôveru a pozitívne hodnotenie schopností armády stavia na presvedčení, že naša armáda je dobre vycvičená. Výsledky uskutočneného dotazníkového prieskumu však naopak ukázali, že v oblasti pripravenosti profesionálnych vojakov na plnenie úloh v rámci národného krízového manažmentu je ešte čo zlepšovať. Snahou autora preto bolo upozorniť na niektoré konkrétne problémy, ktoré profesionálni vojaci v súvislosti s riešenou problematikou pociťujú a následne podnietiť aktivitu k ich riešeniu.

Uvedomujeme si, že problematika, ktorou sme sa v príspevku zaoberali je veľmi rozsiahla a jej riešenie si vyžaduje komplexný prístup. Otázky, ktorým sme sa v príspevku venovali predstavujú len malú časť danej problematiky, preto by ich bolo potrebné ďalej rozšíriť najmä o otázky logistického zabezpečenia, oblasť organizačnej štruktúry, mediálnej komunikácie, ďalej o vypracovanie krízových plánov, stanovenie koordinačných úloh medzirezortných zložiek atď.

BIBLIOGRAFICKÉ ODKAZY

- [1] Armáda má dôveru takmer 80 percent obyvateľstva. 2011. [online]. Dostupné na internete: <http://www.24hod.sk/armada-ma-doveru-takmer-80-percent-obyvatelstva-cl35281.html>
- [2] Armáda vo svetle verejnej mienky. 2011. [online]. Dostupné na internete: <http://www.euroactiv.sk/obrana-bezpecnost/analyza/armada-vo-svetle-verejnej-mienky>
- [3] ČUKAN, K. Názor slovenskej verejnosti na armádu a jej angažovanosť v zahraničných vojenských misiách (z výskumov verejnej mienky). In Slovenská politologická revue. ISSN 1335-9096, 2009, roč. 9, č. 4, s. 218-237.
- [4] Legislatíva krízového manažmentu Slovenskej republiky. 2011. [online]. Dostupné na internete: http://www.cvmpsvr.sk/projekty/8/Legislativa_KM.pdf
- [5] MARCHEVKA, P. Systém krízového manažmentu na úrovni vrcholových orgánov štátnej správy. In Vojenské obzory. ISSN 1335-2598, 2006, roč. 12, č. 1, s. 17-33.
- [6] MORONG, S. Vedomostný manažment a rozhodovanie v krízových situáciách. In Zborník prezentácií „Znalostný manažment 2007“. Bratislava: Kongres management, 2007, ISBN 978-8089275-10-6.

- [7] Nariadenie náčelníka Generálneho štábu OS SR na vykonávanie výcviku pre nasadenie OS SR pri riešení pomoci obyvateľstvu počas krízových situácií. 2011. [online]. Dostupné na internete: <http://j7.mil.sk/aktualne/nariadenie-na-vykonavanie-vycviku-pre-nasadenie-pri-rieseni->
- [8] SALAGANIČ, J. Ozbrojené sily a národný krízový manažment. In Doktríny. [online]. Dostupné na internete: http://doctrine.vavyskov.cz/2011_1/2011_1_3e.html
- [9] Sily a prostriedky krízového manažmentu. 2011. [online]. Dostupné na internete: http://fsi.uniza.sk/kkm/odd/publikacie/km/km_kap4.pdf
- [10] UŠIAK, J. Bezpečnostné prostredie SR. IV.: prezentácia. [online]. Dostupné na internete: www.fpvmv.umb.sk/.../P7_Bezpecnostne%20system%20...
- [11] Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov.
- [12] Zákon č. 42/1994 Z. z. o civilnej ochrane obyvateľstva.
- [13] Zákon č. 129/2002 Z. z. o integrovanom záchrannom systéme.
- [14] Zákon č. 179/2011 Z. z. o hospodárskej mobilizácii a o zmene a doplnení zákona č.
- [15] Zákon č. 387/2002 Z. z. o riadení štátu v krízových situáciách mimo času vojny a vojnového stavu v znení neskorších predpisov.

Recenzent: Ing. Stanislav MORONG, PhD.

ZAGROŻENIA WSPÓŁCZESNEGO ŚWIATA – TERRORYZM I JEGO ŹRÓDŁA

Doc. dr. Antoni Olak¹

ABSTRACT

The primary powers of modern man can not do without the capacity to assess the dangers of complex and skillful behavior in crisis situations. First of all motives, attitudes and aspirations, and also considered the hierarchy of values in a dangerous man around the world to a large extent determined by taking certain actions by the people, their strengths and directions. The growing international tension now causes widespread value of education for safety. From this common threat and common determination may arise not only new capabilities to combat terrorism, but also a new type of cooperation with other nations in solving security problems.

Keywords: danger, terrorism, education, security, threat, counter-terrorism

ABSTRACT

Wśród priorytetowych kompetencji współczesnego człowieka nie może zabraknąć zdolności oceny złożonych niebezpieczeństw oraz umiejętnego zachowania się w sytuacjach kryzysowych. Przede wszystkim motywy, postawy i aspiracje, a także uznawana hierarchia wartości w niebezpiecznym otaczającym człowieka świecie w znacznym stopniu decydują o podejmowaniu przez ludzi określonych działań, ich siły i kierunków. Narastające dzisiaj napięcie międzynarodowe powoduje powszechne docenianie edukacji dla bezpieczeństwa. Z tego wspólnego zagrożenia i wspólnej determinacji mogą się zrodzić nie tylko nowe możliwości zwalczania terroryzmu, ale również nowy rodzaj współpracy z innymi narodami w rozwiązywaniu problemów bezpieczeństwa.

Słowa kluczowe: niebezpieczeństwo, terroryzm, edukacja dla bezpieczeństwa, zagrożenia, zwalczanie terroryzmu.

WPROWADZENIE

Międzynarodowy terroryzm to zagrożenie o wielu twarzach. System Obrony Cywilnej odpowiada za stan edukacji dla bezpieczeństwa społeczeństwa, jest elementem szeroko rozumianej sekuritologii. To także ważny składnik sekuritologii jako systemu zintegrowanego działania dla globalnego bezpieczeństwa. Istnieje potrzeba nieustannego zadawania pytania

¹ Doc. dr Antoni OLAK The Institute of Safety Management – The Higher School of Marketing Management and Foreign Languages in Katowice, Gallusa 12 street, 40-001 Katowice The Institute of Pedagogy, University of Rzeszów The Institute of Prevention and Rehabilitation Tel. 696488 652, 17/8621 259 E-mail: antonio130@vp.pl.

czy w aktualnym stanie Obrona Cywilna w każdym państwie europejskim jest zdolna do re-realizacji ciążącego na niej zadania edukacji społeczeństwa? W jakim stanie są jej ośrodki szkolenia? Czy posiada kompetentne kadry oraz właściwe pomoce dydaktyczne, czy sama wydaje książki do takiego szkolenia? Poprzez szkolenie powinniśmy dążyć także do efektów wychowawczych. Jeżeli nie uzyskamy pozytywnych odpowiedzi na te pytania, to będzie oznaczać, że Obrona Cywilna nie jest zdolna wykonać nałożonych na nią zadań edukacyjnych. Jaka jest, więc wtedy przyczyna takiego stanu edukacji, tak ważnego podsystemu bezpieczeństwa państwa? Nie można lekceważyć zadania skutecznej edukacji dla bezpieczeństwa europejskiego. Jesteśmy jednym z większych krajów wspólnoty europejskiej.

Termin *terror* wywodzi się, jak podaje wielu teoretyków sanskrytu, od słowa *tras*, które oznacza drżeć. Jednak do wyjaśniania tego zjawiska o wiele trafniejsze jest stosowanie łacińskiego słowa *terror* oznaczającego przestraszyć, postrach, przerażenie, strach, trwogę. Działania terrorystyczne były od wieków stosowane jako skuteczne narzędzie walki przeciwko silniejszemu przeciwnikowi. Za jedną z najwcześniejszych organizacji terrorystycznych (lata 66-70 n.e.) uważani są tzw. *sicarii* (nożownicy), będący sektą religijną w Palestynie². Walczyli przeciwko panowaniu Rzymian, atakując znaczące osoby i niszcząc obiekty użyteczności publicznej. W podobny sposób działała na początku XI wieku, na terytorium Persji i Syrii, tak zwana sekta *Assasinów*³.

Granica między terroryzmem, a wojną wciąż będzie się zacierać. W konsekwencji zapobieganie i przeciwdziałanie terroryzmowi stanie się o wiele ważniejsze w dziedzinie bezpieczeństwa i polityki obronnej. Siły zbrojne będą musiały przystosować się do nowych okoliczności. Zwiększy się więc rola, jaką w zwalczaniu terroryzmu odegrają dowódcy operacji specjalnych i siły, które im podlegają. Priorytetem stanie się tworzenie specjalistycznych jednostek i prowadzenie badań nad neutralizowaniem broni chemicznej i biologicznej⁴.

Dokonując zamachów na znaczące osobistości (wyżsi urzędnicy, gubernatorzy, kalifowie), jej członkowie dążyli do osiągnięcia określonych celów politycznych. Termin *terroryzm* nie zawsze budził jednoznacznie negatywne skojarzenia. W okresie rewolucji francuskiej, używany zamiennie ze słowem *terror*, oznaczał system sprawowania rządów oparty na stosowaniu przemocy i posiadał pozytywny wydźwięk. Wówczas to francuskie

²M. Fleming, *Terroryzm polityczny*, [w:] Wojskowy Przegląd Prawniczy, nr 1, Czasopisma Wojskowe, Warszawa 1996.

³Założona ok. 1090 r. przez Hassana Sabbaha, określanego przez krzyżowców mianem *starca z gór*. Określenie - *assasin* przetrwało do dzisiejszych czasów jako synonim bezwzględnie zabójcy działającego z pobudek politycznych lub w czyimś interesie.

⁴F. Heisbourg, *Prognozy XXI wieku. Wojny*, Warszawa 2010 s.52.

słowo *terreur* weszło do powszechnego użycia w Europie⁵. Rewolucja francuska rozbudziła antymonarchistyczne nastroje w Europie, co w połączeniu ze zmianami społeczno-ekonomicznymi wywołanymi rewolucją przemysłową, doprowadziło do tworzenia się nowych ideologii, na których gruncie wyrósł nowy nurt terroryzmu. Za jego twórcę uważa się włoskiego ekstremistę Carlo Pisacane, materializującego teorię *propagandy poprzez działanie*. Prawdopodobnie pierwszą organizacją korzystającą z tej teorii była przeciwstawiająca się rządowi caratu rosyjska grupa konstytucjonalistów *Narodna Wola*. Strategia ta stanowiła wzór dla rodzącego się ruchu anarchistów, a w konsekwencji przyczyniła się do powstania Międzynarodówki Anarchistycznej – przypisującej sobie rolę globalnego koordynatora ruchu rewolucyjnego.

W latach 30-tych XX wieku znaczenie słowa *terroryzm* uległo kolejnej ewolucji, służąc opisywaniu praktyk masowych represji i ucisku, stosowanych przez państwa totalitarne i ich dyktatorskich przywódców przeciw własnym społeczeństwom⁶. W połowie XX wieku za sprawą takich państw jak Izrael, Kenia, Cypr i Algieria, które swoją niepodległość, przynajmniej w części, zawdzięczają ruchom rewolucyjnym o zabarwieniu terrorystycznym, słowo *terroryzm* znów, na krótki okres, odzyskało zabarwienie rewolucyjne. W krajach bloku wschodniego poprawne stało się zastępowanie słowa *terroryści* określeniem *bojownicy o wolność* – oczywiście tylko w tych przypadkach, gdy zjawisko to nie naruszało w jakikolwiek sposób interesów tych krajów. W końcu lat 60. i w latach 70. nadal postrzegano terroryzm w kontekście rewolucyjnym. Jednak znaczenie tego pojęcia, oprócz objęcia nim separatystycznych, ideologicznych i etnicznych grup narodowych, coraz częściej zaczęto przenosić na znacznie szersze zjawiska. Od określania nim działań bloku wschodniego, zmierzających do destabilizacji Zachodu⁷ i zagrożeń związanych z użyciem broni masowego rażenia (superterroryzm), poprzez nazywanie nim nowych zjawisk społecznych i kulturowych („narkoterroryzm”, zjawiska „szarej strefy”⁸...), aż do określania negatywnych konsekwencji

⁵ Początkowo słowo to odnoszono przede wszystkim do zastraszających działań władzy państwowej w odniesieniu do społeczeństwa, szczególnie w czasie Wielkiej Rewolucji Francuskiej. Uległo ono następnie modyfikacji wraz z pojawieniem się aktów terroru w formie prezentowanej przez jednostki lub małe grupy społeczne. Na potrzeby takich działań powstało określenie terroryzm.

⁶ W faszystowskich Włoszech, nazistowskich Niemczech i stalinowskiej Rosji.

⁷ W tym czasie takie kraje popierające, sponsorujące czy też wręcz zamawiające ataki terrorystyczne (Iran, Irak, Syria i Libia), przyczyniły się do nadania większego znaczenia terroryzmowi sponsorowanemu przez państwo. Terroryzm zaczęto kojarzyć i wiązać ze swoistym rodzajem anonimowej wojny. Wojny asymetrycznej, która pozwala krajom słabszym ekonomicznie i militarnie na konfrontację z większymi, silniejszymi przeciwnikami bez narażania się na jednoznaczne potępienie opinii międzynarodowej i odwet.

⁸ Narkoterroryzm to synteza terroryzmu kryminalnego, kierującego się pobudkami materialnymi, z terroryzmem politycznym lub powstańczym, dla którego ten pierwszy stanowi bazę materialną i finansową. Przykładem takiego zjawiska jest powiązanie kolumbijskich karteli narkotykowych z lewicowymi organizacjami terrorystycznymi z Kolumbii i Peru. Umieszczenie terroryzmu w obrębie „zjawiska szarej strefy” doprowadziło do posługiwania się tym terminem dla określenia zagrożeń stabilności państw narodowych przez czynniki niepaństwowe i pozarządowe organizacje i procesy, oraz opisania przemocy dotyczącej olbrzymie regiony lub terytoria miejskie, na których kontrolę zamiast oficjalnych władz zaczęły sprawować na pół polityczne, na pół kryminalne siły (podano za: B. Hoffman, dz. cyt., s.26.).

postępu naukowo-technicznego (Cyberterroryzm⁹).

Terroryzm jako zjawisko *par excellence* dynamiczne na przestrzeni wieków podlegało różnorodnym przemianom. Pojawiały się i zanikały coraz to nowsze ruchy poszukujące skutecznych narzędzi nagłośnienia sprawy, o którą walczyły, wymuszające ustępstwa polityczne, zastraszające społeczeństwa i rządzących¹⁰. Ważnym etapem tej ewolucji, a jednocześnie narzędziem, które spełniło wszystkie powyższe założenia celowości działań terrorystów, stały się zamachy na *World Trade Centre* oraz Pentagon z 11 września 2001 roku. Proces ewolucji nie zatrzymał się jednak, a wręcz przeciwnie – terroryści z coraz większą determinacją zaczęli poszukiwać nowych metod i narzędzi starając się wypracować coraz to lepsze strategie i taktyki działania. Jednak ewolucja terroryzmu na przełomie XX i XXI wieku to nie tylko transformacja instrumentów. Na szczególną uwagę zasługuje fakt liberalizacji niektórych ugrupowań radykalnych, takich jak między innymi *Hamas*, *Hezbollah*, Bractwo Muzułmańskie, IRA czy ETA.

Wystarczy prześledzić początki historii tych organizacji, aby zauważyć, że to właśnie one były głównymi sprawcami krwawych zamachów terrorystycznych w XX wieku. Dziś wiele z nich funkcjonuje także, a może przede wszystkim na płaszczyźnie politycznej, pomimo znaczących sukcesów odniesionych w wyniku stosowanych narzędzi terroryzmu. Ich miejsce skutecznie zajęła *al-Kaida*, organizacja, która nie zamierza pójść w ślady wcześniej wspomnianych ugrupowań, ale poprzez radykalizację działań terrorystycznych dąży do zwiększenia presji na rządzących. Procesy ewolucyjne objęły w wielu na szczęście także i służby anty- i kontr terrorystyczne. Liczne kontrowersje wzbudza działalność wielu z nich, a społeczeństwo zadaje sobie wiele pytań. Oto jedno z nich: ile swobód obywatelskich i praw człowieka można i trzeba poświęcić, aby być bezpiecznym?

ŹRÓDŁA TERRORYZMU

O dzisiejszym terroryzmie można jednak mówić jako o nowym zjawisku, ponieważ nabrał on zupełnie nowego charakteru. Trzeba pamiętać, iż po II wojnie światowej mamy do czynienia z terroryzmem etnicznym i narodowym. Miał on istotny wpływ na późniejsze akty terrorystyczne. Dostarczył on wówczas dowodów na to, że potrafi być skutecznym narzędziem zmiany politycznej, mimo zaprzeczeń wszystkich rządów, przeciwko którym był skierowany. Od połowy lat sześćdziesiątych liczba ataków terrorystycznych zaczęła gwałtownie wzrastać. Zaczęły je stosować nie tylko pojedyncze osoby, ale także różne grupy i państwa (tzw. Terroryzm państwowy). Zamachy uderzają nie tylko w pojedyncze, konkretne

⁹ Cyberterroryzm jest nowym kierunkiem destruktywnego oddziaływania.

¹⁰ P. Tyrała, *Sekuritologia. Kompleksowe Bezpieczeństwo*. MAX-DRUK Rzeszów 2010, s. 13-17.

osoby jak np. przywódcy państw i politycy (np. Aldo Moro w 1978 r.), lecz zaczęły dotyczyć także grupy społeczne, państwa i narody, a co za tym idzie zaczęły ginąć przypadkowe, niewinne osoby. Terroryzm stał się jedną z ważnych metod walki politycznej, a zarazem groźnym fenomenem współczesnego świata. Od tego momentu terroryzm zaczyna się umiędzynaradawiać. Pomiędzy poszczególnymi grupami terrorystycznymi dochodzi do tworzenia się różnego rodzaju powiązań. Aby zrozumieć ewolucję i rozwój nowoczesnego terroryzmu musimy przyjrzeć się kampaniom kolonialnym, które miały miejsce po II wojnie światowej. To właśnie wtedy dostrzeżono po raz pierwszy walor publicystyczny i konieczność wykreowania aktów przemocy na użytek publiczności znacznie wykraczającej poza bezpośrednią sferę działań¹¹.

Rozszerzenie *teatru działań* pokazało innym ciekawe zjawisko. Mianowicie, że terroryzm może być bardzo skuteczną metodą wynoszenia lokalnych konfliktów na forum międzynarodowe¹². Fenomen terroryzmu, w szczególności terroryzmu międzynarodowego stanowi dzisiaj problem o znaczeniu globalnym. Wywołuje on duży wpływ na życie społeczne i polityczne w skali państw i całej społeczności międzynarodowej. Niemal w każdym kraju europejskim po zakończeniu II wojny światowej działa przynajmniej jedna grupa terrorystyczna o charakterze politycznym. Od razu można w tym miejscu zaznaczyć, że interesujące jest rozmieszczenie geopolityczne tych grup. Niemal żaden kraj postkomunistyczny nie może się *pochwalić* posiadaniem takiej struktury na swoim terenie. Prawdopodobnie wynika to z faktu, że kraje te same wspierały działalność terrorystyczną w okresie zimnej wojny. Obecnie w państwach tych rozwija się *jedynie* zorganizowana przestępczość.

Współcześnie terroryzm nabrał nowego charakteru. Cechą charakterystyczną obecnej działalności terrorystycznej stał się imperatyw religijny¹³. Po zakończeniu zimnej wojny znikły ideologiczne motywacje terroryzmu. Uaktywniły się natomiast grupy międzynarodowego terroryzmu o charakterze religijnym. Imperatyw religijny stał się główną cechą dzisiejszego terroryzmu. Jednak sam związek między religią a terrorystami nie jest nowy. Religia była czynnikiem wpływającym na akty przemocy, (które dziś nazwalibyśmy "terroryzmem") już ponad dwa tysiące lat temu. Pod koniec lat 80. minionego wieku terroryzm motywowany religią był zdominowany przez ataki terrorystyczne kierowane motywami etniczno-narodowymi

¹¹ P. Tyrała, *Sekuritologia. Kompleksowe Bezpieczeństwo*, MAX-DRUK Rzeszów 2010, s. 17.

¹² M. Kopczewski, K. Rokiciński, *Geostrategia a terroryzm*, [w:] *Ewolucja terroryzmu na przełomie XX i XXI wieku*, s. 428-434, Uniwersytet Gdański, 2009.

¹³ G. Piwnicki, *Kulturowe, religijne, cywilizacyjne i polityczne uwarunkowania fundamentalizmu w świecie arabskim jako źródła terroryzmu muzułmańskiego*. UG Gdańsk 2009.

i ideologicznymi. Dopiero w latach 90. dwudziestego wieku zauważamy wzrost religii jako głównego czynnika napędzającego międzynarodowy terroryzm. Widoczny jest on na przykładzie krwawych ataków ze strony religijnych kultów i sekt w USA, Japonii i wielu innych krajach. Akty przemocy dokonywane przez tego typu terrorystów są szczególnie krwawe i pochłaniające duże ilości ofiar, najczęściej niewinnych. Wynika to z tego, że dla terrorysty religijnego przemoc jest aktem sakramentalnym¹⁴, wypełnieniem obowiązku, który jest boskim nakazem¹⁵.

Obecnie szczególnie niebezpiecznym przejawem terroryzmu religijnego jest ten reprezentowany przez radykalne odłamy islamskich fundamentalistów. Uznają oni, bowiem terror jako istotną formę walki, jako narzędzie do zbudowania "*światowego państwa Boga*". Powoduje to sytuację, że tego typu terroryzm jest kojarzony tylko z religią islamską, gdyż głównie islamskie organizacje dokonują najbardziej spektakularnych ataków. Jednak nie tylko

islam determinuje powstawanie grup terrorystycznych. Wszystkie główne religie – wliczając chrześcijaństwo – mogą się "pochwalić" istnieniem takich organizacji. Wynika to z faktu, że wszystkie te religie są przekonane do tego, że mogą użyć siły, aby nawracać "niewiernych". Tak widoczna dominacja aktywności grup terrorystów islamskich może wynikać z kryzysu tożsamości, jaki w obecnej chwili przeżywają kraje islamskie.

Fundamentalizm jest m.in. wyrazem buntu części społeczeństw islamskich przeciwko wszechobecnym zachodnim wartościom i wzorcom¹⁶. Sam akt terroru jest według fundamentalistów islamskich wypełnieniem obowiązku religijnego i obroną przed sekularyzacją ze strony świata zachodniego. Fundamentalizm islamski staje się na niektórych obszarach¹⁷ swoistą alternatywą państwowotwórczą i czynnikiem integrującym społeczeństwa muzułmańskie, odrzucające przejmowanie wzorców kulturalnych i politycznych świata zachodniego.

Oprócz terrorystów związanych z głównymi religiami, pojawiają się dzisiaj tacy, którzy wydają się równie niebezpieczni i jeszcze bardziej nieprzewidywalni. Wynika to z pojawienia się mrocznych, obsesyjnych ruchów milenijnych, fanatycznie nacjonalistycznych grup religijnych, czy antyrządowych skrajnie prawicowych organizacji paramilitarnych. Zagrożenie ze strony tych organizacji wynika z ich zmienności i nieprzewidywalności¹⁸. Nie

¹⁴ K. Rokiciński, M. Kopczewski, *Mniejszości narodowe i etniczne jako baza terroryzmu w Europie*, AMW Gdańsk 2010.

¹⁵ A. Chodubski, *Terroryzm jako instytucja rzeczywistości ponowoczesnej*. [w:] Materiały pokonferencyjne. **Terroryzm w medialnym obrazie świata. Terrorysty, dziennikarze i administracja w epoce walki informacyjnej**, Zakopane 24-26 czerwca 2010.

¹⁶ A. Olak, *Fundamentalizm islamski*, [w:] A. Olak, S. Wieczorek, I. Oleksiewicz, *Spółczesność Polskie na tle przemian społecznych*. MAX-DRUK Rzeszów 2009, s. 124-140.

¹⁷ A. Olak, A. Limański, I. Drabik, *Bezpieczeństwo i zagrożenia społeczne w dobie globalizacji w aspekcie Muzułmańsko-Francuskiego konfliktu kultu*, [w:] (pod red.) L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk, T.II, *Nauka o bezpieczeństwie. Istota. Przedmiot badań i kierunki rozwoju*. Studia i Materiały. Szczepiń 2011, s. 294-312.

¹⁸ P. Tyrała, *Sekuritologia. Kompleksowe bezpieczeństwo*. MAX-DRUK Rzeszów 2010, s. 13-15.

wiadomo, z jakiego powodu jakiś marginalny ruch czy kult religijny ucieka się nagle do aktów terroru i przemocy.

Wydawać by się mogło, że pojęcie terroryzmu zyskuje zupełnie nowe znaczenie, gdyż jego charakter motywuje jedynie religia, a głównie islam. Jednakże tak do końca nie jest. Powodem takiego myślenia i kojarzenia aktów terroru z islamskim fundamentalizmem jest obecna sytuacja, w której to głównie islamskie organizacje dokonują najbardziej spektakularnych ataków. Jednak należy zwrócić uwagę na kilka innych aspektów, które powodują, że dzisiejszy terroryzm staje się zjawiskiem zupełnie odmiennym od tego sprzed ponad pół wieku.

Specyfika współczesnego terroryzmu związana jest również z rozwojem technologicznym i globalizacją systemów informacji. Powoduje to zmiany technologiczno-operacyjne terrorystów. Z tych powodów grupy terrorystyczne zmieniły swój sposób działania i charakter. O ile wcześniej ataki były dokonywane na konkretne osoby, co wynikało z braku odpowiednich środków technicznych do przeprowadzenia zamachu na większą skalę, o tyle obecnie przy dostępie do nowych technologii i możliwości szybkiego komunikowania na przestrzeni całego globu - a co za tym idzie lepszej koordynacji akcji terrorystycznych - ataki te mogą powodować śmierć setek osób. Dochodzimy do sytuacji, w której dzięki postępowi państwo przestaje być monopolistą w posiadaniu środków niszczenia. Podobne narzędzia - w tym broń biologiczna, chemiczna, a także nuklearna - mogą w praktyce znaleźć się w rękach terrorystów, a więc całkowicie poza kontrolą państwa. Dzięki obecnym technologiom wyhodowanie węgliką jest tak proste jak upieczenie ciasta. Nawet najbardziej skomplikowaną broń biologiczną można wyprodukować za pomocą dość prostych technik. Niewielki zespół zdolnych naukowców może zbudować prostą bombę nuklearną. W najgorszym przypadku absolwent inżynierii nuklearnej posiadający HEU (tzn. highly enriched uranium - wysoko wzbogacony uran), mógłby sporządzić urządzenie nuklearne mieszczące się w ciężarówce¹⁹.

Żadne państwo nie jest odpowiednio przygotowane, by zmierzyć się z atakiem biologicznym. Sytuacja ta jest wręcz wymarzona dla fanatycznych ugrupowań, które mogą osiągać swoje cele nawet nie dokonując biologicznego ataku, a jedynie grożąc nim. Pojawiły się przy tym nowe odmiany terroryzmu. Mówi się coraz głośniejsze o cyberterroryzmie. Terroryści korzystają z Internetu prawdopodobnie już od chwili, gdy sieć ta pojawiła się na świecie. Oczywiście, jak często i w jakim zakresie, nie wiadomo, gdyż śledzeniem ich poczynąń w Internecie zajmują się organizacje, których działalność jest utajniona. W ostatnim cza-

¹⁹ Tamże, s. 17-18.

się pojawiły się jednak głosy, że wzrosło zagrożenie tzw. Wojną cybernetyczną. Jednak zdaniem analityków FBI tego typu wojna, czy ataki terrorystyczne na sieć internetową nie stanowią obecnie realnego zagrożenia. Wynika to z pewnej sprzeczności: infrastruktura informacyjna, mogąca być przedmiotem ataku terrorystów, jest przez nich intensywnie wykorzystywana. Wiadomo np. że organizacja Osamy bin Ladena wykorzystuje Internet do intensywnej działalności handlowej, jak i do programowania działań terrorystycznych. Mimo to należy mieć na uwadze, że taka forma terroryzmu jest możliwa i nie należy jej do końca wykluczać jako mało prawdopodobnej²⁰.

Obecni sprawcy aktów terrorystycznych mogą coraz silniej ingerować w politykę wewnętrzną i zewnętrzną państwa. Bezsilna w tej sytuacji jest broń konwencjonalna, tym bardziej nuklearna, którą dane państwo posiada, a które dotknięte zostało atakami ze strony terrorystów. Wynika to z faktu, że nie można przeprowadzić zwykłej operacji wojskowej w celu wyeliminowania grup terrorystycznych. Państwa bronią się więc w inny sposób. Tworzą specjalne jednostki, odpowiednio przeszkolone w zwalczaniu podobnych do wspomnianych ugrupowań. Zawiązywane są też międzynarodowe koalicje państw, które za cel stawiają sobie walkę z terrorystami. Środki te obrazują dość wyraźnie, jak duży wpływ na współczesne życie ma obecnie działalność terrorystyczna, a także jak bardzo potrafi ona destabilizować wewnętrzny porządek państwowy²¹.

Nie sposób pominąć refleksji na temat niebywale rozwiniętej sieci informatycznej, która jest symbolem nowej epoki zarządzania. *Najbardziej niebezpieczne jest zjawisko terroryzmu*. Terrorysty mogą nawet zagrażać środkami masowego rażenia (broń chemiczna, jądrowa, biologiczna). Nie można także zapominać o zjawiskach ekstremizmu²². Przejawia się on w sferze politycznej, religijnej, ideologicznej a nawet ekonomicznej. Świat dzisiaj nie jest także jeszcze całkowicie wolny od pewnych tendencji nacjonalistycznych jeszcze w niektórych rejonach. Wymienione czynniki powodują wzmożoną migrację prześladowanych ludzi, która powoduje z kolei wtórne niebezpieczne zjawiska w krajach, do których emigrują. Specjaliści²³ zwracają uwagę na możliwość ataku terrorystów na elektrownie atomowe i zakłady chemiczne²⁴. Skutki takich zamachów przekraczałyby granice zaatakowanych państw. Pozytywne strony globalizacji w postaci przepływu nowoczesnych technologii, przepływu

²⁰ P. Tyrała, *Sekuritologia. Kompleksowe bezpieczeństwo*. MAX-DRUK Rzeszów 2010, s. 13-15.

²¹ Tamże.

²² J. Chmelik, M. Brunona, V. Porada, S. Krizovsky, *Dokazovani terorizmu a organizovaneho zlocinu*, [w:] Zbornik z medzinarodneho odborného vedeckého seminara Kosice, 15. septembra 2007, Vysoka skola bezpecnostneho manazerstva v Kosiciach Multiprint, s r.o., Kosice ISBN: 978-80-89282-197.

²³ S. Krizovsky, *Polovojenske gardy a bezpecnost*, VSBM, Kosice 2008.

²⁴ S. Krizovsky, *Nezvladnuta integracia imigrantov ako bezpecnostny problem*, [w:] Materiały z Konferencji naukowej nt., Resocjalizacja osób osadzonych, Rzeszów, maj 2008.

kapitału, postęp naukowy i wymiana kulturalna przyniosły także negatywne zjawiska. Skurczyła się przestrzeń osobistej niezależności. Ludzie są w leku, czują się zagrożeni i to powoduje wzrost reakcji agresywnych. To generuje znacznie częściej jak dawniej zachowania terrorystyczne wobec źródła zagrożenia. Terrorysty w ten sposób manifestują przekonanie o wyłącznej swojej racji wobec poglądów politycznych, decyzji rządowych czy idei. Z premedytacją powodują stany obawy, trwogi i paniki. To również metoda sprawowania władzy w systemach nie tylko niedemokratycznych, dyktatorskich. Czyli utrzymywania władzy pod przemocą i strachem²⁵.

Hiszpania posiada za sobą tragiczne doświadczenia działalności terrorystycznej. W wyniku wieloletniego konsekwentnego zwalczania rodzimej organizacji terrorystycznej ETA jest nadzieja na poprawę sytuacji w tym kraju. Bojownicy ETA są zdziesiątkowani aresztowaniami, mają pustki w portfelu i niskie morale, ale nadal są groźni. Napędza ich przekazywana z ojca na syna nienawiść do Paryża i Madrytu. Wąży słabnie, ale kasa. Niestety, od kiedy ETA zerwała w czerwcu 2007 roku zawieszenie broni, przestrzegane przez ponad rok, w Kraju Basków znów pojawiły się zastraszające napisy. A wraz z nimi narzucona przez czterdzieści lat terroryzmu absurda "rutyna", która kosztowała już życie 819 osób. Terrorystyczny wąz (symbol ETA) nie po raz pierwszy zmienia skórę. Organizacja ta została założona w 1959 roku przez studentów-idealistów, by krzewić tożsamość i kulturę baskijską. ETA, której nazwa oznacza "Partia Basków i Wolność", chwyciła już za broń przeciwko frankizmowi, potem flirtowała z marksizmem i wyzwolenческими walkami antykolonialnymi. Nie bacząc na nadejście w latach osiemdziesiątych demokracji, kontynuowała swą ucieczkę do przodu i przybierała najnowsze barwy antyglobalizmu i ekologii. Po kradzieży w 2006 roku w Vauvert (departament Gard) 350 pistoletów broni jej nie brakuje. ETA odstawiła na boczny tor belgijskie, chorwackie i luksemburskie kanały dostawcze. Kradnie samochody i składniki do produkcji ładunków wybuchowych. Nasilone działania policji we Francji zmusiły ETA do wyjścia poza granice Kraju Basków. Przenieśli się tam, gdzie ich ćwiczenia strzelnicze będą mniej widoczne, czyli na południe. Są jak sekta. Mają własne dzienniki, organizacje młodzieżowe, kluby sportowe, zespoły muzyczne, szkoły. Jednak przemoc w mieście słabnie. Hiszpańskie sądy wymierzają obecnie kary do sześciu lat więzienia za spalenie automatu z napojami. Młodych baskijskich radykałów cechuje taki sam fanatyzm jak Al-Kaidę, tyle że nie popełniają samobójstw. Łączy ich jeden wspólny element: nienawiść do Hiszpanów. Coś się jednak zmieniło. Społeczność radykalnych separatystów zawężiła się. Rzesze fasadowych organizacji składających się na "gwiazdozbiór ETA" zostały rozbite przez

²⁵ P. Tyrała, *Sekuritologia. Kompleksowe bezpieczeństwo*. MAX-DRUK Rzeszów 2010, s. 15.

wymiar sprawiedliwości. Widać wyraźny spadek ilości bojowników ETE. Jest nadzieja, że w tej części Europy powróci normalne życie²⁶.

Perspektywa kolejnych ataków budzi w ludziach psychozę strachu. Zastraszone społeczeństwo wymusza na rządach swoich państw podjęcie odpowiednich działań, aby mogło przywrócić poczucie bezpieczeństwa. Jeżeli ludzie stwierdzą, że rządy nie potrafią lub nie chcą nic zrobić w tej sprawie, starają się taki rząd zmienić. Można więc stwierdzić, że obecnie terroryści osiągają swoje cele przez społeczeństwa danych państw. Nie muszą atakować konkretnej osoby. Wystarczy, że zastraszą zwykłych obywateli, a oni już sami doprowadzą do zmiany rządu, czy wymuszenia konkretnych działań, których oczekują członkowie grup terrorystycznych. Jeżeli tak się nie stanie wystarczy tylko dokonać bardziej krwawego i okrutnego zamachu²⁷.

Motywacją dla terroryzmu mogą być przesłanki polityczne, religijne lub ideologiczne. Same cele terrorystów są polityczne, gdyż eksternistyczne działania spowodowane religią lub ideologią zwykle szukają politycznej siły aby zmusić społeczeństwo do przyjęcia "ich" punktu widzenia²⁸. Źródła terroryzmu są różne. Można by je zakwalifikować do trzech kategorii: racjonalne, psychologiczne, kulturowe. Ogólnie rzecz ujmując, źródłami ataków są trudne, długotrwałe problemy społeczne i polityczne. Istnienie problemów politycznych i społecznych potwierdza przypadek Irlandzkiej Armii Republikańskiej (IRA), jak i istnienie ugrupowania baskijskiego: Kraj Basków i Wolność (ETA), a także przykład Ludowego Frontu Wyzwolenia Palestyny.

Odwołując się do powyższego podziału źródeł terroryzmu można dodać, że terroryści działający z racjonalnych pobudek działają w momencie, gdy mogą osiągnąć swoje cele w sposób efektywny i przy małym koszcie. Działają jak dowódcy wojskowi lub analitycy finansowi. Motywy psychologiczne mogą wynikać z osobistej frustracji i niezadowolenia z własnych osiągnięć. Czynniki kulturowe jest najbardziej wrażliwy. Strata lub możliwość straty jakiegoś elementu kultury występującej w danej grupie, może powodować przyjęcie postawy obronnej, łącznie z agresją wobec tych, którzy do tej straty się przyczyniają. Tak zachowują się fundamentaliści islamscy, którzy widzą w Zachodzie zagrożenie dla swojej kultury. Dynamiczny rozwój technologii, globalizacja systemów informacyjnych powodują zmiany technologiczno-operacyjne terroryzmu oraz zmiany w motywacjach i celach terrorystów. Wzrost konfliktów i napięć na tle etnicznym, religijnym, ideologicznym, bądź

²⁶ P. Tyrła, *Sekuritologia. Kompleksowe bezpieczeństwo*. MAX-DRUK Rzeszów 2010, s. 15.

²⁷ G. Piwnicki, *Kulturowe, religijne, cywilizacyjne i polityczne uwarunkowania fundamentalizmu w świecie arabskim jako źródła terroryzmu muzułmańskiego*, Gdańsk 2010.

²⁸ B. Pasamonik, *Liberalizacja obyczajowa Zachodu i emancypacja muzułmanek źródłem terroryzmu islamskiego*, Warszawa 2009.

społecznym sprawił, że terroryzm zaczął przybierać nowe formy i stał się sposobem na rozwiązanie zaistniałych problemów na skalę globalną. Relatywnie do innych form przemocy politycznej, terroryzm pozostaje sposobem osiągania celów przy niskim ryzyku dla sprawcy²⁹.

ZAKOŃCZENIE

Zagrożenie ze strony terroryzmu jest realne, bezpośrednie i przybierające na sile. Powstają grupy ponadnarodowe o zdecentralizowanym kierownictwie, co tylko zwiększa trudność w ich wykrywaniu i unieszkodliwianiu. Nowoczesne techniki operacyjne, wyższy stopień wyrafinowania stosowanej techniki i nowe strategie sprawiły, że w latach 90. Dwudziestego wieku gwałtownie wzrosła liczba zabitych i rannych w zamachach terrorystycznych, i pomimo że ogólna ich liczba zmalała. Niepokój może w nas budzić najbliższa przyszłość. Powszechny dostęp zarówno do broni konwencjonalnej, jak i broni masowego rażenia, a także informacji, jak ją zrobić i wykorzystać, mogą doprowadzić do sytuacji, że stworzenie broni chemicznej czy biologicznej nie będzie stanowiło problemu dla ugrupowań terrorystycznych. Niesie to za sobą wizję, w której nawet niewielkie grupki będą mogły zastraszyć całe społeczeństwa. Dlatego nie tak całkiem niemożliwe wydaje się to, że społeczeństwa krajów rozwiniętych, aby bronić się przed terrorystami będą musiały zrezygnować z części swoich obywatelskich wolności³⁰.

Obecnie mamy do czynienia z nową generacją terrorystów. Oznacza to, że konieczna jest zmiana myślenia o terroryzmie i sposobach jego zwalczania. Należy uznać zjawisko dzisiejszego terroryzmu za poważny problem natury międzynarodowej. Pozostaję z nadzieją, że treści tego artykułu będą przydatne osobom zajmującym się zawodowo problematyką bezpieczeństwa. Przede wszystkim mają służyć nauczycielom akademickim oraz ich studentom, którzy studiują na kierunkach zarządzania bezpieczeństwem.

BIBLIOGRAFIA:

- [1] Brans R. M., *Od Assasynów do Osamy bin Ladena*, Wrocław 2001.
- [2] Chodubski A., *Terroryzm jako instytucja rzeczywistości ponowoczesnej*. [w:] *Materiały pokonferencyjne. Terroryzm w medialnym obrazie świata. Terroryści, dziennikarze i administracja w epoce walki informacyjnej*, Zakopane 24-26 czerwca 2010.
- [3] David J. Whittaker, *The terrorism reader*, London 2001.

²⁹ G. Piwnicki, *Kulturowe, religijne, cywilizacyjne i polityczne...* dz. cyt. Gdańsk 2010.

³⁰ Tamże.

- [4] Fleming M., *Terroryzm polityczny*, w: Wojskowy Przegląd Prawniczy, nr 1, Czasopisma Wojskowe, Warszawa 1996.
- [5] Hoffman B., *Oblicza terroryzmu*, Warszawa 1999.
- [6] Hołyst B., 2004, *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa.
- [7] Kováčová L.: *Bezpečnostné vzdelávanie z pohľadu vysokoškolskej pedagogiky*, 3. medzinárodná vedecká konferencia, VŠBM v Košiciach 2010, ISBN: 978-80-89282-44-9.
- [8] Kováčová L, Tyraľa P, *Metodológia bezpečnostného vzdelávania*, Košice 2011, ISBN: 978 80 89282 69 2.
- [9] Kováčová, L.: *Pedagogická efektívnosť bezpečnostného vzdelávania*, 3. medzinárodná vedecká konferencia, VŠBM v Košiciach 2009, ISBN 978-80-89282-33-3.
- [10] Nečas P., Olejnik F., 2007, *Wanted more security: towards a better word*, Košice, ISBN: 978-80-8073-762-7.
- [11] Kiss I., Križovsky S., 2008, *Logistika, terrorismus a kriminalita* (w:) Bezecne Slovensko a Európska Unia, ISBN: 978-80-89282-28-9.
- [12] Limański A, Necas P, Kelemen P, *Corporate Social Responsibility (CSR) jako koncepcja ograniczająca niepewność w działalności przedsiębiorstwa*, w: *Funkcjonowanie podmiotów gospodarczych w warunkach niepewności*, (red. Limański A, Milic-Czernik R.) Katowice 2010, s. 149-148. ISBN: 978 83 87296 04 9.
- [13] Limański A, Drabik I, *Ekonomiczne konsekwencje działalności inwestycyjnej korporacji transnarodowych*, [w:] *Nowoczesne rozwiązania w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego*, (red. Grzywna Z.), Katowice 2011 s. 7-28, ISBN: 978 83 87296 09 4.
- [14] Kalinowska F., *Kompendium. Wiedza o społeczeństwie*, Warszawa 2007.
- [15] Kopczewski M., Rokiciński K., *Geostrategia a terroryzm*, [w:] *Ewolucja terroryzmu na przełomie XX i XXI wieku*, Wyd. Uniwersytet Gdański, 2009.
- [16] Kozaczuk F., *Sense of security the City's inhabitants and their attitude towards the justice of institution*. Science&Military No2/6/2011. s. 26-30. Liptovsky Mikulas AOS.
- [17] Kozaczuk F., *Crisis of valuation manifested by juvenile delinquents*. [w:] S. Lipiński, *Aggression and psychical health*. Wyd. Univerzita Konstantyna Filozofia v Nitre. Nitra, s. 35-48.
- [18] Kozaczuk F. *Konflikt społeczny. Społeczeństwo w nowoczesnej myśli społecznej*. [w:] *Vojenske Reflexie. Vedecka-odborny casopism. Rocnik 6. Cislo 2/2011*. s. 130-149.
- [19] Piwnicki G., *Kulturowe, religijne, cywilizacyjne i polityczne uwarunkowania fundamentalizmu w świecie arabskim jako źródła terroryzmu muzułmańskiego*. Zeszyty Naukowe, UG Gdańsk 2009.
- [20] Yonah A., Hoenig M., *Superterroryzm biologiczny, chemiczny i nuklearny: ataki*
- [21] *chemiczne, bronie bioterrorystów, zagrożenie nuklearne, dokumenty*, Warszawa 2001.
- [22] Olak A., *Bezpieczeństwo rodziny w świetle zagrożeń*. MAX-DRUK Rzeszów 2010.

- [23] Olak A., Kozaczuk F., Krauz A., *Edukacja dla bezpieczeństwa*. Wyd. Stowarzyszenie „Nauka Edukacja Rozwój”, Ostrowiec Św. 2011.
- [24] Olak A., Oleksiewicz I., Wieczorek s., *Spółeczeństwo Polskie na tle przemian społecznych*. MAX-DRUK Rzeszów 2009.
- [25] Olak A., Limański A., *Islamic fundamentalism security threats in Europe*. 2.Mdzinarnodna vedecka konferencja-Narodna a Medzinarnodna Bezpecnost 2011. Liptovsky Mikulas. Slovakia. ISBN:978-80-8040-428-4.
- [26] Olak A., Białow B., *Zagrozenia bezpieczeństwa społecznego w aspekcie społeczności lokalnych* [w:] *Nowoczesne rozwiązania w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego*, (red. Grzywna Z.), Katowice 2011 s. 7-28, ISBN: 978 83 87296 09 4.
- [27] Olak A., 2009, *Fundamentalizm islamski* (w:) A. Olak, I. Oleksiewicz, S. Wieczorek, (red.), *Spółeczeństwo polskie na tle przemian*, Rzeszów 2008, s.124-139. ISBN: 978-83-61483-36-6.
- [28] Olak A., Limański A., Drabik I., *Bezpieczeństwo i zagrożenia społecznie w dobie globalizacji w aspekcie Muzułmańsko-Francuskiego konfliktu kultu*, [w:] (pod red.) L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk, T.II, *Nauka o bezpieczeństwie. Istota. Przedmiot badań i kierunki rozwoju. Studia i Materiały. Szczytno 2011*. ISBN: 978-83-7462-307-0 s. 294-313.
- [29] Rokicioski K., Kopczewski M., *Mniejszości narodowe i etniczne jako baza terroryzmu w Europie*, AMW Gdańsk 2010.
- [30] Tyrała P., Olak A., *Prakseologia w edukacji dla bezpieczeństwa*. Wyd. AMELIA Rzeszów 2012.
- [31] Tyrała P., *Sekuritologia. Kompleksowe Bezpieczeństwo*. MAX-DRUK Rzeszów 2010,
- [32] Williams Paul L., *AL-KAIDA - Bractwo Terroru*. 2002.
- [33] Zasieczna B, (pod red.),*Encyklopedia terroryzmu*. Warszawa 2004.

Strony Internetowe

1. Jerzyk T., *Terroryzm i jego źródła*.//www.google.pl/pasamonik+terroryzmuislamskiego.1024&bih=541 z dn. 28.02.2012.
2. Źródło: <http://www.psz.pl/content/view/1048//1/2/> z dn. 29.02.2012.

Recenzował: Prof. nadzw. dr hab. dr h.c. Andrzej LIMAŃSKI

BEZPIECZEŃSTWO I ZAGROŻENIA MŁODZIEŻY W ASPEKCIE ZJAWISKA UZALEŻNIENIA OD INTERNETU I GIER KOMPUTEROWYCH

Mgr. Marek Wiater¹,
Dr. Ireneusz Drabik²

ABSTRAKT

Współczesne medium, jakim jest Internet oraz gry komputerowe odgrywają bardzo ważną rolę w dobie rozwoju cywilizacji. W ostatnich latach nastąpił ich wielki rozkwit, który niesie ogromną szansę dla wielu dziedzin naukowych. Oprócz pozytywów zawierają również wiele zagrożeń, jakimi są uzależnienie, na które szczególnie narażone są dzieci i młodzież, których osobowość się dopiero kształtuje, dlatego jego oddziaływanie ma duże znaczenie. Środki masowego przekazu są obecnie istotnym czynnikiem kreującym kulturę społeczną, czy też postawy ludzi. Są one również przedmiotem badań i rozważań teoretycznych na polu wielu dyscyplin naukowych.

Współczesne społeczeństwo często określane jest mianem społeczeństwa informacyjnego, które ukształtowało się dzięki rozwojowi techniki informatycznej, telekomunikacyjnej i multimedialnej. „Media ingerują w życie dzieci młodzieży, ludzi dorosłych. Odgrywają ogromną rolę w formowaniu młodego człowieka, kształtują poglądy postawy przez podsuwanie określonej wiedzy o świecie i lansowanie pewnych wartości”³.

Słowa kluczowe. Internet, cywilizacja, środki masowego przekazu, multimedia.

ABSTRACT

The modern medium of the Internet and computer games are very important in the era of human civilization. In recent years, experienced a great boom, which has a huge opportunity for many scientific fields. In addition to the positives contain many hazards, such as addiction, which are especially vulnerable children and young people whose personality is still emerging, so its impact is significant. The media are now an important factor in creating the social culture or people's attitudes. They are also the subject of research and theoretical considerations on the many scientific disciplines.

Modern society is often referred to as the Information Society, which was formalized by the development of information technology, telecommunications and multimedia. "Media

¹ Mgr Marek Wiater, Katedra Prawa i Administracji – Wydział Marketingu i Zarządzania Politechniki Rzeszowskiej, Specjalistyczny Zespół Zakład Opieki Zdrowotnej Nr 1 w Rzeszowie ul. Szopena 1.

² Dr Ireneusz Drabik, WSZMiJO w Katowicach Katedra Marketingu.

³ U. Gruca-Miąsik, (red.) *Dziecko i rodzina - społeczne powinności opiekuńczo-ychowawcze*, Rzeszów 2007, s. 108.

interfere in the lives of children adolescents, adults. They play a huge role in creation of a young man shaped by the views of attitude by offering specific knowledge about the world and the promotion of certain values.

Keywords: Internet, civilization, media, multimedia.

WPROWADZENIE

Mass media nazywane są inaczej środkami masowego przekazu albo środkami masowej komunikacji. Są to np. telewizja, radio, prasa, Internet. Zapewniają komunikowanie się masowe, czyli kierowanie danej wiadomości do licznej i zróżnicowanej publiczności. Aby zrozumieć specyfikę i siłę oddziaływania mass mediów warto odwołać się do teorii komunikacji. Większość koncepcji psychologicznych i socjologicznych definiuje proces komunikacji jako *"proces przekazywania z centrum, określanego jako źródło, treści zawartych w symbolicznej postaci znaków, skierowanych do odbiorców posiadających zdolność do ich przyjęcia"*⁴. Jest to więc proces dwukierunkowy obejmujący przekazywanie oraz odbiór informacji i wykorzystujący w tym celu kody werbalny lub niewerbalny. Komunikowanie stosowane jest zwykle w celu wywołania określonych zmian w zachowaniu lub myśleniu odbiorcy.

We współczesnym świecie mass media odgrywają ogromną rolę w życiu każdego człowieka. Przede wszystkim stanowią ważne źródło informacji, z którego można skorzystać o każdej porze dnia i nocy, bez względu na miejsce, w którym się znajdujemy. Poza tym mass media są dla niektórych narzędziem niezbędnym w pracy. Pozwalają na szybkie odprężenie się, oderwanie od szarej rzeczywistości, spędzenie miłego czasu z rodziną albo przyjaciółmi. Mass media mają jednak również negatywny wpływ, szczególnie na psychikę dzieci i młodzieży, którzy poświęcają ogromną ilość czasu na oglądanie telewizji czy też *surfowanie* po Internecie. Szkodliwe oddziaływanie środków masowego przekazu polega na:

- utrwalaniu wśród młodych ludzi agresywnych wzorców zachowania poprzez aktywizację negatywnych emocji oraz desensytyzację czyli uniewrażliwienie młodzieży na przemoc występującą w ich otoczeniu, która traktowana jest przez nich jako normalne zjawisko społeczne;
- odwracaniu uwagi młodych ludzi i dzieci od innych form rozrywki, zamiast spędzać czas na świeżym powietrzu albo pouczyć się, marnują oni prawie cały dzień np. siedząc przed telewizorem;

⁴ A. Kłoskowska, *Kultura masowa*. Warszawa, 1983.

- wywoływaniu zaburzeń zdrowia fizycznego, np. choroby oczu, skrzywienia kręgosłupa;
- przyczynianiu się do częściowej izolacji społecznej młodych ludzi, którzy wycofują się z kontaktów społecznych i cały swój wolny czas poświęcają telewizji albo komputerowi.

Negatywny wpływ mass mediów podlega minimalnej kontroli ze strony rodziców czy innych instytucji głównie ze względu na powszechność ich występowania. Z usług telewizji, prasy czy Internetu korzysta dziś niemal każdy z nas, środki masowego przekazu wykorzystywane są w świecie rozrywki, biznesu, nauki. Są one również uniwersalną i aprobowaną społecznie formą spędzania wolnego czasu. Poza tym większość ludzi nadal nie jest świadoma destrukcyjnego oddziaływania mass mediów na życie psychiczne młodych ludzi. Inne czynniki, które ograniczają kontrolę wpływu mass mediów to:

- zaniedbania rodziców, którzy coraz rzadziej ingerują w sposób spędzania wolnego czasu przez ich dzieci, wykazują małe zainteresowanie tą problematyką;
- zaniedbania ze strony szkoły, która powinna zajmować się edukacją medialną, uczyć dzieci, jak umiejętnie korzystać ze środków masowej komunikacji;
- pewne nawyki i formy zachowania, które kształtowane są przez nasze społeczeństwo;
- oddziaływanie rówieśników;
- powszechna obecność mass mediów - w domu, szkole, pracy, itd.

DEFINICJA I GENEZA INTERNETU ORAZ GIER KOMPUTEROWYCH W LITERATURZE

Z definicją Internetu spotykamy się w przeróżnych dziedzinach, jaką wytworzyła sobie ludzkość w dobie rozwoju. W pedagogice występuje definicja, która odwołuje się zarówno do ujęć psychologicznych, jak i socjologicznych, chociaż jest ona różnie interpretowana przez przedstawicieli tychże nauk. Cytując za Encyklopedią pedagogiczną⁵ (2003, s.414) Internet to: „*globalna sieć komputerowa określana, jako "sieć sieci"*”. Wykorzystujemy go do kontaktowania się z ludźmi na odległość bez wychodzenia z domu, możemy robić zakupy, dzwonić, sprawdzać rozkład jazdy pociągów, zarezerwować bilet do kina a jak również szukać wiele ciekawych dla nas informacji, korzystanie z gier komputerowych i wiele innych czynności. Iwona Kienzel⁶, w swoim słowniku terminologii komputerowej opisuje Internet, jako „*międzynarodową sieć komputerów, stworzoną w celu wymiany informacji, bazującą na*

⁵ Za Encyklopedią pedagogiczną XXI wieku. T1/ red. nauk. T. Pilch–Warszawa, Wyd. Akademickie „Żak”, 2003, s. 414.

⁶ I. Kienzel, *Teoria gier komputerowych*, Warszawa, Świat Książki, s. 123.

komputerach, które są sprzęgnięte ze sobą łączami szybkiego przekazu".

W literaturze naukowej pojęcie Internetu jest różnie interpretowane. Wiesław Kopaliński w swojej książce ujmuje Internet⁷, jako "sieć komputerowa, która łączy większość ośrodków akademickich świata oraz miliony prywatnych użytkowników świata, pozwalająca im na nieskrępowaną luźną wymianę informacji do i z innymi użytkownikami.

Podobnie definiuje to pojęcie Tomasz Goban-Klas (2005, s.152), który opisuje Internet, jako wielką strukturę łączącą serwery komputerowe na całym naszym świecie, pozwalająca na wymianę informacji⁸.

Internet jest też teleinformatyczna siecią, która pozwala małym kosztem oraz w sposób prawie natychmiastowym wymienić informacje między ludźmi na całym świecie. Zawiera także ogromne i niezliczone zasoby informacji w tym multimedialnych, gromadzonych przez prywatnych użytkowników. Można wysyłać i odbierać przez Internet pocztę elektroniczną zwaną e-mail, tworzyć osobiste strony sieci Web, dyskutować i oglądać wspólnie z rodziną filmy wideo. Jest najbardziej powszechnym mechanizmem promującym ideę multimediiów⁹.

W ujęciu psychologicznym Internet postrzegany jest, jako nie tylko uniwersalne medium, ale także kilka środowisk telekomunikacyjnych. Pierwszym najbardziej znanym jest Word Wide Web, globalna biblioteka, uniwersalna encyklopedia, kiosk z gazetami, a dla niektórych - własne Wydawnictwo¹⁰. Do psychologicznych cech Internetu należą:

1. Ograniczenie doświadczeń sensorycznych - środowisko wirtualne zakłada możliwość kontaktów opartych się na doświadczeniu wykorzystującym zmysły: wzroku i słuchu. Istotnym ograniczeniem w kontaktach jest brak kontaktu fizycznego między uczestnikami interakcji.
2. Tekst pisemny - dominującą formą kontaktów - podstawową formą komunikacji między uczestnikami jest tekst pisemny. Ów komunikacja odbywa się zazwyczaj za pośrednictwem m.in. e-maili, czatów, forów dyskusyjnych i przy użyciu krótkich przekazów.
3. Płynność tożsamości i anonimowość - brak bezpośrednich kontaktów między użytkownikami Sieci oraz ograniczony dostęp do informacji na temat rozmówcy owocuje nietypowymi i nie zawsze zgodnymi z prawdą autoprezentacji (np. zmiana płci, wieku) lub też pozwala na zupełną anonimowość.

⁷ W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*. 2000 s.123.

⁸ T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe*, Warszawa 200, s.152.

⁹ H. Bednarek, *Spółczesność Informacyjna*, Warszawa 2006, s. 148-149).

¹⁰ Tamże.

4. Odmienne stany świadomości - użytkownik siedzący przed monitorem komputera i sterujący rzeczywistością wirtualną za pomocą klawiatury może doświadczyć odmiennych stanów świadomości, podobnych do marzeń sennych.
5. Zrównanie statusów - świat wirtualny daje równe szanse wszystkim użytkownikom korzystającym z Internetu, niezależnie od statusu, zamożności, płci, wykształcenia, wieku i rasy.
6. Pokonywanie ograniczeń przestrzennych - komunikacja internetowa pozwala na nawiązywanie i utrzymywanie znajomości z osobami o podobnych zainteresowaniach, niezależnie od miejsca zamieszkania i odległości geograficznej.
7. Płynność czasowa - Internet pozwala na synchroniczną komunikację między użytkownikami.
8. Wielkość kontaktów społecznych - Internet pozwala na nawiązywanie kontaktów z ogromną ilością osób lub grup.
9. Możliwość permanentnego zapisu - dokumentowanie i zapisywanie wszelkich informacji i komunikatów w postaci plików.
10. Interakcyjność i doświadczenia typu "czarne dziury" - niezależnie od zaawansowania relacji internetowych w każdym momencie takie osoby będące sobą w kontakcie mogą w każdej chwili zrezygnować z rozmowy i wylogować się.
11. Dostępność - cyberprzestrzeń oferuje możliwość korzystania ze swoich możliwości przez całą dobę¹¹.

W ujęciu socjologicznym Internet stanowi naczelną zmianę w celu kształtowania wiedzy określonych społeczeństw o rzeczywistości społecznej. Wielu użytkowników mogłoby jeszcze wtedy nie zdawać sobie sprawy, że komputer miał szybko zmienić się w narzędzie dostępu do zdarzeń dziejących się w innym miejscu¹². (Giddens, 2006, s. 465).

Internet jest symbolem najnowszej technologii. Urzeczywistnieniem odwiecznych marzeń ludzkości o natychmiastowej i masowej łączności. Marzeń o tym, by kontaktować się błyskawicznie z wybraną osobą czy grupą odbiorców. Współczesne metody komunikacji wzbogacone o możliwość przekazywania multimediów stają się już nie tylko prostą formą przekazywania komunikatu, ale raczej źródłem rozrywki, zabawy, sposobem organizowania życia. Internet może być rozumiany zarazem, jako: 1) Połączone sieci oparte o protokoły

¹¹ L. Cierpiałowska, *Wychowanie dla Cyberprzestrzeni*. Poznań 2008, s. 108-109.

¹² A. Giddens, *Socjologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2006, s. 465).

TCP/IP; 2) Społeczność, która używa i rozwija tę sieć; 3) Zbiór zasobów, które znajdują się w tej sieci

Definicja ta wprowadza dobre rozróżnienie pomiędzy technicznym aspektem Internetu, symbolizowanym przez pierwszy element, aspektem społecznym obecnym w drugim i aspektem informacyjnym określonym w trzecim elemencie. Elementy te są ściśle ze sobą powiązane. Używanie Internetu to nic innego jak działanie członków społeczności przy pomocy sieci, mające na celu odnalezienie i wykorzystanie znajdujących się w niej zasobów informacyjnych (dostępne na www.winter.pl).

Do najważniejszych cech Internetu należą:

1. Niezwykła zasobność - w sieci jest więcej informacji niż może wyemitować telewizja w ciągu całych dziesięcioleci, przy czym musi się ona liczyć z masowym odbiorcą, a Internet może zaspokoić indywidualne gusta i zainteresowania użytkownika.
2. Interaktywność - kanał dwukierunkowy, np. pozwala odbiorcom na kontakt z twórcami programów telewizyjnych i ich uczestnikami oraz na udział w programie, a nie tylko na bierne przyglądanie się.
3. Powszechność - cyberprzestrzeń jest wspólna, jej uczestnicy komunikują się ze sobą, tworząc prawdziwe wspólnoty interesów i działań; intercast (Internet z telewizją) pozwala na stworzenie postaw, które wspomagają powstawanie prawdziwej wspólnoty¹³.

Internet został okrzyknięty rewolucyjną technologią, które zmieni życie człowieka. Istniejąca literatura przedmiotu pozwala bez wahania stwierdzić, iż technika komputerowa tak głęboko i tak szybko wdarła się do naszego życia, że praktycznie bez niej współczesny człowiek nie byłby w stanie funkcjonować.

Większość osób stwierdzi, że masowy dostęp do Internetu zmienił świat. Wiemy także, że coś różni Internet od tradycyjnych mediów, takich jak książka, radio czy telewizja. Wcześniejsze media miały charakter analogowy, ponieważ aby wydrukować książkę, trzeba było przygotować metalowe czcionki, które były odbijane na papierze. Taśma filmowa składała się z fotografii stanowiącą odbitkę realnego świata. Całkiem inaczej ma się sprawa z nowymi mediami, które charakteryzują się cyfrowością. W tym przypadku obrazy i słowa zostają przekodowane i przyjmują formę ciągu cyfr¹⁴. Gdy później technika cyfrowa umożliwiła pakietowanie wszelkiego rodzaju przekazów w tym dźwięku, obrazu i danych, powstała sieć, której węzły mogą się łączyć bez udziału central. Powszechność języka

¹³ A. Zwoliński, *W sieci Internetu*, Wychowawca 2003 nr 6, 2003, s. 5.

¹⁴ J. Pyżalski, *Człowiek w świecie elektronicznych mediów - szanse i rozwój*, [w:] Edukacja informacyjna : nowoczesne technologie informacyjne w technologii cyfrowej. David Buckingham 2011, s.13-14.

cyfrowego i czysta sieciowa logika systemu łączności stworzyły warunki techniczne do rozwoju globalnej komunikacji¹⁵.

Powstanie i rozwój Internetu był jednym z przełomowych rozwiązań technologicznych drugiej połowy XX wieku. Początki wcale nie zapowiadały, że przekształci się on w sieć dostępną publicznie, tak jak wiele ciekawych wynalazków tego świata. Obecnie jest on symbolem nowoczesnej technologii, która szybkim tempem wkracza do mieszkań milionów posiadaczy komputerów. Jego zaistnienie zapoczątkował w roku 1957 Związek Radziecki, który umieścił na orbicie sputnika. Była to jakże wielka niespodzianka dla całego świata i zdziwienie amerykańskich naukowców¹⁶.

Historia powstania Internetu sięga blisko drugiej połowy lat pięćdziesiątych i jest nierozdzielnie związana z okresem napięć pomiędzy dwoma na ówczesne czasy supermocarstwami - Stanami Zjednoczonymi i Związkiem Radzieckim. Ze względu na duże postępy w dziedzinie technologii kosmicznych, jakie poczynił reżim, prezydent Eisenhower sformułował jeden z najbardziej ważnych dla współczesnej sieci priorytetów badania nad nowymi technologiami, mogącymi stanowić wzmocnienie militarnego państwa. W styczniu w 1958 roku powołano do tego celu Agencję Zaawansowanych Projektów badawczych (ARPA - Advanced Research Projects Agency, przekształconą w 1972 roku w Agencję Zaawansowanych Projektów Badawczych Obrony DARPA - Defense Advanced Research Project Agency), która następnie w roku 1967 rozpoczęła projekt budowy zdecentralizowanej sieci komputerowej, określanej, jako ARPANET¹⁷.

W roku 1973 zrealizowano pierwsze międzynarodowe połączenie pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a wielką Brytanią, przy udziale norweskiego obserwatorium sejsmologicznego - NORSAR, zaś w 1977 roku na Uniwersytecie Wisconsin powstał pomysł stworzenia sieci Theory Net, która została oparta na systemie e-mail i połączyła komputery ponad 200 naukowców. Dalszy rozwój sieciowy jest nierozdzielnie związany z amerykańskimi ośrodkami naukowymi, które nie mając dostępu do ARPANET, do którego jedynie były przyłączone placówki współpracujące z Departamentem Obrony USA, postanowiły stworzyć z pomocą Narodowej Fundacji Nauki - NFS, alternatywny system powiązanych ze sobą elektronicznie zakładów naukowych, CSNET - Computer Science Network. Początkowo projekt ten obejmował 11 uniwersytetów, ale już 1984 roku CSNET

¹⁵ M. Castells, *Spółeczeństwo sieci*, Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2008, s. 58.

¹⁶ A. Korusiewicz, *Zagrożenia w sieci Internet*, Centrum Edukacji ... Informacji Naukowej i Technicznej. – 2007, nr 3/4, s. 54-60.

¹⁷ Połączone u sobą komputery ośrodków wojskowych miały stanowić gwarancję ciągłości w komunikowaniu się w sytuacjach zniszczenia konwencjonalnych ośrodków łączności, do jakiego doszłyby podczas nuklearnego konfliktu (Majchrzak, Ogińska-Bulik, 2010, s. 9).

składał się z 84 ośrodków akademickich, zajmującą się informatyką i inżynierią i był połączony z ARPANET¹⁸.

W 1983 roku z ograniczeń związanych z funkcjami wojskowymi powstał odrębny system MILNET. Przyłączono do niego ośrodki z Izraelu, Korei Południowej, Australii, Niemczech, Japonii. Powstała wtedy nowa metoda łączenia się z siecią poprzez tak zwany modem, - co miało również wielkie znaczenie dla rozwoju Internetu w Polsce. Pod koniec 1990 roku Tim Berners-Lee, stworzył jeden z najważniejszych elementów współczesnego Internetu - WWW (World Wide Web), który pozwala na bezpośredni dostęp do bazy danych bez korzystania z wyszukiwarek internetowych. Początkowo te strony internetowe miały służyć wyłącznie grupom fizyków, pracujących w różnych ośrodkach naukowych na całym świecie, jako szybki sposób przekazu informacji. Potencjał w tym rozwiązaniu został w szybkim tempie przeniesiony na grunt komercyjny i zdominował obecnie całkowicie wizerunek znanej sieci¹⁹. Początek cyberprzestrzeni w naszym kraju, zważywszy, że to był okres lat siedemdziesiątych, wiąże się nierozzerwalnie z istniejącą wówczas sytuacją geopolityczną. Mieszkańcy kraju wschodniego bloku, napotykali szereg trudności zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych barier stojących na drodze do przyłączenia się do globalnej sieci. W początkowej fazie rozwoju Internetu w Polsce, jedynym rozwiązaniem było stworzenie lokalnych połączeń, do których należała między innymi Międzyuczelniana Sieć Komputerowa, łącząca Gliwice, Warszawę i Wrocław. Powstała wtedy między 1981 a 1983 rokiem Krajowa Akademicka Sieć Komputerowa - KASK i powołano ją w 1986 roku. Okres przemian ustrojowych w Polsce zbiegł się w czasie ze wzmocnieniem idei przyłączenia do ogólnosiwiatowych sieci komputerowych państw bloku wschodniego²⁰.

Cyberprzestrzeń zaczęła wywierać ogromny wpływ na postawy współczesnego człowieka, jego mentalność, procesy społeczne, polityczne, gospodarcze i kulturowe, które zachodzą i będą zachodzić w naszym świecie. Narzędzia cyberprzestrzeni a zwłaszcza Internet i gry komputerowe są już obecne niemal we wszystkich dziedzinach życia człowieka oraz bardzo skutecznie konkurują z popularnymi dotychczas formami spędzania wolnego czasu i rekreacją²¹. Dzieci i młodzież coraz częściej sięgają po tego rodzaju rozrywkę, gdyż jest ona tania, gdyż można zabawiać się nie wychodząc z domu i dzięki niej można wyrzucić zbędne emocje.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ P. Majchrzak, N. Ogińska-Bulik, Uzależnienie od Internetu, Łódź, Wyd. Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej, 2010, s. 10-11).

²⁰ Tamże.

²¹ E. Łuczak, Uzależnienie od cyberprzestrzeni, Warszawa, wyd. Akademickie "Żak", 2009, s. 135.

Słowo "gra" jest wieloznaczne i odnosi się do różnych aspektów ludzkiej aktywności, znajduje zastosowanie w wielu dziedzinach wiedzy, próżno, więc szukać definicji nominalnej tego terminu. Trudno także wyodrębnić "grę" z działalności człowieka, ustalić, co leżało u źródeł jej pierwotnego znaczenia oraz jakie czynniki sprawiły, że "gra" obrosła licznymi konotacjami o charakterze metaforycznym. Pojęcie "gra" pojawiło się w języku polskim w drugiej połowie XVI wieku. Pochodzi od *eig-ur-a*, gdzie *eig* oznaczało "być w ruchu". W tym samym wieku nastąpiła jednak wyraźna repartycja semantyczna dwu współlistniejących określeń "igra" oraz „gra”. Pierwsze z nich zbliżyło się do obecnego terminu "zabawa", przez które zostało zastąpione, "gra" natomiast nabrała znaczenia podobnego współczesnemu²².

Historia gier komputerowych nie jest długa i sięga 1972 roku, kiedy na rynku pojawiła się elektroniczna wersja tenisa stołowego "Pong" przeznaczona na automat Atari. Był to pierwszy automat, który zdobył wielką popularność w USA i Europie Zachodniej. Następnie w 1976 roku pojawił się pierwszy komputer Atari 2600, do którego powstało niemal 2000 gier. Na początku lat osiemdziesiątych pojawiły się z kolei ośmiobitowe komputery i mikrokomputery domowe, spośród których największym przebojem okazał się tani i łatwy w obsłudze mikrokomputer ZX Spectrum, do którego powstało 10000 gier i programów użytkowych. I od tamtego czasu przemysł komputerowy rozwija się bardzo szybko. Do Polski pierwsze gry komputerowe dotarły dopiero pod koniec lat osiemdziesiątych, i początkowo były bardzo proste, na przykład polegały na odbijaniu po ekranie piłeczki czy chodzeniu po labiryncie ludzikiem. Obecnie są to już bardziej skomplikowane narracje z animacją na najwyższym poziomie, zajmujące siatki megabajtów twardego dysku. Ponadto zaopatrzone są w ścieżkę dźwiękową, dzięki czemu można usłyszeć dźwięki wystrzałów, warkot silnika samochodowego czy proste zdania i okrzyki bohaterów gry²³.

Dlatego warto w tym miejscu zadać sobie postawić pytanie, czym jest gra komputerowa, która tak bardzo zafascynowała współczesną młodzież? Odpowiedź na to pytanie nie jest prosta. Chociaż mamy z nimi do czynienia od przynajmniej dwudziestu lat, poszukiwanie wyjaśnienia w słownikach i encyklopediach nie przyniesie zadowalających rezultatów, dlatego staje się konieczne sięgnięcie do innych, w wielu przypadkach mało naukowych źródeł. Zdaniem Sławomira Łukasza²⁴ „*gra wideo jest to zapisany w dowolnej postaci i na dowolnym nośniku cyfrowym (dyskietka, taśma) program komputerowy spełniający funkcję ludyczną przez umożliwienie manipulacji elementami generowanymi*

²² D. Urbańska-Galanciak, *Czy gry komputerowe są zagrożeniem dla uczniów?*, 2009, s. 31.

²³ M. Braun-Gałkowska, Iwona Ulfik-Jaworska, *Gry komputerowe a psychika dziecka*, Warszawa, Wydaw. Krupski i S-ka 2000, s. 13.

²⁴ Sł. Łukasz, *Magia gier wirtualnych*, Łódź, 1999, s.10.

elektronicznie na ekranie wizyjnym (monitorze, telewizorze), zgodnie z określonymi przez twórców regułami gry. W odróżnieniu od, na przykład programów graficznych, gry służą wyłącznie celom rozrywkowym, a zatem nie spełniają żadnej funkcji użytkowej". Autor tej definicji wskazuje, że gry komputerowe mają podobnie jak gry nieelektroniczne, ścisłe reguły określone przez ich twórców. Trudno jednak zgodzić się z tą definicją, ponieważ gry komputerowe oprócz rozrywki i przyjemności dostarczanej graczowi, mogą rozwijać pewne umiejętności. Także nie należy ich tez utożsamiać z grą wideo, ponieważ istnieje pomiędzy nimi ogromna różnica. Gry wideo mają bardziej charakter zręcznościowy, a do grania służą specjalne do tego automaty i konsole, które nie mają innych zastosowań. Natomiast do grania w gry komputerowe potrzebny jest komputer, który jest zastosowany do wielu innych zadań. Wspólną cechą gier komputerowych jest występowanie monitora, dzięki czemu jest możliwość oglądania wirtualnego świata.

Kolejnym ważnym jego elementem są różnego rodzaju *manipulatory*, za pomocą, których można ożywić teren gry, wprowadzając do niej odpowiedni element ruchu. Pozwalają one na przemieszczanie się w wirtualnej przestrzeni, posługiwanie się napotkanymi przedmiotami bądź uruchamianie dodatkowych opcji określanych przez program. Role manipulatorów mogą spełniać różne klawisze klawiatury, lub specjalne urządzenia służące w tym celu²⁵ Podobnie gry komputerowe definiują Maria Braun- Gałkowska oraz Iwona Uflik-Jaworska²⁶, które uważają, że *"wspólną cechą wszystkich gier komputerowych jest zatem istnienie monitora, dzięki któremu możliwe jest spostrzeganie przestrzeni określonej przez scenariusz danej gry. Drugim elementem są wszelkiego rodzaju manipulatory, za pomocą których można ożywić teren gry, wprowadzając do niej element ruchu. Pozwalają one na przemieszczanie się w wyimaginowanej przestrzeni, dotykanie i posługiwanie się przedmiotami świata gry, bądź uruchomienie dodatkowych opcji określonych przez program gry"*. Komputer umożliwia mu wielokrotne powracanie do tych samych miejsc gry, na którym się zakończyła, lub nie. Przegrana niczym nie grozi, zawsze można powrócić do zapisanego stanu gry lub po prostu zacząć ją od nowa²⁷.

Przedstawione propozycje rozumienia terminu „gra komputerowa” odwołują się przede wszystkim do rozwiązań technologicznych, które umożliwiają wizualizację i kontrolowanie wirtualnego świata, nie wskazują na pokrewieństwo cyberrozrywki z grami

²⁵ J. Skrzypezak, *Wpływ gier komputerowych na psychikę dzieci*. Zielona Góra, Oficyna Wydaw. Uniwersytetu Zielonogórskiego 2008, s. 173.

²⁶ M. Braun-Gałkowska, Iwona Uflik-Jaworska, *Gry komputerowe a psychika dziecka...*, dz. cyt., s. 13.

²⁷ Ponadto w grach komputerowych gracz nie jest tylko biernym odbiorcą, co ma miejsce w przypadku książek i oglądania telewizji, ale aktywnym uczestnikiem przebiegu gry. Utożsamiając się z bohaterem, może decydować o jego losie i postępowaniu, jak również wpływać na przebieg gry. Daje mu to poczucie wirtualnej władzy (Gw6ždź, s.272).

tradycyjnymi²⁸. Gry komputerowe są bardzo popularne wśród ludzi młodszych-ucniów szkół podstawowych, gimnazjów i szkół średnich. Są one pewnym elementem młodzieżowego stylu życia, wyrazem mody panującej wśród młodych dorastających jednostek. Ta ogromna fala popularności gier komputerowych nie jest związana jedynie z upowszechnieniem się komputerów i fascynacją możliwościami nowej technologii. Są dla młodych ludzi przede wszystkim relaksem i pewna rozrywką wypełniającą im wolny czas. Młody człowiek może pogłębić grę w nieskończoność, dążąc do uzyskania coraz to lepszych wyników do osiągnięcia mistrzostwa. Gry umożliwiają na pogrążenie się w zabawie na wiele godzin, dostarczając dużą dawkę emocji i przeżyć. Komputer także współgra z człowiekiem po naciśnięciu pewnej opcji, co stwarza szansę na wypróbowanie własnych sił i przeżycia satysfakcji, zadowolenia, dumy z ewentualnego zwycięstwa.

Dzięki multimedialnej technice świat nastolatka staje się bardziej atrakcyjny, piękniejszy, pełen barw i dźwięków²⁹. Duży wpływ na popularność gier komputerowych mają także media, reklama oraz czasopisma komputerowe, bardzo chętnie czytane przez młodzież, które dostarczają najlepszych informacji o najpopularniejszych grach.

Gry komputerowe wyrastają z wiedzy o człowieku i świecie oraz opierają się na znanych elementach kultury czerpiąc z niej i jednocześnie wzbogacając ją o nowe elementy. Nawiązują niekiedy do wydarzeń i postaci historycznych. Często pojawiają się na motywach jakiejś książki czy filmu. Obecnie mamy do czynienia z sytuacją odwrotną - coraz częściej scenariusz filmów opiera się na fabule gier. Takimi najbardziej znanymi adaptacjami filmowymi są: "Super Mario Bros", "Portal Komnat", "Tomb Raider". Oprócz tego gry stają się pierwowzorem dla telewizyjnych reklam, teledysków i wzornictwa przemysłowego³⁰. W literaturze przedmiotu podejmowane są różne próby klasyfikacji gier komputerowych, wciąż jednak widoczna jest duża rozbieżność w tym zakresie. Autorzy sami stosują własne nazwy, opracowane przez siebie kryteria. Jednym z przykładów takiej klasyfikacji może być typologia gier podana przez Zdzisława Płoski³¹. Proponuje on następujący zestaw gier: implementacje gier konwencjonalnych (szachy), gry "bij-zabij", gry symulacyjne, gry strategiczne, gry typu hazardowego, fabularne, edukacyjne i sieciowe. Najpełniejszą typologię gier komputerowych podaje Sławomir Łukasz³², w której wyróżnia gry symulacyjne, strategiczne, zręcznościowe, przygodowe, RPG i logiczne.

²⁸ J. Szeja, *Ułomni wobec świata*, 2004, s. 110-112.

²⁹ B. Bednarek, *Multimedialne środki dydaktyczne do nauczania TI w szkole*, Poznań, 2006, s. 143-144.

³⁰ Tamże.

³¹ Z. Płoski³¹ *Słownik encyklopedyczny Informatyka, komputer i Internet*. Dz. cyt., s. 124.

³² Sł. Łukasz, *Magia gier wirtualnych*, s. 12-14.

Zaprezentowany powyżej przegląd różnych klasyfikacji gier przez autorów pokazuje brak jednomyślności w tym zakresie. Jest to spowodowane niewątpliwie dynamicznym rozwojem pewnego rodzaju rozrywki. Uwzględniając specyficzne zróżnicowanie gier, można wyróżnić podkategorie gier komputerowych, którą podaje Iwona Ulfik- Jaworska³³.

Gry logiczne - wymagają od użytkownika logicznego myślenia oraz umiejętności przewidywania dalszych posunięć i skutków. Ważne są tu jasne reguły i zasady gry, a nie fabuła. Celem podejmowanych przez gracza działań jest rozwiązanie zadanego problemu, wygranie rozgrywki z komputerowym przeciwnikiem **lub** innymi grającymi. Nie ma ograniczeń, co do liczby uczestników grających, którzy mogą brać udział w grze, jednak gracze podczas rozgrywki zmieniają się przy komputerze. Gry logiczne mają najczęściej skromne wymagania sprzętowe niezbędne do poprawnej pracy programu. Można wyróżnić dwa rodzaje Gier logicznych: adaptacje tradycyjnych Gier planszowych i towarzyskich (szachy, warcaby, brydż) oraz gry stworzone specjalnie do grania na komputerze. Tematyka jest bogata i różnorodna, można wśród nich wyróżnić domino, puzzle, labirynty, łamigłówki, klocki Lego i inne. Podgrupę gier logicznych stanowią gry karciane (pasjans).

Gry przygodowe - (adventures games) najważniejszym elementem tych gier jest fabuła, która tworzy pewną historię, a jej początek przedstawiony jest we wprowadzeniu go gry. Gracz kieruje poczynaniami bohatera, najczęściej samotnego, który zмага się z fantastyczną historią. Bohater porusza się po wirtualnym świecie gry, prowadzi rozmowy z różnymi postaciami, znajduje liczne, ciekawe przedmioty i używa ich w określonych sytuacjach oraz rozwiązuje zagadki przedstawione przez autorów gry. Misją bohatera jest najczęściej uwolnienie swojej krainy spod panowania złego władcy. Aby osiągnąć ten cel musi odnaleźć i pokonać wrogów. Fabuła w grach przygodowych rozwija się stopniowo, zatem kluczowe wydarzenia mają ścisłą kolejność. Z góry ustalony jest przebieg akcji oraz zakończenie gry, zatem gracz nie może niczego zmienić. Powstały również gry przygodowe o nieliniowej fabule, w której gracz ma możliwość wielokrotnego osiągnięcia celu, co staje się bardziej atrakcyjniejsze. Akcja widoczna jest zazwyczaj z filmowego ujęcia kamery, jednak częściej zaczyna się wykorzystywać widok z oczu bohatera gry. Wśród tego gatunku wyodrębnia się podgatunek gier przygodowych zawierających wiele elementów zręcznościowych. W zależności od tematyki można wyróżnić gry przygodowe historyczne, detektywistyczne, science fiction, thrillery. Przykładowe tytuły gier przygodowych to: "Money Island", "Broken Word", „Jack Orlando".

³³ Podkategorie gier komputerowych, którą podaje Iwona Ulfik- Jaworska (2005, s. 44-52).

Gry fabularne - (ang. role-playing games, RPG; pol. gry, w którym odgrywa się rolę) powstały na bazie książek fantasy i gier fabularnych rozgrywanych bez wykorzystania do tego komputera. Występuje w mej zazwyczaj wielu bohaterów posiadających różne umiejętności, którzy przemierzają przez świat i toczą walki. Osoba grająca może się wcielić w jedną z wybranych przez siebie postaci posiadającą określone umiejętności. Istotnym elementem jest rozwój cech postaci podczas trwania gry. Cechy poszczególnych bohaterów charakteryzują się przez tak zwane współczynniki, na przykład odporność na uderzenia siłą, szybkość ciosów zadawanych celność strzału albo wykorzystywanie czarów. Najbardziej znane komputerowe gry fabularne to: „Albion”, „Diablo”, „Lands of Lore”.

Gry sportowe - (ang. sport game) są to gry o tematyce sportowej, wśród których można wyróżnić dwa rodzaje. Pierwszy z nich to symulatory sportowe, pozwalające osobie grającej na wcielanie się w zawodnika uprawiającego dowolną dyscyplinę sportową lub drużynę oraz kierowanie nim podczas różnego rodzaju rozgrywek sportowych czy indywidualnych bądź grupowych. Gry tego rodzaju mają charakter zręcznościowy, na przykład FIFA. Sportowe gry komputerowe najczęściej obejmują gry zespołowe, na przykład piłka nożna, hokej, koszykówka, golf. Wśród dyscyplin indywidualnych spotykane są zjazdy na nartach, popisy na desce śnieżnej, jak również boks czy tenis. Drugi rodzaj stanowią gry o charakterze menedżerskim, w którym brak jest elementów zręcznościowych, natomiast dominują elementy strategiczno-ekonomiczne. Osoba tym razem wciela się w postać trenera prowadzącego zawodnika lub drużynę. Przykładowe gry sportowe to: „NBA live”, „FIFA”, „Skoki narciarskie 2002”; „Polskie złoto”.

Gry zręcznościowe - istotnym elementem tych gier jest sprawność gracza w posługiwaniu się klawiszami, joystickiem lub myszką. Istnieją również gry zręcznościowe całkowicie pozbawione fabuły, w którym jedynym celem jest przemoc i destrukcja. Wśród gier zręcznościowych można wyróżnić: gry platformowe, bijatyki strzelaniny. Podstawowym celem gier platformowych jest rozwiązywanie problemu zręcznościowo-kombinatorskiego, którego wszystkie elementy ulokowane są na tej samej planszy. Zakończenie jednej planszy automatycznie powoduje przejście do następnej. Walka z przeciwnikiem nie jest tu głównym celem gry, ponieważ zadaniem gracza jest najczęściej zebranie wszystkich przedmiotów z danej planszy lub przemieszczenie bohatera na określone miejsce. Cała akcja gry widoczna jest z boku, bohater porusza się po planszy, przeskakując po umieszczonych w wielu miejscach platformach. Najczęściej znane gry platformowe to: „PacMan”, „Aladdin”. Bijatyki zwane są potocznie „mordobicia” czy „nawalanki”, które pozwalają graczowi wcielić się w mistrza walki i prowadzić pojedynki z jednym lub kilkoma przeciwnikami. Podczas walki

zawodnicy posługują się różnymi narzędziami, na przykład mieczem, sztyletem, włócznią, pałą, maczugą. Celem gry jest pokonanie przeciwników za pomocą specjalnych ciosów: wykręcania kończyn, kopania w różne części ciała, walenia głową o podłogę, łamania kręgosłupa. Po pokonaniu wroga można jeszcze niszczyć jego ciało na przykład skacząc po nim czy rozdzierając na części. Akcja rozgrywa się najczęściej z boku lub z perspektywy trzeciej osoby. Najbardziej znane gry to: "Mortal Kombat", "Virtua Fighter". Natomiast strzelaniny to jeden z najstarszych a zarazem popularnych gatunków gier komputerowych. Zadaniem gracza jest sterowanie jest kierowanie postacią lub pojazdem i strzelanie do wszystkiego, co się porusza. Sukces zależy od sprawnego eliminowania wrogów oraz umiejętności poruszania bohaterem gry. Wśród tego gatunku można wyszczególnić dwa podgatunki - strzelaniny 2D (tradycyjne) i strzelaniny 3D (trójwymiarowe). Większość gier zręcznościowych, a zwłaszcza strzelaniny, zawierają opcje gry wieloosobowej. Dzieło temu można rozgrywać pojedynki na śmierć i życie z innymi osobami, korzystając z konsoli, sieci lokalnej lub Internetu.

Gry strategiczne - wymagają przede wszystkim umiejętności planowania i przewidywania skutków swoich ruchów podczas gry. Zwycięstwo zależy od podejmowania przemyślanych i rozsądnych decyzji. Gry strategiczne można podzielić na strategie wojenne i strategie ekonomiczne. Strategie wojenne polegają na kierowaniu zbrojnymi oddziałami w sytuacji konfliktu militarnego, w której uczestnik gry opowiada się po jednej ze stron. Fabuła może również opierać się na wydarzeniach historycznych wydarzeniach albo zawierać wątki fantastyczne. Osoba grająca pełni funkcje głównodowodzącego, który przeprowadza wszelkie operacje, począwszy od planowania walki aż po wydawanie rozkazów poszczególnym jednostkom na polu walki. Akcja obserwowana jest z góry i może rozgrywać się w kilku miejscach równocześnie. Najsłynniejsze strategie to: "Dune 11", "Warcraft". Strategie ekonomiczne polegają na planowaniu i zarządzaniu dużą firmą, miastem albo państwem z uwzględnieniem mechanizmów rządzących rynkiem finansowym oraz populacjami ludzkimi. Zadaniem gracza jest osiągnięcie jak najlepszego efektu ekonomicznego poprzez dokonywanie trafnych inwestycji. O wydarzeniach informują wykresy i statystyki, a decyzje podejmowane są poprzez ustawienie odpowiednich opcji w okienkach. Najbardziej popularne strategie ekonomiczne to: "Airline Tycoon", "Theme Park".

Gry symulacyjne - polegają na tym, że gracz występuje w roli osoby kierującej określonymi pojazdami, na przykład czołg, samolot, samochód czy łódź podwodną. Takie gry charakteryzują się świetną grafiką. Gracz odnosi złudzenie kierowania prawdziwą maszyną, również tak jak w rzeczywistości gracz przechodzi szkolenie, zanim nauczy się kierować

pojazdem. Fabuła tu nie jest ważna, gdyż celem jest kontrola symulowanego pojazdu.

Gry edukacyjne - mają obok rozrywki również cel dydaktyczny i przeznaczone są zazwyczaj dla najmłodszych graczy. Podstawową cechą jest dostarczenie użytkownikowi wiedzy i ćwiczenie umiejętności w danej dziedzinie poprzez zabawę. Gry edukacyjne mają bogatą szatę graficzną i atrakcyjną ścieżkę dźwiękową, co ma za zadanie przyciągać uwagę. Przykładowe tego typu gry to: "Mata jest super", "Klik czy czytać", "Dookoła świata", "Pociągi Mikołaja".

Gry erotyczne - promują wulgarny seks, realizowany niejednokrotnie w dewiacyjnych formach. Pierwsze powstałe tego typu gry to głównie gry karciane, na przykład rozbierany poker ("Strip Poker", "Sex Poker") oraz gry o charakterze zręcznościowym ("Bomb-X"). Istnieją również gry wykorzystujące pomysł „komputerowej randki”, w których zadaniem osoby grającej jest takie prowadzenie rozmowy, aby wirtualny bohater zgodził się na współżycie seksualne. Większość tego typu programów zawiera zabezpieczenia, dzięki któremu wciśnięcie jednego z klawiszy umożliwia ukrycie ekranu.

Oprócz wymienionej powyżej klasyfikacji gier komputerowych możemy jeszcze wyróżnić gry sieciowe, które łączą w sobie większość funkcji komunikacyjnych oferowanych przez Internet. Gracze komunikują się między sobą anonimowo, posługując się tak zwanym *nickname*, tworząc wirtualne związki interpersonalne. Świat dostępny w grze jest kreowany przez jej użytkowników i stanowią bardzo silne źródło społecznej symulacji. Koreańscy badacze podzielili gry sieciowe na dwie główne grupy:

1. Gry PC - odbywające się z wykorzystaniem głównie tylko jednego komputera.
2. Netgames - są to gry wymagające użycia wielu komputerów połączonych ze sobą siecią, wśród których wyróżnić można trzy kolejne podkategorie:
 - *Webgames* - gry, w których użytkownik używa strony internetowej, na której musi się zalogować.
 - *Network games* - pozwalają one wielu użytkownikom podjąć wspólną grę, używając w tym celu wielu komputerów połączonych lokalną siecią LAN lub podłączonych bezpośrednio do Internetu.
 - *Online games* - gry dające użytkownikowi możliwość korzystania z nich przez 24 godziny na dobę. Opuszczenie takiej gry może spowodować nieprzewidywalne konsekwencje, zarówno dla samego gracza jak i jego sytuacji oraz możliwości po ponownym wejściu do

gry³⁴.

Podstawowa różnorodność gier komputerowych nie jest wyczerpująca, ponieważ gry komputerowe rozwijają się w dynamicznym tempie i wciąż powstają coraz to nowsze produkcje, które trudno przypisać do którejś z wymienionych wyżej grupy. Warto zwrócić tu szczególną uwagę na kontakt z przemocą w grach komputerowych, które wykształcają nawyk agresywnego reagowania, który w miarę upływu czasu trudno zmienić, a tym bardziej trudno, gdy gracz obserwuje, że zostaje nagrodzony po raz kolejny za agresywne zachowanie. Komputerowa gra w ten sposób daje młodym graczom nastawienie o rywalizacji, którzy szukają granic swoich możliwości i potrzebują dowartościowania i spełnić swoje najskrytsze marzenia.

Gry „agresywne” to przede wszystkim te, które określane są, jako zręcznościowe i polegają na walce osoby grające z istotami, na przykład ludźmi, zwierzęta czy stworzenia fantastyczne³⁵. Do walki używana jest różnego rodzaju broń: dzidy, rewolwery, piły tarczowe, maczugi, broń laserowa i inne³⁶.

Pierwszą grupą, do jakich zalicza się "agresywne" gry, z punktu widzenia przemocy są to gry symulacyjne. Przedstawiają one symulację realnego lotu samolotem, myśliwcem, helikopterem i ma gracz, który jest pilotem za zadanie tak pokierowanie maszyną, aby zniszczyć wroga. W symulacjach tych są zawarte sceny destrukcji wroga, nie widząc ofiar pogrzebanych i często nie słysząc jęków wroga. Kolejną grupą gier agresywnych są strzelanki czy strzelaniny. Mając broń do dyspozycji, taką, jaką posiadają snajperzy i inne oddziały wojskowe, można bez problemu odnaleźć i zlikwidować wroga, przy czym oglądanie jego śmierci nie jest tak bardzo ważna, jak w przypadku gier symulacyjnych. Trzecia grupa gier agresywnych to gry RPG - Role Playing Games. Gracz wciela się w różnego rodzaju role, najczęściej w rolę rycerza wyposażonego w miecz, topór czy nóż i dysponuje ogromną mocą czarów i magii. Czwarta grupa to gry przygodowe oparte na fabule znanych filmów lub czasem bywa, że reżyser opiera film na grze, jest jego inspiracją. Można tu zaliczyć „Przygody z Indianą Jonem” w roli głównej czy „Tomb Rider” i choćby niedawno powstały film na podstawie gry „A vatar”. Ostatnią prezentowaną grupą gier agresywnych są gry wojenne. Cieszą się one bardzo dużym zainteresowaniem. Jest tak po pierwsze, że gracze

³⁴ Gry online różnią się od odpowiednich również formą płatności, najczęściej pobierania zgodnie z czasem spędzonym w Internecie. Ta ostatnia kategoria daje użytkownikowi wiele możliwości i atrakcji. Gracz sam kreuje własną tożsamość począwszy od wyglądu zewnętrznego, kończąc na cechach osobowości (Majchrzak Ogińska-Bulik, 2010, s.21.).

³⁵ Z. Majchrzak, Terelak J., *Agresja wirtualna i realna. Poglądy i badania*, Warsaw, University Cardinale Stephani Wyszyński in Warsaw, 2011, s. 46..

³⁶ Większość gier jest tak skonstruowana, że gracz wciela się w bohatera i ogląda rzeczywistość jego oczami. W takim przypadku możliwe jest włączenie pewnej opcji i obejrzenie zabitej postaci z pewnym dreszczem podeptanie nogami, kopnięcie i rozstrzelanie jej na strzepy przy użyciu ostrych narzędzi (tamże, s. 46).

oczekują gier, w których obecna jest agresja i przemoc, a po drugie, że twórcy gier podsycają potrzebę posiadania za pomocą strategii promowania, reklamy czy sponsorowania³⁷.

Grając w agresywne gry komputerowe, możemy stwierdzić, że wykazują one postawę "mieć", nastawieni są na dozowanie przyjemnych doznań i wrażeń, dążenie do sukcesu i byciem najlepszym za wszelką cenę. Częściej wykazują postawę ucieczki od cierpienia i trudności wobec przyrody i zwierząt. Cechą nadrzędną jest tu ciągle poczucie niepewności i zagrożenia ze strony świata. Ponadto osoba o postawie „mieć” jest ostrożna i podejrzliwa, skoncentrowana na sobie i szukająca przyjemności.

POJĘCIE I PRZEJAWY UZALEŻNIENIA OD INTERNETU I GIER KOMPUTEROWYCH

Rozważając problematykę uzależnienia w kontekście mediów, należy zwrócić tu szczególną uwagę na podwójną rolę mediów. Media czy Internet mogą tu występować zarówno w roli obiektu uzależnienia, jak i czynnika warunkującego jego powstanie. Możemy tutaj mówić o uzależnieniu od samych mediów, analizując bogatą specyfikę i mechanizmy uzależnienia od medium, jakim jest Internet, telewizja, gry komputerowe czy od wzorców bycia i stylu kreowanych i lansowanych w mediach i czasopismach.

Internet dla większości użytkowników nadal pozostaje narzędziem pracy, który umożliwia sprawną i szybką komunikację oraz wyszukiwanie, granie i zbieranie ciekawych dla nas informacji. Jednak może być nie tylko skarbnicą wiedzy, ale także stanowić poważne zagrożenie, prowadzące do uzależnienia oraz innych "patologii". Problem pojawia się w chwili, kiedy użytkownik zaczyna tracić kontrolę nad czasem i sposobem korzystania z tego medium oraz kiedy dotychczasowe, bezpośrednie kontakty z ludźmi zostają zastąpione przez wirtualną rzeczywistość³⁸. W swojej książce Tadeusz Bilkiewicz³⁹ opisuje uzależnienie, jako chorobę stwarzającą poważne niebezpieczeństwo dla chorego i jego otoczenia, w jakim się majduje, powodując m.in. ograniczenie kierowania swoim postępowaniem. Termin uzależnienie jest z reguły do opisu pewnych zachowań, które zawierają cechy wspólne.

Osobę uzależnioną kojarzymy zwykle, gdy nadużywa substancji psychoaktywnych takich jak alkohol, narkotyki czy papierosy. Natomiast wiele osób jest zależnych od pewnych zachowań, na przykład Internetu, gier komputerowych, oglądania telewizji, telefonu komórkowego robienia zakupów, picia kawy, a nawet seksu. Są to uzależnienia mniej znane i

³⁷ Tamże.

³⁸ K. Kuśmierczyk, *Zastosowanie Internetu w nauczaniu zdalnym na odległość*, Oddział Informacji Naukowej BG UP w Krakowie 2007, s. 235-247.

³⁹ T. Bilkiewicz, *Profilaktyka uzależnień w szkołach*, Warszawa 1986, s. 95.

opisane, często nieklasyfikowane, jako choroba. Nie można, więc stosować terminu uzależnienie tylko i wyłącznie do tych osób, u których występuje zależność jego organizmu od jakiejś psychoaktywnej substancji.

Uzależnienie od komputera, Internetu czy Gier komputerowych (IAD-Internet Addiction Disorder) cyberzależność, infozależność, sieciorholizm, netoholizm, internetoholizm - stają się poważnym problemem psychicznym i społecznym współczesnych czasów i każda z tych nazw odnosi się do zachowania patologicznego związanego z wykorzystaniem mediów⁴⁰. Jak pisze Zdzisław Płoski⁴¹ „*jest to nowy rodzaj nałogu polegający na spędzaniu czasu przed komputerem, a zwłaszcza z siecią Internet, charakteryzujący się wewnętrznym przymusem bycia w sieci osoby uzależnionej i podlega ono takiemu samemu leczeniu jak inne nałogi*”. Uzależnienie jest to definiowane jako działanie, które szkodzi zarówno pewnej osobie jak i jej otoczeniu, które jest stale kontynuowane i powtarzane, ponieważ osoba uzależniona od komputera czy Internetu staje się wobec niego bezsilna.

W ostatnich latach coraz częściej mówi się o uzależniających właściwościach różnych zachowań, takich jak korzystanie z gier komputerowych czy używania Internetu. Problem staje się bardziej poważny i dotyczy nie tylko dorosłych użytkowników, ale również dzieci i młodzież. Osoby uzależnione spędzają przed komputerem bardzo dużo czasu. Nie lubią, gdy zwraca im się uwagę, starają się nie słuchać i ukrywać ten fakt. W odpowiedzi na prośbę zjedzenia posiłku czy pójścia spać odpowiadają – „*jeszcze tylko kilka minut*”. Zwykle nie dotrzymują danego im słowa⁴². Długotrwałe spędzanie czasu przed komputerem dezorganizuje układy rodzinne, pracę oraz naukę. Osoba taka więcej czasu spędza z Internetem niż z własną rodziną. Zaniedbuje wykonywanie codziennych obowiązków domowych oraz higienę osobistą, co później przyczynia się do pogorszenia zdrowia fizycznego i psychicznego.

Zdaniem Anny Wołpiuk⁴³ osobę uzależnioną, jako taką, która nie potrafi kontrolować czasu spędzonego w Internecie, kłamię na temat długości spędzonego czasu na korzystaniu z komputera. Osoba uzależniona zawsze korzysta z sieci dłużej niż początkowo zamierzała. Zdarza się, że w sytuacjach niezwiązanych z komputerem uzależnieni wykonują nieświadome ruchy palcami, imitujące naciskanie klawiszy. Osoba taka również pomału traci pewne

⁴⁰ I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*. Wyd. Akademickie "Żak", 2008, s. 186.

⁴¹ Płoski Z., *Słownik encyklopedyczny Informatyka*, dz. cyt., s. 583.

⁴² A. Augustynek, *Objawy uzależnień, uzależnienia do Internetu*, AGH Uczelniarne Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne, 2001, s. 63-89).

⁴³ A. Wołpiuk, *Internet a dzieci: uzależnienia i inne niebezpieczeństwa*, Wyd. Lekarskie PZWL, 2003, s.55-56.

wartości moralne, uważa, że komputer jest dla niego najważniejszy i nie widzi nic poza nim, przecenia jego wartość z udziału w grach i kontaktach internetowych. Taki człowiek doświadcza również mieszanych uczuć: euforii i poczucia winy z powodu "bycia w Sieci", staje się zdenerwowany i przygnębiony, gdy ktoś nieoczekiwanie z zewnątrz przerwie jego kontakt z medium. Stale jest zajęty komputerem w celach rozrywkowych. Surfowanie po Internecie traktuje jako ucieczkę od problemów, smutku i niezadowolenia z życia towarzyskiego czy rodzinnego. Zaciera granice między prawdą realną a wirtualną.

Zbyt długie korzystanie z sieci zwiększa u niektórych osób ryzyko depresji. Dochodzi również do zmiany zainteresowań. Pojawia się pewne zagrożenie popadające w nałogi towarzyszące. Jeżeli spędzamy w sieci całą noc i gdy jeszcze, choć troszkę zależy nam na pracy czy nauce w szkole, to musimy wspomóc wyczerpany organizm. Wtedy może dojść do sięgania po środki pobudzające. Wzrasta częstotliwość wypijanej kawy czy wypalania papierosów. Jako powód długiego przebywania w sieci uzależnieni często podają intelektualny rozwój, jaki zawdzięczają łatwemu natychmiastowemu dostępowi do wszelkich informacji. Internetoholik potrafi doskonale wytłumaczyć, czemu spędza tyle czasu on-line. On nie jest uzależniony, on się rozwija intelektualnie, końcu w sieci jest tyle ciekawych i mądrych informacji, poznaje ciekawych ludzi. Takie racjonalizacje są znane doskonale każdemu nałogowcowi i nie zdaje sobie sprawy z faktu, że w odstawkę idzie rodzina i przyjaciele.

Każdy rodzaj uzależnienia rozwija się stopniowo. Zwykle zaczyna się to od eksperymentowania, zaspokojenia ciekawości lub poddania się namowom znajomych. Jednak po pewnym czasie osoba wysokiego ryzyka zaczyna sama organizować sobie korzystanie z tego medium. Poszukuje okazji, aby usiąść przed komputerem i gospodaruje specjalnie wolny czas. Kolejnym etapem jest wykradanie cennego czasu przeznaczonego na inne zajęcia, żeby dłużej posiedzieć przed monitorem. Uświadamiając sobie problem, zaczyna jednostka stosować przeróżne manipulacje, sekrety, kłamstwa i oszukiwanie otoczenia, żeby ukryć swoje rzeczywiste zajęcie. Żyje po to, żeby grać, surfować, czatować. Ostatnim etapem jest to, że jednostka nie może ukryć problemu i nie ma wystarczająco siły, aby się z tym zmierzyć⁴⁴.

Do pionierów badań nad uzależnieniami od Internetu należy angielski psycholog Mark Griffiths (w: Majchrzak, Ogińska-Bulik, 2010, s. 42), który dokonał podziału uzależnienia od Internetu na dwie kategorie: *Pierwotne*, w którym decydującą rolę odgrywa wykorzystywana technologia i specyfika działania, w tym przypadku rodzaj gry, dzięki której użytkownik

⁴⁴ I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*. Wyd. Akademickie "Żak", 2008, s. 190.

podejmuje aktywność w celu uzyskania pobudzenia, stymulacji, pochwałę; *Wtórne*, gdzie aktywność sieciowa jest sposobem na uniknięcie od problemów, jakie miały miejsce w realnym świecie, nie związanym z użytkownikiem Internetu.

Autor także wyróżnił, opierając się na tradycyjnej definicji, następujące czynniki uzależnienia:

1. *Rosnąca zależność* - dana aktywność lub środek staje się najważniejszym, dominującym przedmiotem działania jednostki;
2. *Zmiany nastroju* - subiektywne, wyciszające poczucie ucieczki przed rzeczywistością, oszołomienia lub pobudzenia, opisywane jako konsekwencja zaangażowana się w określoną aktywność, może być spostrzegane jako strategia radzenia sobie;
3. *Tolerancja* - proces, dzięki któremu rozszerza się zakres aktywności wymagający do osiągnięcia tego samego euforycznego efektu osiąganego za pierwszym razem;
4. Objawy abstynencyjne - nieprzyjemne doznania w skład których wchodzi także objawy fizyczne, pojawiające się na skutek zaprzeczenia bądź gwałtownego zredukowania danej aktywności;
5. Konflikt - interpersonalne konflikty spowodowane określoną aktywnością;
6. Nawrót - tendencje do ponownego powracania do wcześniejszych patologicznych wzorców danej aktywności, a także szybkie przywracanie najbardziej ekstremalnych wzorców aktywności po długim okresie kontroli i abstynencji.

W literaturze zazwyczaj wymienia się cztery fazy uzależnienia od komputera, a szczególnie od Internetu. Pierwszą fazę Irena Pospiszyl⁴⁵ nazywa zaangażowaniem, które przejawia się okazjonalnym korzystaniem z komputera. Zwykle jego uruchomienie służy konkretnym celom pozyskania informacji, odebraniu poczty, opracowanie potrzebnego materiału do nauki. Czas spędzony nie zaburza rytmu życia. Następnym etapem jest zastępowanie. Przejawia się regularnie, a czas przeznaczony na inne zajęcia jest ograniczony na siedzenie przed monitorem. Jednocześnie internauta poznaje różne strony bez konkretnego celu. Po pewnym czasie następuje izolacja społeczna. Jednostka woli nawiązywać kontakty za pośrednictwem maszyny a nie bezpośrednich kontaktach z ludźmi. Wciąga się w wielogodzinne dyskusje, polemiki na każdy temat, gry, staje się maniakiem w ściąganiu różnych plików, na przykład: muzykę, filmy. Zaniedbuje bliskich, narastają braki w nauce, które później ciężko nadrobić.

⁴⁵ Tamże, s. 192.

Trzecim etapem z kolei jest ucieczka. Tutaj pogłębia się uzależnienie. Osoba taka potrzebuje coraz większej dawki Internetu. Uzależniona osoba ucieka od codziennego toku dni~ od świata realnego, a do tego dochodzą problemy z bliskimi i wzrost poczucia winy spowodowany świadomością tych wszystkich zaniedbań. Kłamie, kręci, przerzuca odpowiedzialność na otoczenie. Podejmuje jednak pierwsze próby ograniczania korzystania z komputera, a takich prób będzie później coraz więcej. Dla takiej osoby komputer stał się już potrzebą, wypełnił jego czas, pozwolił zapomnieć o kłopotach, więc wcześniej czy później i tak zasiądzie przy nim. Powstaje błędne koło. Im bardziej jednostka czuje się niespokojna, tym bardziej ma potrzebę ucieczkowych zapominając o problemie. Ostatnim już etapem jest desperacja. Opisana jest, jako gwałtowna próba powrotu do normalności. Pogłębia się depresja intensyfikuje się samotność, pojawiają się wyrzuty sumienia z powodu zaniedbywania obowiązków. Internetoholik sięga, więc częściej i dłużej po Internet, aby zredukować bolesne uczucia Osoba uzależniona przestaje stosować mechanizmy obronne. Sama zaczyna szukać pomocy lub godzi się na nią.

Komputer jest urządzeniem oferującym użytkownikowi wiele możliwości, dzięki zastosowaniu odpowiedniego oprogramowania Jedną z najbardziej licznych i popularnych grup oprogramowania są gry komputerowe. To właśnie one zdobyły największą popularność wśród dzieci i młodzieży. Są dla nich wspaniałą rozrywką i relaksem od codziennej nauki szkolnej. Gry komputerowe są ogólnie dostępne na rynku i każdy może je zakupić bez względu na wiek. Istnieją takie grupy gier, które pozwalają młodzieży zdobywanie sprawności, ćwiczenie refleksu, spostrzegawczości, jednak młodzież woli wybierać takie gry, które nasyczone są brutalnością i przemocą. Możemy tu wymienić następujące fazy uzależnienia od gier komputerowych:

1. Początkowo dziecko spędza niewiele czasu przed komputerem, wdraża się do świata gry, poznaje zasady panujące w poszczególnych grach. Zwykle dowiaduje się o tej grze od przyjaciół, którzy JUZ wcześniej dołączyli do rzeszy graczy. Gdy osoba grywa w gry sporadycznie to traktuje ją, jako rozrywkę i potrafi rozgraniczyć świat rzeczywisty od wirtualnego i nie ma wtedy powodu do niepokoju. Gorszą sprawą jest wtedy, gdy taka osoba coraz bardziej zacznie "wciągać" się w grę i nie będzie miała czasu na inne aktywności w tym czasie poświęconego na naukę. Oceny szkolne ulegają pogorszeniu. Dziecko po powrocie do domu od razu zasiada do gry, aby przejść kolejny etap, na którym zakończył. Rozmowy z rówieśnikami są na temat gier i chwalą się między sobą ile, kto zabił wrogów i na jakim etapie jest jego wirtualny bohater.

2. Kolejnym etapem uzależnienia od gier jest to, że gracz przestaje zupełnie wychodzić z domu. Całe dni spędza przed monitorem, zaczyna wagarować. Jeśli nie może pogrywać w domu, ponieważ zabraniają mu tego rodzice, zaczyna szukać alternatywnych rozwiązań grania w kafejkach internetowych czy u kolegów. Poważnym objawem jest fakt, że osoba zaczyna niedojadać i nie wysypiać się z powodu uzależnienia od gier. Osoba, taka staje się rozdrażniona i nerwowa, że zabrania się jej grać. Cały czas spędza przed komputerem i o niczym innym nie mówi i myśli jak o bohaterze i chce, aby do niego się zwracano tak jak jego wirtualny towarzysz⁴⁶.

Mówiąc tu o zagrożeniach wynikających z uzależnienia od sieci czy gier komputerowych, należy podkreślić, że wspominamy Syndrom IAD - należący do nowoczesnej klasy uzależnień, charakteryzującym się wewnętrznym przymusem „bycia w sieci”⁴⁷.

Warto również zauważyć, że uzależnienie od Internetu i gier komputerowych ma różnorodne podłoże. Szukając przyczyn uzależnień można rozpatrywać je w dwóch obszarach biorąc pod uwagę czynniki wewnętrzne i zewnętrzne. Do pierwszych czynników **wewnętrznych**, można zaliczyć problemy dzieci i młodzieży z własną osobowością. Młodzi ludzie przeżywają poczucie zagubienia w świecie, poszukują sensu swojego istnienia, wartości, które mogłyby uznać za swoje. Zaczynają przeżywać konflikty wewnętrzne w kilku sferach: w stosunku do samego siebie, do własnej rodziny i w kontaktach z rówieśnikami. Odczuwają napięcie emocjonalne, bywają czasem nieufni i osamotnieni. Doznania takie mają wszyscy lub prawie wszyscy, nie wszyscy są w stanie konstruktywnie je przeżyć i przekroczyć. Najłatwiejszą ucieczką od tych problemów jest właśnie wirtualny świat, po którą sięgania z coraz częstszą częstotliwością. Na tym tle może rozwijać się uzależnienie. Uzależnienie zwykle zaskakuje człowieka. Następuje w dłuższym czasie od momentu, gdy pierwsze kontakty z czynnikiem uzależniającym nasiliły się w sposób mogący kogokolwiek zaniepokoić. Wyjątkiem jest uzależnienie bardzo młodych ludzi, mogących się rozwinąć zdecydowanie szybciej już w czasie kilku miesięcy. Szczególnie łatwo popaść w uzależnienie od Internetu. Podczas, gdy mamy przeróżne problemy, z którymi nie jesteśmy w stanie sobie poradzić, w sieci odnajdziemy osoby o podobnych cechach charakteru, które chętnie poświęcą nam czas i z którymi rozmowa sprawi nam wiele radości i przyjemności.

⁴⁶ A. Andrzejewska, *Od książki dawnej do biblioteki wirtualnej-przeobrażenia bibliologii*, [wirtualny towarzysz} Wyd. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2009, s. 223-224.

⁴⁷ IAD jest problemem złożonym i niejednorodnym. Liczba godzin spędzonych przed monitorem sięga 70 godzin tygodniowo i daje to poczucie wolności i braku ograniczeń (Tamże, 1999).

W świecie realnym znalezienia takich osób jest znacznie trudniejsze niż przez Internet.. tu nie musimy się niczego wstydzić i wahać się, czy postępujemy zgodnie z obowiązującymi zasadami. Głównymi predyspozycjami charakterologicznymi, które mogą powodować uzależnienia są: niska samoocena i brak wiary we własne możliwości; brak dojrzałości emocjonalnej, naiwność uczuciowa, dominacja negatywna uczuć i emocji; nieumiejętność radzenia sobie ze stresem i cierpieniem; negatywny wizerunek samego siebie i brak akceptacji swojej osoby; nieumiejętność nawiązywania kontaktów międzyludzkich.

Do czynników **zewnętrznych** można zaliczyć wpływy ze strony: środowiska rodzinnego; środowiska szkolnego; środowiska rówieśniczego⁴⁸. Psychikę dziecka kształtuje środowisko rodzinne, jako pierwsze podstawowe ze środowisk wychowawczych, warunkującym jej rozwój. Z rodziny dziecko czerpie wzorce zachowań, które później rzutują na jego dalszym zachowaniu i rozwoju. Rodzina jednak oddziałuje od momentu narodzin dziecka. Wychowanie jest procesem, który decyduje o późniejszym funkcjonowaniu człowieka. Zaburzenia związane z sięganiem przez dzieci po czynnik uzależniający często tkwią w błędach wychowawczych rodziców. Innym źródłem zaburzeń prowadzącym do popadnięcia w uzależnienie jest zapomnienie przez rodziców, że ich dziecko ma też wiele innych potrzeb psychicznych, do których przede wszystkim trzeba zaliczyć potrzebę bezpieczeństwa i przynależności. Uogólniając można wskazać na kilka czynników, takich jak: brak więzi emocjonalnych, brak kontroli ze strony rodziców, źle zaplanowany czas wolny, częste awantury i zła atmosfera w domu.

Środowisko szkolne również może prowadzić do uzależnienia. Zwraca się tu szczególną uwagę na przeżycia emocjonalne dziecka wynikające z relacji między dzieckiem a nauczycielem, między samymi uczniami. Do przyczyn tkwiących w środowisku szkolnym można zaliczyć: nadmierne obciążenie lekcjami, słaba więź ze szkołą, brak nauczycieli z odpowiednimi kwalifikacjami, a szczególnie tych obdarzonych powołaniem, brak autorytetów moralnych, jak również brak w programach oświatowo-wychowawczych treści uwzględniające tematykę uzależnień od mediów⁴⁹.

Zgodnie z poglądem Zbigniewa Gasia⁵⁰ spośród wielu przyczyn destruktywnych zachowań dzieci i młodzieży, ogromny wpływ odgrywa oddziaływanie na nich grupa rówieśnicza, z którą spędza młody człowiek wolny czas. Do takich przyczyn można zaliczyć; nieprawidłowe relacje pomiędzy rówieśnikami, niepewność własnej aktywności, nieumiejętność komunikowania się z tym płcią przeciwną i trudności określenia swego miejsca

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże, s. 230.

⁵⁰ Z. Gaś, *Wpływ sytuacji społecznych na procesy psychiczne i zachowanie człowieka*, UMCS 2004, s. 154..

w tymże środowisku. Zaburzenia te mogą powodować ucieczkę w wirtualny świat, gdzie wszystko jest przyjemne i proste.

Anna Jędrzejewska⁵¹ w swoim artykule podaje ma objawy uzależnienia od Internetu i gier komputerowych. Do najważniejszych można zaliczyć: 1) potrzeba korzystania z danego medium w coraz to większym wymiarze czasowym; 2) występowanie złego samopoczucia, drażliwości, osamotnienia, pobudzenia psychoruchowego, leku, depresji; 3) podejmowanie nieudanych prób zaprzestania z korzystania z Internetu i Gier komputerowych jak i również okłamywanie rodziców o prawdziwym czasie na jego używanie; 4) doznawanie satysfakcji poprzez udział w grach komputerowych; 5) ograniczenie innych zajęć; 6) pochłonięcie myśli przez prezentowane treści w mediach i grach.

POZYTYWNY I NEGATYWNY WPŁYW INTERNETU I GIER KOMPUTEROWYCH NA ROZWÓJ MŁODZIEŻY W WIEKU LICEALNYM

Współczesny świat uległ całkowicie rewolucji nowych mediów, która dokonała się na naszych oczach w drugiej połowie XIX wieku. Dotyczy ona w dużym stopniu rozwoju Internetu i gier komputerowych. Globalne medium ogarnęło już niemal cały świat i jest to proces niezaprzeczalny. Siła i natężenie Internetu i gier komputerowych jest ogromna, ponieważ oddziałuje na osobowość i zachowanie się jednostki wkraczającej w dorosłość.

Internet niesie ze sobą dużą liczbę pozytywów, które działają konstruktywnie na młodego człowieka. Dzięki niemu można mieć dostęp do wszelkich informacji pochodzących z najdalszych części świata, nie wychodząc z domu, ani nie wydawać pieniędzy na atlasy, książki edukacyjne czy nawet wszelkiego rodzaju podróże. Można zobaczyć wspaniałe budowle, miejsca, wystawy, gdzie nawet nie zostały opublikowane i dostępne w bibliotekach czy czytelnich, jak również w normalnych warunkach człowiek nie byłby w stanie być tam z prostych i błahych powodów. Sieć komputerowa również umożliwia czytanie najświeższej, jak i tej nieco starszej prasy, czasopism, czytać lektury, jak również korespondować z osobami całkiem sobie obcym, bez względu na kolor skóry, rasę, płeć czy wyznanie.

Dzięki szerokiej zawartości danych płynących z Internetu można wysyłać i przetwarzać obrazy, mapy, animacje, zdjęcia, wykresy. W sieci znajduje się też ogromny potencjał wychowawczy i duże szanse na wzbogacenie swoich umiejętności, zamiłowań czy wiedzy, a ich pozyskiwanie w procesie rozwoju i edukacji zależy przede wszystkim od sposobów korzystania, tak więc czasu poświęconego na spędzonego przed monitorem oraz rodzaju doświadczonych stron. Funkcja edukacyjna Internetu bezpośrednio lub pośrednio jest

⁵¹ A. Andrzejewski, *Od książki dawnej do biblioteki wirtualnej-przeobrażenia*, dz. cyt. s. 233.

związana z pomawianiem rzeczywistości, poznawaniem wiedzy o otaczającej nas rzeczywistości, kształtowaniem emocjonalnego stosunku do rzeczywistości oraz kształtowaniu postaw zmieniających rzeczywistość.

Można więc stwierdzić, że globalne medium, jako forma kształcenia i samokształcenia, powoduje wyrobienie u ucznia czy studenta zdolności i chęci do samodzielnej nauki, uczy organizowania czasu poświęconego na naukę, planowania efektywnego zdobywania wiedzy przy wykorzystywaniu odpowiednich technik pracy, w tym metody wyszukiwania i przetwarzania informacji. Umożliwia także rozwój mało stosowanych metod nauczania mających charakter indywidualny. Zarówno jak i komputer czy Internet zajmują ważne miejsce w procesie rozwoju osobowości młodego człowieka. Łączą bowiem dużo wartości poznawczych, kulturowych. przyczyniają się w ten sposób do rozwoju zdolności ucznia, zarówno intelektualnych, fizycznych jak i moralnych⁵².

Ludzie z całego naszego świata wykorzystują i będą wykorzystywać Internet nie tylko do szeroko rozumianej nauki czy edukacji. Jest on też narzędziem wspomagającym pracę w ogromnych farmach czy korporacjach. Współczesny człowiek, a nawet młodzież nie wyobrażałaby sobie teraz życia bez komputera czy Internetu. Jego dostęp jest niemalże wszędzie: w domach, szkołach, kafejkach, bibliotekach czy czytelnich, zakładzie pracy. Pomimo, że medium, które usprawnia i uatrakcyjnia życie, nie należy zapominać o jego niekorzystnym wpływie, które ma ogromne znaczenia na dorastającą młodzież.

Młodzi ludzie nie zawsze zdają sobie sprawę z tego, że zostali omotani przez Internet, ale przede wszystkim ona sam jest też temu winien. Internet niesie ze sobą ogromna falę niebezpieczeństw związane z jego użytkowaniem, które czyhają na młodzież. Jednym z najbardziej dotykających problemów, odnoszących się do młodzieży jest ich nie umiejętne korzystanie z zasobów informacji płynących z Internetu. Ponadto młodzi ludzie zbyt długo i intensywnie przesiadują przed monitorem komputera i z tego właśnie powodu są narażone na uboczne skutki zdrowotne, takie jak osłabienie wzroku, nerwowość, nadmierna pobudliwość, skrzywienie kręgosłupa, a przede wszystkim uzależnienie.

Według Parry Aftab istnieje sześć rodzajów zagrożeń, które młodzież może napotkać w Internecie⁵³:

1. Nieodpowiednie informacje odnoszące się do pornografii, nienawiści, nietolerancji,

⁵² K Duraj-Nowakowska, U. Gruca-Miąsik, *Intelektualna dojrzałość do uczenia się matematyki dzieci z wadą słuchu*, Rzeszów, 2010, s. 127-128.

⁵³ A. Parry, *Rodzaje zagrożeń Internetowych {w:] Internet a dzieci. Inne zagrożenia*, Wyd. Prószyński i S-ka, Tłumacz Barbara Nicewicz, 2008, s. 84-85.

przemocy, oszustwa, informacje nieprawdziwe.

2. Korzystanie z usług i kupowanie dla nich przedmiotów niebezpiecznych. Istnieją strony podpowiadające jak zbudować bombę, oferujące broń, alkohol, trucizny, narkotyki, oraz proponujące hazard w sieci.
3. Uwodzenie dzieci i młodzieży przez dorosłych, używanie wulgarnych słów, obrażających, podsyłających wirusy i włamujących się do komputera
4. Przekazywanie osobistych informacji, wypełnianie formularzy podczas brania udziału w konkursach lub logowaniu się na różnych stronach. W rezultacie mogą stać się celem handlowców stosując nieuczciwe techniki marketingowe.
5. Oszukiwanie dzieci i młodzieży, podczas gdy dokonują zakupy w sieci i ryzyko ujawniania innym informacji finansowych, takich jak numer kart kredytowych, numery pin i hasła.
6. Uwodzenie przez „cybernastników”, którzy chcą się z nim spotkać twarzą w twarz.

Zagrożenia płynące z Internetu można i należy zaliczyć do szeroko rozpowszechnionej pornografii, a coraz i częściej pedofilii. Zarówno jedna jak i druga patologia ma niekorzystny, destruktywny wpływ na kształtującą się młodą osobowość, jakimi są dzieci i młodzież. Dostępność pornografii w sieci, zwłaszcza dla osób o młodej osobowości mogą powodować niewłaściwe relacje pomiędzy rówieśnikami a tym bardziej stosunkami damsko-męskimi. Na materiały o treści pornograficznej można natrafić przypadkowo. Internetowi reklamodawcy wysyłają swoje wiadomości pod niemal każdy adres e-mailowy, jaki uda im się namierzyć. Handlarze pornografią oferują darmowe próbki, często wysyłają je do grup dyskusyjnych⁵⁴, po czym zapraszają klientów na swoją stronę internetową, gdzie przed uzyskaniem dostępu do bazy danych z fotografiami należy podać swój numer karty kredytowej i zapłacić.

Wpływ działania pornografii jest do dzisiaj jeszcze nie do końca zbadany, gdyż jest to zadanie trudne. Wiemy, że oglądanie pornografii z obrazami przemocy zwiększa u odbiorcy agresywność. Celem pornografii jest wywołanie podniecenia seksualnego, co może powodować do zainteresowania biologicznego aspektem seksualnym, oderwanie się od sfery uczuć, zakłóca rozwój psychospołeczny i zwiększa ryzyko przedwczesnej inicjacji seksualnej, a także zachowań dewiacyjnych i agresywnych⁵⁵.

⁵⁴ Oparte SA na przesyłaniu komunikatów, artykułów do wielu anonimowych ludzi, pozwala na wymianę osobistych poglądów na różne ciekawe tematy. Jest to tak zwana lista dyskusyjna, która opiera się na zasadzie działania poczty elektronicznej w wymiarze zbiorowej wymiany informacji (Siemieniecki, Lewandowski 2001., s. 16.).

⁵⁵ Duraj-Nowakowska K, Gruca-Miąsik U., *Intelektualna dojrzałość ...*, dz. cyt., s. 131.

Zjawisko gier komputerowych budzi obecnie niezwykle silne emocje, zarówno dzieci, młodzież, jak i dorosłych. Z jednej strony gry komputerowe odbierane są jako nowoczesne, pozwalające przeżyć wiele fascynujących przygód. Z drugiej często przerażają ogromnym ładunkiem przemocy i wyrafinowanego okrucieństwa, budząc niepokój u wychowawców i pedagogów.

W literaturze przedmiotu występują zarówno pozytywne jak i negatywne aspekty korzystania z Gier komputerowych. Jednocześnie oddziaływanie pozytywne, jak i negatywne może być niezależne od treści gier oraz może być również bezpośrednio związane z treścią gier komputerowych.

Pozytywny wpływ gier komputerowych, który nie zależy od ich treści, występuje przede wszystkim z aspektami korzystania z tego rodzaju rozrywki. Specyfika zabawy tymi grami wymaga od gracza uwagi oraz sprawności a zakresie spostrzegania, wyobraźni przestrzennej, koordynacji wzrokowo - ruchowej oraz refleksu. Istnieją, zatem gry, które mają oddziaływać pozytywnie na ich użytkowników. Są to przede wszystkim gry edukacyjne, logiczne, przeróżne programy wykorzystywane w szkoleniach niektórych umiejętności oraz w terapii różnych zaburzeń rozwoju. Treść jest odpowiednio dostosowana do celu, któremu mają służyć. Jednocześnie ważne są elementy charakterystyczne dla wszystkich gier, takie jak emocjonalne zaangażowanie gracza w grę, ciekawość i wewnętrzna motywacja do powtarzania zadań. Dzięki temu przyswajanie nowych, ciekawych informacji odbywa się jakby przy okazji⁵⁶.

Mówi się, że gry komputerowe sprzyjają w nauce. Przede wszystkim sprzyjają nauce obsługi komputera, a w dzisiejszych czasach umiejętność pracy z komputerem bardzo się przydaje w dzisiejszych czasach. Dzięki niej możemy znaleźć lepszą pracę, zdobywać przydatne informacje przeszukując Internet. Specyfika gier komputerowych wymaga od osoby grającej znacznej sprawności w zakresie spostrzegania, koordynacji i refleksu. Obecnie na rynku pojawiają się coraz częściej gry o charakterze edukacyjnym i szkoleniowym. Są to z reguły programy do nauki czytania i liczenia, do nauki języków obcych oraz innych przedmiotów szkolnych.

Obok gier służących doskonaleniu sprawności osób zdrowych, występują również specyficzne programy wykorzystywane jako narzędzia terapeutyczne dla różnych zaburzeń osób niepełnosprawnych. Gry komputerowe o charakterze terapeutycznym służą w dużym stopniu usprawnieniu koordynacji wzrokowo-ruchowej oraz jako narzędzie wspomagające

⁵⁶ (Ulik-Jaworska, 2005, s. 87-89)

fizykoterapię, stosowanej w rehabilitacji. Podejmowane są również próby tworzenia terapeutycznych gier pomagających wzmocnienie samokontroli zachowań, szczególnie u impulsywnej młodzieży dorastającej. Jak również prowadzone są badania nad wykorzystaniem gier w terapii zaburzeń związanych z deficytem ADHD i wśród dzieci tendencjami niszczycielskimi⁵⁷.

Gry komputerowe, mimo, że dostarczają nam zabawy i rozrywki, mają również wpływ negatywny niezależny od treści. Dotyczy to szczególnie emocjonalnego i behawioralnego uzależnienia. Charakterystyczne cechy tego rodzaju uzależnienia to komputerowe powtarzanie pewnych zachowań, brak zainteresowania innymi formami ludzkiej aktywności, jak również objawy psychiczne i fizyczne. Korzystanie z gier komputerowych powoduje rezygnację z uprawiania sportu i innych form spędzania wolnego czasu, a wzmocnienie siedzącego trybu życia. Może to prowadzić do nadwagi oraz różnego rodzaju nieprawidłowości w rozwoju fizycznym, na przykład wad wzroku, skrzywień kręgosłupa.

Obecnie coraz częściej u graczy komputerowych pojawiają się zachowania epileptyczne, określone jako video-game epilepsy, ponieważ gry komputerowe w odróżnieniu od telewizji zawierają wiele figur geometrycznych, a gracz siedzi przez dłuższy czas blisko ekranu, niejednokrotnie przy zgaszonym świetle. Gry negatywnie wpływają na dzieci, gdyż izolują ich od społeczeństwa. Gry komputerowe nasycone obrazami destrukcji i przemocy poważnie stanowią zagrożenie społeczne. Zagrożenie to a nawet charakter gier jest na ogół osobą nieznaną.

Przemoc jest obecna w grach fabularnych, przygodowych, strategicznych, symulacyjnych, także sportowych i niejednokrotnie dokonywana w sposób bardzo wyrafinowany, przepełniony sadyzmem. Wszystkie gry komputerowe angażują nie tylko sferę poznawczą i emocjonalną graczy, ale przede wszystkim skłaniają do określonych zachowań. Takie zaangażowanie w gry komputerowe niewątpliwie wpływa na kształtowanie postaw graczy, gdyż w sposób intensywny i spójny oddziałuje na wszystkie komponenty postawy: poznawcze, gdyż przedstawiają świat, w którym dominuje walka, a przemoc stanowi najlepszą formę obrony, emocjonalne, ponieważ są nasycone dużym ładunkiem agresji, sceny wywołują silne pobudzenie, które może ulegać generalizacji na osoby z otoczenia i behawioralne, ponieważ dzieci naśladują zachowania agresywne modelu i przenoszą je na inne sytuacje.

Negatywny wpływ także niosą ze sobą „agresywne” gry komputerowe, ponieważ

⁵⁷ (Braun-Gałkowska, Ulik, 2000, s. 76-77).

zawierają one liczne elementy tendencji destruktywnych, zarówno nekrofilii, jak i sadyzmu. Wiele tych elementów nekrofilijnych widocznych jest w scenerii gry, w którym odgrywa się akcja. Najczęściej są to lochy, cmentarze, ciemne korytarze. Widoczne tam są także przerażające swoim wyglądem potwory, szkielety, żywe trupy (zombie), jak również martwe, rozkładające się ciała lub okaleczone części ciał leżące w kałużach krwi. „Agresywne” gry komputerowe oprócz nekrofilii zawierają bardzo wiele negatywnych elementów charakterystycznych dla sadyzmu. Przede wszystkim gracz posiada kontrolę nad innymi postaciami oraz przebiegiem akcji, dzięki czemu może traktować inne postacie w sposób niezwykle bestialski i okrutny⁵⁸.

Młodzież, a tym bardziej dziecko jest narażone na destruktywny wpływ gier komputerowych, co może w przyszłości owocować zachowaniami nekrofilijnymi czy sadystycznymi, ponieważ w tej zabawie dzieci nie widzą altruizmu i życzliwości wobec innych.

OCHRONA MŁODZIEŻY PRZED ZAGROŻENIAMI, JAKIE NIOSĄ INTERNET I GRY KOMPUTEROWE

Internet jest wynalazkiem otwierającym duże, nowe możliwości, ale także związany jest z różnymi zagrożeniami. Ukazywanie tych zagrożeń nie ma na celu oderwania się na dobre od tych możliwości, ale szukania dróg unikania skutków i następstw negatywnych z jego korzystania. Pomimo istniejących zagrożeń, popularność „czatów”, gadu-gadu, „nasza klasa”, facebook stale rośnie. Tego rodzaju formy komunikacji są tak fascynujące do tego stopnia, iż dla wielu dorastających jednostek jest niepostrzeżenie ulubionym sposobem zagospodarowania czasu wolnego, wypierającym zabawy na świeżym powietrzu, uczestnictwo w kulturze lub kontakty interpersonalne⁵⁹.

Nasze dzieci są tak bardzo zafascynowane grami komputerowymi, Internetem, telewizją, telefonami komórkowymi, że czasem nie zdajemy sobie sprawy. Możemy, a nawet powinniśmy nauczyć się skutecznie chronić dzieci przed zagrożeniami płynącymi z Internetu i wcale nie musimy być przy tym informatykami czy programistami. Wystarczy, że będziemy kochającymi i uważnymi rodzicami na to, co robi nasze dziecko po załogowaniu się w Internecie. Niezależnie od tego czy jesteśmy wielkimi fanami komputera czy komputerowymi wrogami powinniśmy się interesować, co dziecko robi, czego szuka, a przede wszystkim rozmawiać z nim. Rozmowa, to zainteresowanie się nim i jego problemami, nie tylko

⁵⁸ M. Braun-Gałkowska., I. Ulik, *Małżeństwo i kohabitacja*, 2005, s. 95-117.

⁵⁹ Tamże.

szkolnymi. Jeżeli chcemy, aby z nami rozmawiało, to już od najmłodszych lat, kiedy zada nam pierwsze pytanie, musimy koniecznie znaleźć czas i potraktować sprawę bardzo poważnie. Dziecko zniechęci się skutecznie na tyle, że straci ochotę na rozmowę z nami, kiedy nie poświęcimy mu chwili czasu. Wtedy istnieje niebezpieczeństwo, gdy będzie miało problem, zwróci się o pomoc do rówieśników lub innego dorosłego, kiedy zdobędzie jego zaufanie, a to może być niebezpieczne. Wiadomości uzyskane od kolegów, bądź znalezione w sieci mogą być zniekształcone, przekazane w sposób wulgarny i brutalny, a obcy dorosły zapoznany, na przykład przez "czat" może udzielić mu takich informacji, które będą potrzebne do wykorzystania zaufania dziecka, a później skrzywdzenia go. Brak zainteresowania rodziców jest bardzo często przyczyną wykorzystania przez sekty czy pedofilów, a także ugrupowań propagujących agresję i przemoc czy wręcz młodocianych grup przestępczych. Dzieci, których rodzice poświęcają im czas czują się bezpieczne, akceptowane i kochane. Potrzeba bezpieczeństwa obok kontaktu emocjonalnego jest jedną z fundamentalnych potrzeb każdego człowieka. Jej zaspokojenie jest gwarancją wyeliminowania lęków ze wszystkich rodzajów aktywności dziecka.

Dzieci i młodzież, które doświadczają braku miłości i uznania oraz którym brakuje poczucia bezpieczeństwa, starają się zrekompensować braki poprzez środki zastępcze, takie jak spożywanie nadmiernej ilości jedzenia albo jego pochodnych⁶⁰.

Żadna kontrola nie zastąpi spokojnej, mądrej rozmowy. Jest to podstawa budowania więzi opartej na zaufaniu, oczywiście zaufaniu na miarę wieku dziecka. Rodzic nie powinien bać się przyznawać do niewiedzy, bo w jego oczach i tak nie straci autorytetu. Dobrym sposobem jest poproszenie dziecka o to, aby pokazało jak korzysta się z Internetu. To jest też okazja do rozmowy nad zagrożeniami. Rodzice powinni dyskretnie towarzyszyć dziecku w jego kontaktach z Internetem a tym bardziej z grami komputerowymi, a odbiór uzupełniać swoim słowem. Im więcej będzie werbalnego dialogu między domownikami, tym mniejsze okażą się obawy o negatywny ich wpływ. Dorosły powinien ustalać zasady i egzekwować je, ustalać, co wolno a czego nie. Pokazać dobre i bezpieczne strony w Internecie oraz zadbać o to, aby dziecko miało, co robić i się nie nudziło. Również bardzo ważnym czynnikiem chroniącym dziecko jest to, aby komputer stał we wspólnym miejscu w domu, aby można było kontrolować poczynania dziecka. W Internecie powstają też różne strony dotyczące ochrony dzieci w Internecie, od czasu do czasu odbywają się kampanie społeczne, zdarza się także, że w telewizji i w innych mediach apeluje się o kontrolę nad dziećmi przez rodziców

⁶⁰ Danowski, Krupińska, 2007, s. 25-28)

BIBLIOGRAFIA:

- [1] Augustynem A, Objawy uzależnień, uzależnienia do Internetu, AGH Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne, 2001, s. 63-89.
- [2] Andrzejewska A., Od książki dawnej do biblioteki wirtualnej-przeobrażenia bibliologii, [wirtualny towarzysz} Wyd. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2009, s. 223-224.
- [3] Bednarek B., Multimedialne środki dydaktyczne do nauczania TI w szkole, Poznań, 2006, s. 143-144.
- [4] Bilkiewicz T., Profilaktyka uzależnień w szkołach, Warszawa 1986, s. 95.
- [5] Braun-Gałkowska M., Iwona Ulfik-Jaworska, Gry komputerowe a psychika dziecka, Warszawa, Wydaw. Krupski i S-ka 2000, s. 13.
- [6] Duraj-Nowakowska K, Gruca-Miąsik U., Intelktualna dojrzałość do uczenia się matematyki dzieci z wadą słuchu, UR Rzeszów, 2010.
- [7] Gaś Z., Wpływ sytuacji społecznych na procesy psychiczne i zachowanie człowieka, UMCS 2004.
- [8] Kuśmierczyk K., Zastosowanie Internetu w nauczaniu zdalnym na odległość, Oddział Informacji Naukowej BG UP w Krakowie.
- [9] Kozaczuk F., Zachowania Przestępcze. Przyczyny i Zapobieganie. Wyd. UR Rzeszów 2010.
- [10] Kováčová L.: Bezpečnostné vzdelávanie z pohľadu vysokoškolskej pedagogiky, 3. medzinárodná vedecká konferencia, VŠBM v Košiciach 2010, ISBN: 978-80-89282-44-9.
- [11] Kováčova L, Tyrała P, Metodológia bezpečnostného vzdelávania, Košice 2011,ISBN: 978 80 89282 69 2. Nečas P., Olejnik F., 2007, Wanted more security: towards a better word, Košice, ISBN: 978-80-8073-762-7.
- [12] Kiss I., Križovsky S., 2008, Logistyka, terrorismus a kriminalita (w:) Bezecne Slovensko a Europska Unia, ISBN: 978-80-89282-28-9
- [13] Majchrzyk Z., Terelak J., Agresja wirtualna i realna. Poglądy i badania, Warsaw: University Cardinale Stephani Wyszynski in Warsaw, 2011.
- [14] Nečas P., Olak A., Kozaczuk F., Edukacja a poczucie bezpieczeństwa, wyd. AMELIA Rzeszów 2012.
- [15] Olak A., Białow B., Zagrożenia bezpieczeństwa społecznego w aspekcie społeczności lokalnych [w:] Nowoczesne rozwiązania w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego, (red. Grzywna Z.), Katowice 2011.
- [16] Olak A, Kozaczuk F., Krauz A., Edukacja dla bezpieczeństwa, Stowarzyszenie EDUKACJA NAUKA ROZWÓJ, Ostrowiec Św. 2011.

- [17] Olak A., Wybrane trudności wychowawcze w szkole współczesnej“, [w:] A. Krauz (pod red.), Cywilizacyjne wyzwania edukacji zawodowej. Wybrane problemy współczesnej edukacji zawodowej w Polsce i na Słowacji. Rzeszów 2010,
- [18] Olak A., „Proces dydaktyczny w aspekcie trudności w nauczaniu informatyki i technologii informatycznych“, [w:] T. Piątek (pod red.) Cywilizacyjne wyzwania edukacji zawodowej. Wybrane problemy kształcenia zawodowego w Polsce i na Słowacji, Rzeszów 2010.
- [19] Olak A., Oleksiewicz I, MAX-DRUK, Bezpieczeństwo i zagrożenia współczesnego świata Rzeszów, 2008,
- [20] Olak, A. Limański, I. Drabik, Bezpieczeństwo i zagrożenia społeczne w dobie globalizacji w aspekcie Muzułmańsko-Francuskiego konfliktu kultur. [w:] (pod red.) L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk, "Nauka o bezpieczeństwie. Istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju. Studia i materiały", Wydawnictwo WSPol w Szczytno 2011.
- [21] Płoski Z., Słownik encyklopedyczny Informatyka, komputer i Internet. Pruszyński i S-ka Warszawa 1999, s. 124.
- [22] Pospiszył I., Patologie społeczne. Wyd. Akademickie "Żak", 2008.
- [23] Tyrała P., Olak A., Prakseologia w edukacji dla bezpieczeństwa. Wyd. AMELIA Rzeszów 2012.
- [24] Wołpiuk A. Internet a dzieci- uzależnienia i inne niebezpieczeństwa, Wyd. Lekarskie PZWL, 2003, s.55-56.

Recenzował: Doc. dr Antoni OLAK

TERRORYZM I JEGO UWARUNKOWANIA PSYCHOLOGICZNE I RELIGIJNE

Dr. Franciszek KOZACZUK¹

ABSTRAKT

Terroryzm globalny jest próbą rozwiązywania wielu kwestii politycznych i społecznych poprzez generowanie strachu, strat materialnych w konfrontacji dwóch cywilizacji. Narzędziem wykonawczym są, zwłaszcza ostatnio, terroryści samobójcy będący fanatykami religijnymi. Gotowi są poświęcić własne życie, by wykonać zlecenie religijnych przywódców. Odpowiednio szkoleni, psychologicznie i religijnie motywowani, przepełnieni nienawiścią, są narzędziem destrukcji, mordowania i porywania niewinnych ludzi, przeciwników politycznych, osób innej wiary, rasy, obcokrajowców, by poprzez wywołanie atmosfery strachu, chaosu i niepewności przyspieszyć bądź uzyskać korzyści jakiejś grupy czy określonej kategorii osób. Dysponują oni dużym poparciem państw i instytucji, by pod szyldem wojującego islamu realizować cele polityczno-społeczne.

Słowa kluczowe: terroryzm, terroryzm religijny, motywy ataków.

WPROWADZENIE

Terroryzm (z ang. terrorism, w języku łacińskim: terror-oris – „strach, przerażenie”), oznacza w sensie ogólnym sianie grozy i strachu, stosowanie aktów przemocy motywowanych celami politycznymi i ideologicznymi. Strach jest narzędziem w rękach terrorystów, by wymusić na rządach i organizacjach cele światopoglądowe i polityczne. Cele terroryzmu podobne są do wojny konwencjonalnej: skłonić rządy do ustępstw stosując różne formy przemocy a rozmiar ofiar i nagłośnienie za pomocą mediów ma wzmocnić efekt psychologiczny i społeczną presję na spełnienie żądań.

Bez uwzględnienia psychologii trudno zrozumieć istotę terroryzmu. Istnieje tu sprzężenie zwrotne, bowiem działania terrorystyczne wywołują określone skutki psychologiczne, które mają wpływ na postawę rządów i społeczeństw a następnie na percepcję i reakcję terrorystów. Teoretycy osobowości zwracają uwagę na związki terroryzmu z fanatyzmem, religijnością, autorytaryzmem czy nietolerancją odmienności. Zmiany globalizacyjne (społeczne) są interpretowane jako zagrażające wobec wartości, norm i stylowi dotychczasowego życia a także modyfikacji instytucjonalnych i dotychczas pełnionych ról

¹ Dr Franciszek Kozaczuk: Instytut Pedagogiki -Katedra Pedagogiki Społecznej-Uniwersytet Rzeszowski, ul. Ks. J. Jałowego 24 35-959 Rzeszów tel. +48 17 872 18 16 e-mail: sekinped@univ.rzeszow.pl. .

społecznych. Fenomen terroryzmu jest de facto zakotwiczony między innymi w sferach społeczno-kulturowych: ekonomii, polityki, historii, religii, ideologii i konserwatywnych pokładach świadomości.

TERRORYZM A GLOBALIZACJA

Terroryzm w coraz większym stopniu staje się zjawiskiem globalnym, jako że zagrożenia dotyczą więcej niż jednego państwa. O terroryzmie międzynarodowym można mówić, gdy spełnione są następujące warunki:

- jest dokonany lub ma skutek na zewnątrz terytorium państwa, którego domniemany sprawca jest obywatelem;
- nie jest dokonany przez lub przeciwko siłom zbrojnym;
- ma na celu naruszenie interesów lub uzyskanie korzyści dla państwa lub organizacji międzynarodowej;
- jest dokonany lub ma skutek wewnątrz terytorium państwa, przeciw któremu akt jest skierowany i domniemany przestępca wie, że osoba będąca adresatem aktu nie jest obywatelem tego państwa².

Terroryzm polityczny charakteryzuje się następującymi cechami:

- akcje terrorystyczne przeprowadzają małe grupy a niekiedy pojedyncze osoby;
- działanie polega na stosowaniu gwałtu bezpośredniego przeciwko osobie lub grupie osób np. przeciwko dyplomatom, szefom państw lub przeciwko obiektom, ale z myślą o wywołaniu strat w ludziach np. samoloty, środki transportu towarowego i osobowego;
- akt terroru (gwałtowny, widowiskowy) ma za pośrednictwem środków przekazu (prasy, radia, telewizji) komunikować i wzmacniać oddziaływanie terrorystów;
- celem strategicznym jest przekształcenie istniejących stosunków politycznych;
- stosowanym narzędziem szantażu jest strach, obawa o życie szerokich kręgów społeczeństwa;
- fanatyczne zaangażowanie terrorystów może prowadzić do samounicestwienia, najczęściej połączone jest z całkowitym lekceważeniem uznawanych wartości moralnych, prawnych i życia ludzkiego³.

² Za: Guła P., 2009, *Terroryzm międzynarodowy w tym islamski*, Szczytno, s. 15.

³ Pawłowski A., 1990, *Terroryzm w Europie XIX-XX wieku*, Zielona Góra; Nečas P., Olejnik F., 2007, *Wanted more security: towards a better world*, Košice s. 40-41, ISBN:978-80-8073-762-7; Kiss I., Krizovsky S., 2008,

W ostatnich kilkunastu latach mamy do czynienia z intensyfikacją ataków terrorystycznych motywowanych pobudkami religijnymi. Szczególnie zagrażającym łaadowi cywilizacji zachodniej jest fundamentalizm islamski. Według koncepcji psychospołecznej E. Wnuka-Lipińskiego terroryzm grup islamskich jest reakcją wpływów globalizacji wywołującej kryzys tożsamości jednostek i grup społecznych, naruszający dotychczasową równowagę społeczną, powodujący relatywizację wartości tradycyjnych i nowe podziały społeczne.⁴ Terroryzm motywowany względami religijnymi, wyrastający z podstaw fundamentalistycznych, ma być tą siłą, która może przezwyciężyć kryzys tożsamości.

Warto podkreślić, że fundamentalizm religijny jest ostatnio olbrzymią siłą napędową czwartej fali terroryzmu, w tym ataków samobójczych. Dla terrorysty religijnego akt terroru ma wymiar transcendentny, pozbawiony jakichkolwiek ograniczeń: politycznych i moralnych, jest imperatywem teologicznym i wypełnieniem obowiązku wynikającego z boskiego nakazu. Stąd też są oni bardzo zdeterminowani, brutalni i bezwzględni w dążeniu do realizacji określonego celu.⁵

W świetle literatury terroryści religijni, żołnierze i wykonawcy, są nieprzewidywalni, bezwzględni, brutalni i fanatycznie wierzący w słuszność wybranego działania i własnego przywódcy. Terroryzm religijny jest wyrazem bezkompromisowości, wiarą w jedynie słuszną sprawę i prawdę. Wiara daje terrorystom religijnym legitymację moralną, uruchamia czynnik motywacyjny i behawioralny, nawet o charakterze irracjonalnym, skrajnym i antyspołecznym. Na ogół jednak przywódcy religijni w swych kalkulacjach politycznych uwzględniają nastroje społeczne, efekty działań propagandowych oraz poparcie rządów w sąsiednich państwach. Rzeczywistość przedstawiają w kolorach czarno-białych a akty przemocy jako zaszczytny udział (usprawiedliwiony tekstami religijnymi) w wielowymiarowym konflikcie: kulturowym, politycznym, społecznym, ekonomicznym) mający na celu stworzenie lepszego świata poprzez zniszczenie tego złego.

Walka o lepszy świat i egzystencję, przy wytycznych religijnych, jest z psychologicznego punktu widzenia korzystna dla terrorysty, bo działanie dla zbawienia poprzez przemoc, niszczenie rywali pod auspicjami Boga czyni sprawcę rozgrzeszonym i wolnym od poczucia winy. Terroryzmowi religijnemu towarzyszy element masochistyczny, możliwość poświęcenia siebie i przyznania statusu ofiary. „W sensie teologicznym terroryści

Logistyka, terrorismus a kriminalita (in:) Bezece Slovensko a Europska Unia, Košice, s. 177, ISBN: 978-80-89282-28-9.

⁴ Por. Wnuk Lipiński E., 2004, *Świat międzyepoki. Globalizacja, demokracja, państwo narodowe*, Znak, Kraków, s.294.

⁵ Hoffman B., 1999, *Oblicza terroryzmu*, Warszawa, s. 90.

chcą zginąć i odrodzić się w raju, pragną jednak również apokaliptycznego zniszczenia i następnie ustanowienia raju na ziemi”.⁶ Terrorysta religijny odczuwa potrzebę ukarania i dewastacji tego co heretyckie i niewierne za brutalne upokorzenie. Stają się w swoim mniemaniu mieczem lub karzącą ręką mściwego Boga. Tego rodzaju ekstremizm religijny związany jest z deformacją percepcji rzeczywistości.

Podłożem psychologicznym terroryzmu jest postawa wrogości wobec grup ludzkich i społeczeństw i przeżywanie uczucia nienawiści i chęć wyrządzenia im krzywd pod różnymi postaciami. Doznana niegdyś krzywda wywołuje pragnienie zemsty i odwetu a także wykazanie wrogowi swojej przewagi.

Cechą charakterystyczną ataków terrorystycznych ostatnich lat jest wzrost zamachów samobójczych traktowanych jako czwarta fala. W latach 2000-2003 dokonano 312 aktów samobójczych (5354 ofiar śmiertelnych). W r. 2005 miało miejsce 350 ataków samobójczych przeprowadzonych przez 35 organizacji terrorystycznych w 24 krajach, w tym 86% to organizacje islamskie. Zginęło w nich więcej ludzi niż w innych operacjach terrorystycznych. Z każdym rokiem terroryzm się nasila a w krajach muzułmańskich przybrał zorganizowane formy pozwalające atakować dowolny kraj na świecie, przez co stał się zjawiskiem globalnym. Terrorysty arabscy pochodzą z kilkunastu krajów i na ogół są wspierani przez państwo i te sponsorowane grupy, które dało się zidentyfikować jako sponsorowane przez państwo, spowodowały kilkakrotnie większy rozmiar strat w ludziach niż zamach grup pozbawionych wsparcia państwa.

Terrorystyczny atak samobójczy, to poświęcenie własnego życia w akcie niszczenia określonego obiektu (obiektów) dla osiągnięcia lub przyspieszenia realizacji zakładanego celu politycznego. W akt działania terrorysty samobójcy wpisana jest śmierć i ogrom zniszczeń obiektów i ludzi, przy czym ten rodzaj ataków uznawany jest za bardzo efektywną broń. Uważa się, że z powodu ataków samobójczych załamał się izraelsko-palestyński proces pokojowy. Należy zwrócić uwagę na dodatkowy atut przyświecający aktom terrorystycznym motywowanymi względami religijnymi i woli poświęcenia życia. Tym dodatkowym argumentem jest atrakcyjna wizja życia pozagrobowego. Terrorysty palestyńscy mogą spodziewać się po śmierci następujących korzyści:

- osobisty image (terrorysta postrzegany jest w swojej społeczności jako religijny męczennik, bohater i patriota);

⁶ Bolechów B., 2010, *Terroryzm, aktorzy, statystyki, widowienie*, Warszawa, s. 163.

- osobiste korzyści (wieczne życie w raju, możliwość ujżenia oblicza Boga, towarzystwo 72 hurys);
- korzyści dla rodziny (polepszenie jej socjalnego i materialnego statusu oraz obietnica życia wiecznego dla 70 wybranych krewnych zamachowca).⁷

Nie ulega wątpliwości, że na samobójczy akt, poświęcenie własnego życia, ma wpływ fanatyzm religijny i przekonanie, że ofiara nie będzie daremna bowiem zostanie wynagrodzona w raju, a rodzina zostanie otoczona opieką i powszechnym szacunkiem. Coraz częściej odnotowuje się coraz wyższy odsetek dzieci i młodzieży biorących udział w zamachach samobójczych. Wynika to z faktu, że na ogół dzieci darzy się zaufaniem i nie przypisuje się im złych intencji. Do niedawna dzieci nie brały udziału w samobójczych atakach terrorystycznych. Społeczeństwo i rodziny muzułmańskie uważa dzieci za bohaterów i dumne jest z ich aktów poświęcenia.

Analiza aktów samobójczych wykazuje, że wyrastają one na gruncie ucisku, okupacji innego państwa, odmienności religijnej i ustrojowej, kultury islamu. Według psychologów humanistycznych E. Beckera i A. Masłowa terroryzm samobójczy, to odpowiednik heroizmu, to swoisty rodzaj kompensacji poczucia podległości. Skoro nie można rywalizować z innymi grupami kulturowo odmiennymi w dziedzinach, w których mają przewagę, to można doprowadzić do konfrontacji ostatecznej, do pierwotnych kategorii życia i śmierci. W ten sposób podrzędność i bezradność można zamienić w poczucie dominacji i kontroli nad własnym i cudzym życiem..

Zjawisko terroryzmu, zwłaszcza jego psychologicznych determinant, interpretuje się poprzez odwołanie do koncepcji agresji, frustracji, narcyzmu, posłuszeństwa władzy, sadyzmu i paranoi. Wychodzi się z założenia, że człowiek z natury jest istotą agresywną. Wiele agresywnych zachowań terrorystów było reakcją na frustrację wywołaną względami osobistymi, politycznymi, ekonomicznymi. Jednakże nie zawsze frustracja wywołuje gwałtowne i impulsywne reakcje.

Bardziej przemawiająca argumentami jest koncepcja narcyzmu, na bazie której zachowania terrorystyczne mogą być charakteryzowane jako pewien rodzaj zadośćuczynienia i środek umożliwiający obronę przed własną krzywdą. Narcyzm może być traktowany jako wewnętrzne narzędzie umożliwiające osobie obronę własnego ja przed krzywdą. „Syndrom politycznego terroryzmu jako autokompensacyjnej przemocy może być uznany za powiązane grono czynników psychologicznych i psychopolitycznych, zawierające: 1)psychiczną

⁷ Tamże, s. 175.

świadomość wszechpotęgi, 2) ustanowienie, przyjęcie i utrzymanie nowej pseudotożsamości i 3) psychologiczną użyteczność członkostwa w grupie terrorystów politycznych....Jakkolwiek psychiczna świadomość wszechpotęgi nie może zniszczyć zranionego poczucia osoby co do jej samooceny, to może pozwolić na kompensatę lub odpowiednią zapłatę za psychiczne szkody związane z narcystyczną krzywdą bądź narcystycznym rozczarowaniem. Terrorysta polityczny zdolny jest osiągnąć psychiczną świadomość wszechmocy przez ustanowienie, przyjęcie i utrzymanie nowej pseudotożsamości”.⁸ Koncepcja narcystycznego terrorysty politycznego tłumaczy dlaczego sprawcy ataków terrorystycznych zdolni są do wyrządzania olbrzymich strat w ludziach, brutalnego i niegodziwego postępowania i chęci ponoszenia ofiar.

ROLA MEDIÓW

Ważną rolę w osiąganiu celów politycznych w terroryzmie odgrywają media jako przekaz informacji. To właśnie nie ofiary, ale komunikat ma istotne znaczenie. Atak terrorystyczny skupia na sobie uwagę mediów a następnie uwagę opinii publicznej i rządu. W dobie globalizacji nawet lokalny atak może mieć wpływ na opinię międzynarodową. W literaturze poświęconej terroryzmowi można odnaleźć dziewięć celów jakie terroryści mogą realizować poprzez media:

- 1) na poziomie taktycznym – informowanie opinii publicznej o żądaniach i konsekwencjach w przypadku ich niespełnienia,
- 2) na poziomie strategicznym – uświadomienie wagi problemu, który wymaga rozwiązania,
- 3) budowanie pozytywnego obrazu i przekonywanie o słuszności sprawy,
- 4) budowanie tożsamości,
- 5) destabilizacja wroga (kompromitacja, prowokowanie lęku), frustrowanie władz
- 6) frustrowanie władz
- 7) generowanie strachu, poczucia zagrożenia,
- 8) mobilizacja poparcia,
- 9) rekrutacja, zdobywanie funduszy.⁹

Media mogą, poprzez swoje nieodpowiedzialne relacje , doprowadzać do tragicznych konsekwencji, np. mogą narażać zakładników na niebezpieczeństwo utraty życia, mogą

⁸ Hołyst B., 2004, *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa, s.278.

⁹ Bolechów B., *Terroryzm, aktorzy ...*, dz. cyt. s. 220.

utrudniać pracę operacyjną policji, wytwarzać sytuację presji na władze, wyolbrzymiać cierpienie rodzin zakładników i ofiar zamachów.

Ostatnio obserwuje się, że w wyniku rozczarowania terrorystów sposobem relacjonowania ich działań przez media, następuje rozbudowa i udoskonalanie własnych, niezależnych kanałów informacyjnych tym bardziej, że dziennikarze nie występują w roli sojuszników. Zatem ważnym elementem polityki państwa jest odpowiednia edukacja środowisk zagrożonych potencjalnym atakiem, by minimalizować strach i panikę, irracjonalny lęk oraz zmianę percepcji ryzyka. Jednym ze sposobów przeciwstawiania się terroryzmowi jest dobre rozpoznanie enklaw obcokrajowców – wyznawców islamu, wyważone informacje, dobra komunikacja ze społeczeństwem i uwrażliwienie na zagrożenia i pierwsze jej symptomy. W interesie ochrony interesów narodowych leży dobra współpraca wielu instytucji: administracji i dyplomacji, policji i sił zbrojnych, straży, inspekcji i służb społecznych i pozarządowych. Niezbędnym elementem jest rozwój infrastruktury komunikacyjnej i skuteczność współpracy w aspekcie prewencyjnym podmiotów gospodarczych i politycznych.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Bolechów B., 2010, Terroryzm, aktorzy, statystyki, widowie, Warszawa.
- [2] Guła P., 2009, Terroryzm międzynarodowy w tym islamski. Szczupno.
- [3] Drabik I, Krizovsky S, Dufinec I, Korporacje trans narodowe – istota i strategie ekspansji w otoczeniu globalnym, [w:] Funkcjonowanie podmiotów gospodarczych w warunkach niepewności, (red. Limański A, Milic-Czernik R.) Katowice 2010, s.73-82. ISBN:978-83-87296-04-9.
- [4] Hoffman B., 1999, Oblicza terroryzmu, Warszawa.
- [5] Hołyst B., 2004, Psychologia kryminalistyczna, Warszawa.
- [6] Kováčová L.: Bezpečnostné vzdelávanie z pohľadu vysokoškolskej pedagogiky, 3. medzinárodná vedecká konferencia, VŠBM v Košiciach 2010, ISBN: 978-80-89282-44-9
- [7] Kováčová L, Tyrała P, Metodológia bezpečnostného vzdelávania, Košice 2011, ISBN: 978 80 89282 69 2.
- [8] Kováčová, L.: Pedagogická efektívnosť bezpečnostného vzdelávania, 3. medzinárodná vedecká konferencia, VŠBM v Košiciach 2009, ISBN 978-80-89282-33-3
- [9] Nečas P., Olejnik F., 2007, Wanted more security: towards a better word, Košice, ISBN: 978-80-8073-762-7.

- [10] Kiss I., Krížovsky S., 2008, Logistika, terrorismus a kriminalita (w:) Bezecne Slovensko a Europska Unia, ISBN: 978-80-89282-28-9.
- [11] Limański A, Necas P, Kelemen P, Corporate Social Responsibility (CSR) jako koncepcja ograniczająca niepewność w działalności przedsiębiorstwa, w: Funkcjonowanie podmiotów gospodarczych w warunkach niepewności, (red. Limański A, Milic-Czernik R.) Katowice 2010, s. 149-148. ISBN: 978 83 87296 04 9.
- [12] Limański A, Drabik I, Ekonomiczne konsekwencje działalności inwestycyjnej korporacji transnarodowych, [w:] Nowoczesne rozwiązania w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego, (red. Grzywna Z.), Katowice 2011 s. 7-28, ISBN: 978 83 87296 09 4.
- [13] Olak A., Białow B., Zagrożenia bezpieczeństwa społecznego w aspekcie społeczności lokalnych [w:] Nowoczesne rozwiązania w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego, (red. Grzywna Z.), Katowice 2011 s. 7-28, ISBN: 978 83 87296 09 4.
- [14] Olak A., 2009, Fundamentalizm islamski (w:) A. Olak, I. Oleksiewicz, S. Wieczorek, (red.), Społeczeństwo polskie na tle przemian, Rzeszów 2008, s.124-139. ISBN: 978-83-61483-36-6.
- [15] Olak A., Limański A., Drabik I., Bezpieczeństwo i zagrożenia społecznie w dobie globalizacji w aspekcie Muzułmańsko-Francuskiego konfliktu kultu, [w:] (pod red.) L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk, T.II, Nauka o bezpieczeństwie. Istota. Przedmiot badań i kierunki rozwoju. Studia i Materiały. Szczytno 2011. ISBN: 978-83-7462-307-0 s. 294-313.
- [16] Olak A., A. Krauz, F. Kozaczuk, Edukacja dla bezpieczeństwa, Stowarzyszenie EDUKACJA NAUKA ROZWÓJ Ostrowiec Św. 2011. B5 ss. 215, ISBN 978-83-89466-35-8.
- [17] Olak A., H. Sommer, MAX-DRUK, Prawa człowieka w świetle zmian współczesnego świata, Rzeszów 2008, A4 – ss. 235, ISBN: 978-83-61483-00-7.
- [18] Olak A., Oleksiewicz I, MAX-DRUK, Bezpieczeństwo i zagrożenia współczesnego świata Rzeszów, 2008, A4, ss. 251, ISBN: 978_83-61483-20-5.
- [19] Pawłowski A., 1990, Terroryzm w Europie XIX-XX wieku, Zielona Góra.
- [20] Tyrała P, Sekuritologia. Bezpieczeństwo kompleksowe. Wyd. MAX-DRUK Rzeszów 2011. ISBN: 978-83-61483-09-0.
- [21] Wnuk-Lipiński E., Świat międzyepoki. Globalizacja, demokracja, państwo narodowe, Znak, Kraków 2004.

Recenzował: Doc. dr Antoni OLAK

PLNENIE PRIORÍT NGŠ OZBROJENÝMI SILAMI SR

VO VR 2011

ZÁMER PLNENIA CIEĽOV A ROZHODUJÚCICH ÚLOH

VO VR 2012

generálporučík Ing. Jaroslav VÝVLEK

2. zástupca náčelníka Generálneho štábu Ozbrojených síl SR

ABSTRAKT

Členstvom Slovenskej republiky v medzinárodných organizáciách NATO, EÚ a OSN sa ozbrojené sily Slovenskej republiky podieľajú nielen na zabezpečení bezpečnosti krajiny, ale i zabezpečovaní mieru a stability vo svete v rámci aliančného zoskupenia. Vyhodnotenie plnenia priorít náčelníka Generálneho štábu Ozbrojených síl Slovenskej republiky vo výcvikovom roku 2011 poukázalo na problémy v plnení úloh v rámci obmedzených pridelených finančných prostriedkov a ich zmysluplného využitia. Na základe reálne zisteného stavu, t.j. vyhodnotenia VR 2011, prideleného zdrojového a rozpočtového rámca a vyhodnotenia aktuálneho bezpečnostného prostredia a hrozieb boli v rámci krátkodobého horizontu spracované ciele a rozhodujúce úlohy Ozbrojených síl Slovenskej republiky (OS SR) na tento rok vrátane podporných cieľov a úloh.

Zároveň novovymenovaný náčelník Generálneho štábu OS SR určil prístupy a kľúčové oblasti na obdobie rokov 2012 – 2015.

Kľúčové slová: Obmedzené finančné prostriedky, medzinárodný krízový manažment, domáci krízový manažment, rozpočtové východiská, ciele a rozhodujúce úlohy, prístupy a kľúčové oblasti.

ÚVOD

Dovoľte mi začať krátkym citátom, Motto:

„Ak nemôžeš robiť to, čo musíš, musíš robiť to, čo môžeš.“

„genpor. Vývlek“

„If you can't do what you must, you must do what you can.“

Rok 2011 bol pre slovenské ozbrojené sily jeden z najnáročnejších. Vystupňovali sa počas neho dôsledky hlbokkej hospodárskej krízy, ako aj dlhodobého poddimenzovania zdrojov v rezorte obrany. Na kritickú úroveň poklesol aj rozpočet, čo znamená, že sa plnili úlohy v krízovom režime.

Nedostatok finančných prostriedkov má dopad i na ďalšie skvalitňovanie a motiváciu personálu OS SR. Oblasť modernizácie a rozvoja zaostáva za súčasnými požiadavkami i v porovnaní s okolitými štátmi takmer vo všetkých oblastiach. Toto sa zákonite odráža v úrovni a v stave výcviku jednotiek. Súčasný stav OS SR je preto charakteristický zaostávaním v dosahovaní štandardov a interoperability.

Napriek uvedenému môžeme pozitívne hodnotiť, že z hľadiska perspektívy a dlhodobého rozvoja spôsobilostí môžeme za kľúčové považovať potvrdenie nemennosti rozsahu plnenia úloh a medzinárodných vojenských záväzkov, čo sa plne odrazilo aj v pripravovaných materiáloch strategického hodnotenia obrany Slovenskej republiky.

1. PLNENIE PRIORÍT NGŠ OZBROJENÝMI SILAMI VO VÝCVIKOVOM ROKU 2011

V nadväznosti na úlohy a medzinárodné záväzky ako i celkový stav OS SR boli na rok 2011 stanovené priority a hlavné úlohy plnené nasledovne:

Priorita č. 1

V plnom rozsahu zabezpečiť splnenie úloh OS SR v operáciách a misiách MKM, v systéme NATINADS a LPZS, komplexne zabezpečiť zmeny príspevkov OS SR vo všetkých operáciách MKM v súlade s mandátom NR SR. Posilniť pripravenosť spôsobilostí jednotiek OS vyčleňovaných na plnenie úloh krízového manažmentu SR v rozsahu plánov použitia OS SR pre asistenčné úlohy na podporu orgánov verejnej moci pri riešení krízových situácií a monitorovaní radiačnej a chemickej situácie.

Ozbrojené sily Slovenskej republiky sa aktívne podieľali na prehlbovaní mieru a upevňovaní bezpečnosti v Európe a vo svete účasťou na operáciách MKM hlavne v Afganistane, na Balkáne a na Cypre (obrázok 1).

Vojenská operácia ISAF v Afganistane

V roku 2011 plnili OS SR úlohy na leteckej základni Kandahár multifunkčnou ženijnou rotou a strážnou jednotkou. Profesionálni vojaci ďalej pôsobili vo veliteľstvách ISAF a národný podporný prvok NSE zabezpečoval úlohy podpory. Na základni Tarin Kowt sa plnili operačné úlohy v provinčnom rekonštrukčnom tíme strážnou jednotkou a operačným

výcvikovým tímom prevzatím úlohy vedúcej krajiny od austrálskych ozbrojených síl. EOD tím pôsobil v provincii Kandahár a plnil úlohy spojené najmä s likvidáciou nástražných výbušných systémov. Kvalitatívne novým príspevkom bolo nasadenie skupiny špeciálnych síl SPECIAL OPERATIONS TASK UNIT (SOTU) pod vedením USA.

Operácia EÚ ALTHEA v Bosne a Hercegovine

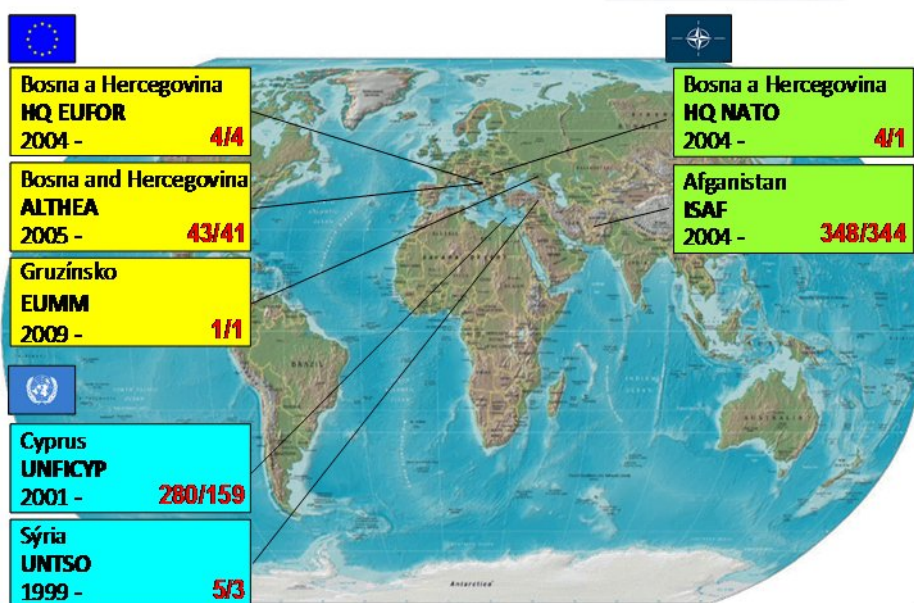
V operácii EÚ ALTHEA prebehla v roku 2011 reštrukturalizácia nášho príspevku. Nasadili sa nové spôsobilosti a v marci 2011 sme prevzali od nemeckej armády úlohu vedúcej krajiny v regionálnom koordinačnom centre – juh, kde sú v priestore zodpovednosti rozmiestnené styčné a pozorovateľské tímy z OS SR, Turecka a Švajčiarska, ktorých úlohou je monitorovanie situácie v priestore zodpovednosti.

Mierová operácia OSN UNFICYP na Cypre

Hlavnou úlohou mierovej operácie UNFICYP je dohľad nad dodržiavaním “Status Quo” medzi opozičnými silami. V roku 2011 došlo k zníženiu príspevku OS SR, nakoľko v mesiaci september odovzdala Slovenská republika celkom 39 pozícií srbskej strane. V sektore 4 sme vedúcou krajinou, úlohy sú plnené spolu s príslušníkmi armád Maďarskej republiky, Chorvátska a Srbska.

Pozorovateľské misie

V pozorovateľských misiách UNTSO na Blízkom Východe a EUMM v Gruzínsku nedošlo k žiadnym zásadným zmenám. Úlohy v tejto oblasti boli splnené v plnom rozsahu.

Obrázok 1. MKM – plnenie úloh OS SR v operáciách a misiách MKM

Veliteľské štruktúry

Vo veliteľských štruktúrach boli úlohy splnené v plnom rozsahu. Celkovo pôsobilo vo veliteľských štruktúrach 74 príslušníkov OS SR.

NATINADS

Obrana vzdušného priestoru Slovenskej republiky bola zabezpečovaná v rámci integrovaného systému protivzdušnej obrany NATO–NATINADS. Úlohy plnili vyčlenené deklarované sily a prostriedky Vzdušných síl OS SR v nepretržitom režime. Dosiahnutý nálet hodín operačných pilotov je limitovaný zvýšenou poruchovosťou lietadiel, ktorá je spôsobená prevádzkovým opotrebením a preto bude i v budúcnosti zvyšovanie náletu pilotov problematické.

LPZS

Úlohy leteckej pátracej a záchranej služby (LPZS) boli zabezpečované na zodpovedajúcej úrovni. Posádky LPZS sa zúčastňovali spoločných výcvikov s Hasičským záchranným zborom a s (pozemnou pátracou záchrannou službou) PPZS.

Úlohy národného krízového manažmentu na území SR

V minulom roku OS SR vyčleňovali sily a prostriedky na plnenie úloh národného krízového manažmentu (NKM) v súlade so zákonom č. 321/2002 Z. z. o ozbrojených silách SR a v zmysle Nariadenia MO SR č. 38/2009. Za hodnotené obdobie bola poskytnutá pomoc pri hasení požiarov, pri povodniach a pokračovalo zabezpečenie premostňovacích prostriedkov. Ďalej bola poskytnutá pomoc pri pátraní po nezvestných osobách a pri podpore policajného zboru ministerstva vnútra Slovenskej republiky počas MS v ľadovom hokeji v Bratislave a v Košiciach.

Ozbrojené sily sa ďalej podieľali na zabezpečení pomoci českých lekárov po vyhlásení núdzového stavu v civilných zdravotníckych zariadeniach. Kvalitatívne vyššiu úroveň predstavovalo zapojenie jednotiek OS SR do foréznych činností ministerstva vnútra Slovenskej republiky.

Priorita č. 2

Cielenou alokáciou a efektívnym využívaním disponibilných zdrojov udržať, respektíve dosiahnuť minimálnu akceptovateľnú úroveň kritických spôsobilostí vyčlenených a pripravovaných príspevkov OS SR v zmysle medzinárodných záväzkov do NRF, COE EOD a nasaditeľného modulu KIS NATO.

Príspevky OS SR vyčlenené pre NRF splnili minimálnu akceptovateľnú úroveň kritických spôsobilostí nevyhnutných pre ich zaradenie do STAND-BY NRF 2012 s dobou pohotovosti od januára 2012. Príspevky OS SR do zásobníka síl a to mechanizovaná rota, čata opráv a prepravy a NSE sú pripravené podľa aliančných požiadaviek v zmysle štandardov síl Allied force standards.

Centrum výnimočnosti EOD dosiahlo tzv. plnú operačnú spôsobilosť akreditáciou v januári 2011 a je schopné plniť úlohy v zmysle požiadaviek ACT (Allied Command Transformation) a zúčastnených krajín.

Nasaditeľný modul komunikačných a informačných systémov (DCM) splnil s obmedzením úlohu dosiahnuť iniciačnú operačnú pohotovosť k 1. augustu 2011.

Priorita č. 3

V núdzovom režime práce veliteľstiev a jednotiek s maximálne účinnou realokáciou všetkých využiteľných personálnych, finančných a vecných zdrojov udržať (dosiahnuť) minimálnu akceptovateľnú úroveň kritických spôsobilostí Cieľov síl NATO a príspevkov OS SR v zmysle medzinárodných záväzkov vrátane jednotiek OS SR pre NRF, v NATO HRF a NATO FLR.

V dôsledku nedoplnenia výzbrojou, technikou, materiálom a komunikačnými a informačnými systémami v požadovanom rozsahu, obmedzení výcviku ako aj nedostatkov v oblasti jazykovej pripravenosti dochádza v rámci sledovanej priority ku všeobecnej stagnácii s trendom poklesu v krátkodobom horizonte. Sústavné oddiaľovanie nákupu kľúčovej techniky a materiálu tiež negatívne ovplyvňovalo prípravu a výcvik personálu. Viac ako polovica cieľov síl bola plnená s obmedzeniami, pričom narastá riziko neudržania už dosiahnutých spôsobilostí v nasledujúcich rokoch. Z dlhodobého hľadiska tak vzniká riziko odsunutia termínov dosiahnutia požadovaných spôsobilostí, alebo nezabezpečenie udržateľnosti dosiahnutých spôsobilostí.

Ďalšie plnené úlohy:

Výcvik a plnenie úloh ostatných súčastí OS SR nepodieľajúcich sa na plnení priorít bol realizovaný v obmedzenom režime v závislosti na dostupných zdrojoch pre jednotlivé súčasti. V súlade s výcvikovými plánmi jednotlivých organizačných štruktúr bol výcvik zameraný na aplikovanie takých foriem a metód výcviku, ktoré mali minimalizovať finančné náklady s maximálnym využitím vlastnej učebne výcvikovej základne a najbližších posádkových cvičísk a výcvikových zariadení.

V jednotlivých súčiastiach OS SR pokračoval výcvik základných bojových zručností v súlade s poslaním, prioritami a stavom pripravenosti konkrétnych jednotiek. Výcvik bol v závislosti na možnostiach jednotiek zavýšený do stupňa družstvo až čata, čo má z dlhodobého hľadiska negatívny vplyv na pripravenosť a zladenie jednotlivých spôsobilostí v rámci celých OS SR.

2. ZÁMER PLNENIA CIEĽOV A ROZHODUJÚCICH ÚLOH VO VÝCVIKOVOM ROKU 2012

Pre MO SR bol na rok 2012 stanovený celkový rozpočet vo výške 798 328 933 €, z toho pre OS SR 540 360 778 € (67,7 %) a pre MO SR 257 968 155 € (32,3 %) z celkového rozpočtu, čo predstavuje 1,11 % HDP.

Obrázok 2. Porovnanie výšky rozpočtu OS SR

V nasledujúcom období budeme nútení naďalej prijímať opatrenia na zmiernenie dopadov nedostatku finančných zdrojov na rozvoj ozbrojených síl. Pritom musíme zabezpečiť splnenie úloh v operáciách a misiách MKM, udržať deklarované sily a prostriedky v rámci ochrany vzdušného priestoru Slovenskej republiky, LPZS a udržať pripravenosť ozbrojených síl na plnenie úloh pri riešení NKM.

Na základe reálne zisteného stavu v OS SR, prideleného zdrojového a rozpočtového rámca a vyhodnotenia aktuálneho bezpečnostného prostredia a hrozieb, boli na rok 2012 stanovené tieto ciele a rozhodujúce úlohy OS SR:

Cieľ č. 1

V plnom rozsahu zabezpečiť splnenie úloh OS SR v operáciách a misiách MKM, v systéme NATINADS a LPZS, v štruktúrach NATO, EÚ a OSN, komplexne zabezpečiť zmeny príspevkov OS SR vo všetkých operáciách MKM v súlade s mandátom NR SR

a posilniť spôsobilosti a pripravenosť jednotiek OS SR na plnenie úloh krízového manažmentu SR.

Rozhodujúce úlohy:

- 1.1. Pripraviť a udržiavať deklarované sily nasadené v operáciách a misiách MKM a udržiavať schopnosť OS SR pružne reagovať na rozhodnutia politického vedenia štátu v oblasti pôsobenia v MKM.*
- 1.2. Pripraviť a udržiavať sily nasadené v systéme NATINADS a v LPZS.*
- 1.3. Pripraviť a udržiavať jednotlivcov v štruktúrach NATO, EÚ a OSN.*
- 1.4. Pokračovať v misii ISAF v súlade s prijatými mandátmi NR SR.*
- 1.5. Udržiavať spôsobilosti a pripravenosť jednotiek OS SR plniť asistenčné úlohy na podporu štátnych orgánov, orgánov obcí alebo vyšších územných celkov pri riešení krízových situácií a dosiahnuť minimálnu požadovanú úroveň pripravenosti štábov na riadenie použitia vyčleňovaných jednotiek OS SR.*

Cieľ č. 2

Cielenou alokáciou a efektívnym využívaním disponibilných zdrojov udržať, respektíve dosiahnuť minimálnu akceptovateľnú úroveň kritických spôsobilostí vyčlenených a pripravovaných príspevkov OS SR v zmysle medzinárodných záväzkov do NRF, CoE EOD a nasaditeľného modulu KIS NATO (DCM).

Rozhodujúce úlohy:

- 2.1. Udržať akceptovateľnú úroveň rozhodujúcich spôsobilostí, nevyhnutných pre napĺňanie poslania CoE EOD.*
- 2.2. Pokračovať v komplexnej (legislatívnej, personálnej, logistickej, finančnej a administratívnej) výstavbe nasaditeľného modulu KIS NATO a zabezpečiť dosiahnutie minimálnej akceptovateľnej úrovne kritických spôsobilostí nevyhnutných pre dosiahnutie TOC v priebehu roku 2013 a následne FOC.*

Pripraviť na nasadenie vybraných príslušníkov DCM do operácie ISAF v nadväznosti na požiadavku NATO a rozhodnutie politického vedenia SR.
- 2.3. Dosiahnuť minimálnu akceptovateľnú úroveň kritických spôsobilostí, nevyhnutných pre zaradenie nového príspevku OS SR do Stand-by NRF 2013 s dobou pohotovosti od januára 2013.*

Cieľ č. 3

V núdzovom režime práce veliteľstiev a jednotiek a s maximálne účinnou realokáciou všetkých využiteľných personálnych, finančných a vecných zdrojov udržať (dosiahnuť) minimálnu akceptovateľnú úroveň kritických spôsobilostí Cieľov síl 2008 a príspevkov OS SR v zmysle medzinárodných záväzkov vrátane jednotiek OS SR pre NRF, v NATO HRF (High Readiness Force) a NATO FLR (Force of Lower Readiness).

Rozhodujúce úlohy:

- 3.1. *Udržať minimálnu akceptovateľnú úroveň kritických spôsobilostí príspevkov OS SR do NRF 2012 (RFP: mechanizovaná rota, čata opráv a prepravy, NSE; IRF: štábni dôstojníci pre veliteľstvo pozemného komponentu HQ LCC).*
- 3.2. *Pokračovať v príprave a dosiahnuť minimálnu akceptovateľnú úroveň kritických spôsobilostí príspevkov OS SR do zásobníka síl (Response Forces Pool – RFP) NRF 2013.*
- 3.3. *Začať prípravu na dosiahnutie minimálnej akceptovateľnej úrovne kritických spôsobilostí príspevkov OS SR do síl rýchlej reakcie (Immediate Response Force – IRF) NRF 2014 (multifunkčná rota RCHBO, MICHLab., čata vojenskej polície, tím riadenia presunov RSOM, príspevok do centra riadenia presunov TMCC).*
- 3.4. *Udržať minimálnu akceptovateľnú úroveň už dosiahnutých kritických spôsobilostí v NATO HRF (mechanizovaná práporová skupina na báze 11.mpr, TACP, tím riadenia presunov, príspevok do centra riadenia presunov TMCC).*
- 3.5. *Dosiahnuť a udržať minimálnu akceptovateľnú úroveň už dosiahnutých kritických spôsobilostí jednotiek OS SR v NATO FLR (mechanizovaná brigáda, prápor RCHBO, roj Mi-17, ROLE 2E, PSYOPS tímy, čata EOD, TACP, HUMINT). V rámci vnútornej rotácie jednotiek CS 0035 (mechanizovaná práporová skupina na báze 12.mpr, dopravná rota, TACP, tím riadenia presunov) pokračovať v príprave a dosiahnuť minimálnu akceptovateľnú úroveň kritických spôsobilostí v NATO HRF.*

Ďalšie stanovené úlohy:

Na rok 2012 sú stanovené aj ďalšie úlohy, ktoré budú OS SR plniť a zabezpečovať, či už z úrovne generálneho štábu, alebo v pôsobnosti jednotlivých veliteľstiev:

- IDEB – prezentácia rezortu obrany Slovenskej republiky na medzinárodnom veľtrhu obrannej techniky IDEB.

- TISA – pokračovať vo vzájomnej medzinárodnej spolupráci s OS partnerských krajín projektu TISA s cieľom zvýšiť úroveň vzájomnej ochrany a pomoci civilnému obyvateľstvu v povodí rieky Tisa.
- ZBZ – vykonanie základných bojových zručností.
- ÚVZ – údržba, výstavba a obnova výcvikových zariadení.

Tabuľka 1. Veliteľstvo pozemných síl:

P.č.	Aktivita	Termín	Miesto
1.	prTC s BS 12.mpr / certifikácia 12.mprsk pre L 0035	október	VP VO Lešť
2.	rTC s BS (NRF 2013)	jún	VP VO Lešť
3.	KŠN 21.zmpr (CAX)	september	VP VO Lešť
4.	KŠN 22.mpr (CAX)	október	VP VO Lešť
5.	KŠN veliteľstva 2.mb	máj	Prešov
6.	KŠN (CAX) + rTC s BS /certifikácia NRF 2012 CREVAL	jún	VP VO Lešť
7.	Odborný výcvik s TCHL prrchbo PS	september	Zemianske Kostoľany
8.	Bojové streľby tč	október	VVP Kamenica n/C

Tabuľka 2. Veliteľstvo vzdušných síl:

P.č.	Aktivita	Termín	Miesto
1.	Letecký deň SIAF	september	zk Sliač
2.	Bojové streľby na pozemné ciele (Mi-17)	marec, máj, september, október, november	VVP Kamenica n/C
3.	Bojové streľby „IGLA 2012“	máj	VVP Záhorie
4.	Letecké streľby L-39 (MiG-29) – Desert Thunder	september	VVP Záhorie
5.	Participácia na leteckých dňoch	bude spresnené	CZK, HUN, GBR, PL, FRA, BEL, GER, NED, ESP

Tabuľka 3. Udržanie požadovaných spôsobilostí letových posádok, celkový nálet hodín:

Typ LT	MiG-29	L-39	L-410	An-26	Mi-17M	Mi-17 LPZS	Mi-2	CELKOM
Nálet / v hod.	1020	700	790	200	1230	400	160	4500

Tabuľka 4. Veliteľstvo síl výcviku a podpory:

P.č.	Aktivita	Termín
1.	Výcvik RCHBO za účasti krajín FRA, SLO, BEL, MR	marec, apríl
2.	Výber, príprava a výcvik personálu do operácií MKM	priebežne
3.	Výstavba nasaditeľného modulu KIS NATO	priebežne

Prístupy a kľúčové oblasti na obdobie rokov 2012 - 2015

Novovymenovaný náčelník Generálneho štábu (NGŠ) OS SR genmjr. Ing. Peter VOJTEK pri príležitosti veliteľského zhromaždenia konaného dňa 31.1.2012 v rámci svojej vízie určil prístupy a kľúčové oblasti, ktoré sú považované za dôležité a v budúcnosti bude nevyhnutné sa na ne zamerať. Toto obdobie bude už v najbližšom čase ovplyvnené blížiacim sa samitom NATO v Chicagu v máji tohto roku a z toho nadväzujúcich úloh, priebežným plnením našich záväzkov v rámci OSN a neskôr musí vytvoriť predpoklady pre úspešné zvládnutie nášho predsedníctva vedúcej krajiny EÚ v 2. polroku roku 2016.

Tieto prístupy a kľúčové oblasti náčelníka Generálneho štábu si dovoľím citovať:

- Kontinuita

Funkcia NGŠ OS SR je pre mňa významným, ale aj výzvou ku ktorej pristupujem so všetkou vážnosťou. V súčasnej neľahkej dobe by som chcel nadviazať na prácu, ktorá bola mojim predchodcom vykonaná. Chcem pokračovať v rozbehnutých procesoch obranného plánovania NATO, EU a v plnení našich medzinárodných záväzkov najmä smerom k našej účasti v misiách a medzinárodných štruktúrach. Naši vojaci už dokázali a stále dokazujú, že sme rovnocenným partnerom nielen za rokovacím stolom, ale aj v priamom pôsobení vo vojenských operáciách. Patríme do moderného sveta a naše členstvo v klube vyspelých krajín riešiacich krízy vo svete je nespochybniteľné. Chcem udržať kontinuitu v oblastiach, kde to bude na prospech plnenia poslania ozbrojených síl. Zároveň som pripravený presadzovať aj potrebné zmeny.

- Stabilita personálneho prostredia

Základom pre plnenie náročných úloh ozbrojených síl je personál. V tejto súvislosti sme často používali slovné spojenie stabilita personálu. Stabilita personálu je možná iba v stabilnom personálnom prostredí. Udržanie vysoko motivovaného a kvalitného personálu v súčasných krízových podmienkach je kľúčové. To sa týka i civilných zamestnancov. Profesionálni vojaci musia mať nastavené jasné pravidlá na výkon služby, možnosť kariérneho postupu pre najlepších, ale aj pre stabilizáciu odborníkov. To je ale možné iba pri zachovaní sociálnych a finančných istôt príslušníkov OS SR. Priestor na zmenu vidím v oblastiach predĺženia doby služby, zjednodušenia kariérneho systému a hlavne zvýšenia právomocí veliteľov pri personálnych rozhodnutiach pri zachovaní súčasného centralizovaného riadenia personálu. Zjednodušenie administratívy musí viesť k racionalizácii personálnych činností.

- Efektivita

Nedostatok finančných prostriedkov nás neustále núti k ďalšiemu zvyšovaniu efektivity vo všetkých oblastiach. Efektivita sa pritom nedotýka iba oblasti hospodárenia, ale i tej najdôležitejšej oblasti, oblasti riadiacej práce. Je potrebné zvýšiť rozhodovacie právomoci a zodpovednosti veliteľov nižších stupňov, naďalej pokračovať v premyslenom plánovaní výcviku pri maximálnom možnom šetrení finančných prostriedkov. V riadiacich procesoch musíme doladiť horizontálne a vertikálne kompetencie vo veliteľských štruktúrach, musíme naďalej znižovať administratívu a viac využívať KIS, ktoré máme k dispozícii. V oblasti hospodárenia s majetkom mám na mysli správne stanovovanie priorít plánu obstarávania zákaziek, zodpovedný a profesionálny prístup k príjmu a zavádzaniu novej techniky a rozdeľovaniu materiálu. Obzvlášť chcem zdôrazniť oblasť starostlivosti o zverenú techniku a materiál. Každý vojak musí cítiť osobnú zodpovednosť za jemu zverenú zbraň, vojenskú techniku a materiál. Aj keď v mnohých prípadoch ide o techniku zastaranú, mali by sme hľadať všetky cesty, ako ju uchovávať v bezchybnom stave a ako predchádzať poškodeniu alebo stratám. Na základe svojich skúseností myslím, že v tejto oblasti máme značné rezervy. Ďalej mám na mysli zvýšenie efektivity vlastného využívania vojenskej techniky, nielen výcvikovej ale i napr. dopravnej. Pre dosiahnutie tohto cieľa bude potrebné zvýšiť metodicko-odbornú pomoc a kontrolu z úrovne generálneho štábu a operačných veliteľstiev.

- Prehľbovanie spolupráce

V súčasnej dobe je prehľbovanie spolupráce ozbrojených síl členských krajín NATO a EÚ považované za účinný nástroj efektívnejšieho využívania finančných zdrojov na obranu. Je nevyhnutné, aby sme zintenzívnili našu účasť na spoločných projektoch v rámci iniciatívy generálneho tajomníka NATO pod názvom „*Smart Defence*“ či projektov EÚ v rámci „*Pooling and sharing*“.

Obdobne aj na národnej úrovni je prehľbovanie spolupráce bezpečnostných zložiek účinným nástrojom lepšieho využívania zdrojov so súčasným zlepšením ich pripravenosti na riešenie úloh národného krízového manažmentu. Skúsenosti z nedávnych zásahov ukazujú, že OS SR sú nevyhnutnou súčasťou systému pomoci občanom Slovenskej republiky. Aby tento systém krízového manažmentu fungoval ešte efektívnejšie, je potrebné skvalitniť súčinnosť s ďalšími silovými zložkami štátu a so samosprávou. Zlepšenie vzájomnej informovanosti, spoločné plánovanie a

organizácia spoločných cvičení by mali byť cestou, ako rýchlejšie a účinnejšie pomáhať občanom SR v krízových situáciách.

- Zlepšenie komunikačnej stratégie

Podpora ozbrojených síl zo strany verejnosti je už niekoľko rokov dokazovaná výsledkami v relevantných prieskumoch verejnej mienky. Tradične vysokú mieru dôvery chcem udržať aj zintenzívnením vzťahov so záujmovými združeniami občanov, vojenskými veteránmi a rodinami profesionálnych vojakov. Pomocou občanom v krízových situáciách, ale aj prezentáciou našich spôsobilostí na verejnosti budeme dokazovať, že zverené finančné prostriedky daňových poplatníkov využívame efektívne. “

(koniec citátu)

„genpor. Vojtek“

ZÁVER

OS SR budú i v nasledujúcom období pokračovať v plnení úloh v krízovom režime. So správne nastaveným smerovaním, presvedčivou argumentáciou potrieb pred rozhodujúcimi inštitúciami Slovenskej republiky môžu získať nevyhnutnú podporu tak, aby aj v budúcnosti disponovali potrebnými spôsobilosťami, spĺňajúcimi predpísané štandardy a boli ako rovnocenný a kredibilný partner schopné plniť záväzky Slovenskej republiky v rámci spoločného obranného úsilia NATO, EÚ a OSN. Aby boli zároveň schopné poskytovať kompaktný bojový celok na zaručenie plnenia úloh a obranyschopnosti Slovenskej republiky.

V OS SR sa za posledné roky hľadali zdroje a rezervy tak, aby sa dosiahla vyváženosť medzi úlohami, štruktúrami a pridelenými finančnými zdrojmi. Avšak prehlbujúci sa nepomer medzi pridelenými finančnými zdrojmi, ich efektívnym využitím a požiadavkami kladenými na OS SR stále viac zdôrazňuje otázku: ako ďalej s OS SR?

Odpoveď určite nie je jednoduchá, ale každý viac či menej zainteresovaný jednotlivec ale i kolektív má a musí hľadať odpoveď v prospech riešenia tohto gordického uzla v rámci krátko, stredne i dlhodobého horizontu riešenia tohto problému.

Recenzent: doc. Ing. Pavel BUČKA, CSc.

SKÚSENOSTI OZBROJENÝCH SÍL SLOVENSKEJ REPUBLIKY S OPERÁCIAMI PROTI POVSTANIU

EXPERIENCE OF THE ARMED FORCES OF THE SLOVAK REPUBLIC WITH THE OPERATIONS AGAINST INSURGENCY

npor. Blažej LIPPAY, M.A.

Národný bezpečnostný úrad

doc. Ing. Peter SPILÝ, PhD.

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika

Abstrakt

Príspevok je zameraný na súčasné prístupy k povstaleckej činnosti (*insurgency*) a operáciám proti povstaniu (*Counterinsurgency*, ďalej len „COIN“), tak ako sú vymedzené v doktrínach Aliancie a Ozbrojených síl Slovenskej republiky (ďalej len „OS SR“). Prvá časť príspevku je venovaná teoretickému základu operácií COIN, ich základným charakteristikám a pravidlám realizácie. Druhá časť príspevku analyzuje aplikáciu týchto pravidiel na pôsobenie OS SR v operácii NATO *International Security Assistance Force* (ďalej len „ISAF“) v Afganistane v období od roku 2002 až po súčasnosť.

Kľúčové slová: operačné prostredie, komplexný prístup, spektrum konfliktu, povstanie, operácie proti povstaniu

ÚVOD

Povstanie a boj proti nemu má hlboké historické korene. Už od počiatkov ľudskej civilizácie sa vyskytovali nepokoje, ktoré vyústili do otvoreného povstania skupín obyvateľstva voči vládnucim elitám. S upevnením si moci štátu na medzinárodnej scéne a jeho následnej teritoriálnej expanzii sa tieto povstania pretransformovali do povstaní domáceho obyvateľstva voči dobyvateľom. História uvádza množstvo príkladov takýchto povstaní. Príkladom povstania v novodobej ére je vzbúrenie sa španielskeho ľudu proti okupačným vojskám Napoleona I. Za ostatných sto rokov história zaznamenala množstvo povstaní, ktoré vypukli z najrôznejších príčin. Je možné konštatovať, že v minulom storočí bola viacmenej každá veľmoc terčom povstania na územiach svojho záujmu, pričom v drvivej väčšine boli tieto povstania úspešné pre povstalcov.

Na základe predchádzajúceho krátkeho historického exkurzu je namieste zdôrazniť rozdielne chápanie pojmu povstanie. Na jednej strane sa jedná o národnooslobodzovací boj za

slobodu (príkladom môže byť Slovenské národné povstanie) a na druhej strane ide o povstania skupín obyvateľstva za presadenie svojich záujmov voči vládnucej moci, pričom využívajú podporu obyvateľstva (dobrovoľnú alebo vynútenú). Príkladom povstání druhého typu je činnosť militantného hnutia Taliban voči vláde v Afganistane. Čiže aj keď pojem je v oboch prípadoch rovnaký, jeho význam je odlišný.

Novodobé skúsenosti OS SR s pôsobením povstalcov a následnou COIN budú analyzované na účasti Slovenskej republiky v operácii ISAF, kde príslušníci ozbrojených síl už desiaty rok participujú na zabezpečení stability a obnovy tejto ťažko skúšanej krajiny.

1. DOKTRINÁLNY SYSTÉM VO VZŤAHU KU COIN

Operačné prostredie a spektrum konfliktu

Konkrétne operačné prostredie je vytvárané širokou škálou rôznych činiteľov, ktoré spadajú do štyroch všeobecných oblastí.¹ Prvou oblasťou je fyzické prostredie. To predstavuje terénne a klimatické podmienky, v ktorých vojenské sily pôsobia. Druhú oblasť reprezentujú hrozby a riziká, ktorým ozbrojené sily čelia. Tie môžu mať rôzne formy počnúc od dobre organizovanej a identifikovateľnej konvenčnej vojenskej sily až po povstalcov. Tretiu oblasť tvorí miestne obyvateľstvo, s ktorým vojenské jednotky na taktickej úrovni prichádzajú do každodenného styku. Štvrtou oblasťou je zapojenie iných orgánov, síl a organizácií do pozemných operácií. Príkladom nevojenských aktérov sú medzinárodné a miestne vládne orgány, mimovládne organizácie, súkromné organizácie, ako aj policajný zbor a bezpečnostné sily hostiteľskej krajiny a súkromné bezpečnostné spoločnosti.

Z horeuvedeného vyplýva, že za účelom čo najlepšieho splnenia úloh operácie je potrebné koordinovať aktivity a ciele všetkých organizácií zapojených do riešenia krízy. Inými slovami je nutné aplikovať komplexný prístup, ktorý predstavuje filozofiu prístupu založeného na účinkoch, teda uplatňovanie spolupráce všade tam, kde je to možné. Komplexný prístup podporuje efektívnosť prebiehajúcich procesov. Jeho integrálnou súčasťou je kalkulácia so všetkými aktívnymi činiteľmi, ktorí sa na riešení krízy podieľajú. Komplexný prístup musí rešpektovať princípy proaktivity, zjednotenia názoru, myslenia založeného na účinkoch a tímového prístupu.²

Na posúdenie operácie, na jej prípadnú charakteristiku ako COIN, je nutné zvážiť jej realizáciu vzhľadom na spektrum konfliktu. Spektrum konfliktu je akýmsi pozadím, na ktorom sú operácie vykonávané. Je charakterizovaný typmi konfliktov, ich intenzitou, prípadne

¹ SVD PS OS SR (C) *Vojenská doktrína pozemných síl Ozbrojených síl Slovenskej republiky*. 2010, s. 9 – 10.

² Tamtiež, s. 10 – 11.

úrovňou násilia. Spektrum konfliktu je teoretickým rozmedzím a je na jednej strane ohraničené absolútnym mierom a na druhej všeobecnou vojnou. Z pohľadu ozbrojených síl je nutné konštatovať, že tie pôsobia v celom spektre konfliktu, pričom rozsah ich úloh priamo úmerne zodpovedá bodu, v ktorom sa konflikt nachádza.

Spektrum konfliktu sa delí na štyri oblasti.³ Ľavá strana spektra predstavuje absolútny mier. Ten je možné charakterizovať ako stav s nízkou úrovňou násilia, resp. stav s absenciou násilia. V tomto období prebiehajú aktivity medzinárodných aktérov formou mierového súžitia. Úlohou ozbrojených síl v tomto stave je podieľať sa na činnostiach zameraných na posilňovanie mierovej spolupráce s cieľom znížiť pravdepodobnosť napadnutia vlastnej krajiny a pripravovať sa na úspešné riešenie prípadného ozbrojeného konfliktu.

Smerom vpravo sa na spektre konfliktu dostávame do druhej oblasti, ktorú je možné označiť ako nestabilný mier. V rámci tohto obdobia existujú dve, alebo viac skupín, ktoré využívajú na dosiahnutie svojich cieľov hrozby, alebo násilie. V tejto situácii je primárnou úlohou ozbrojených síl eliminovať konflikt s cieľom zabrániť šíreniu napätia medzi súperiacimi skupinami a prinútiť tieto skupiny sa vrátiť k mierovému spolužitiu.

Tretou oblasťou je prerastanie nestabilného mieru do povstania. V takomto období sa konflikt vyvíja do rozsiahleho vnútroštátneho, alebo medzištátneho násilia, kde však operácie veľkého rozsahu, vedené konvenčnými silami, nemajú dlhé trvanie. Na toto obdobie je v príspevku zameraná pozornosť, pretože v prípade povstania je prevažujúcim námetom ťaženia COIN. Cieľom operácií COIN je zredukovať konflikt na úroveň, ktorú možno zvládnuť v rámci operácií na podporu mieru.

V pravej časti spektra konfliktu sa nachádza konflikt vo svojej najextrémnejšej podobe – vojna. Úlohou ozbrojených síl v tomto období je poraziť nepriateľa ofenzívnymi a defenzívnymi aktivitami a zredukovať úroveň konfliktu na menšie, či menej koordinované akcie postupným znižovaním počtov znepriatelených strán a následne redukovať úroveň násilia smerom k mierovému spolužitiu.

Prax však ukázala, že v reálnom živote je problematické rozlíšiť aktuálnu úroveň násilia. Zároveň môžu existovať rôzne úrovne konfliktu v rôznych častiach priestoru operácie. Keďže intenzita konfliktu sa v priebehu času a jeho jednotlivých lokalitách mení, býva problematické presne definovať charakter celého ťaženia a jeho pravdepodobný vývoj. Každý konflikt zahŕňa širokú škálu taktických aktivít, ktorých jednotlivé druhy a početnosť ich výskytu sa tiež môžu v priebehu operácie meniť. Aj napriek tomu je však možné identifikovať

³ SVD PS OS SR (C) *Vojenská doktrína pozemných síl Ozbrojených síl Slovenskej republiky*. 2010. s. 12.

štyri hlavné námety ťaženia, z ktorého vyplývajú aj princípy vedenia operácie, ktorými sú (1) použitie ozbrojených síl v čase mieru (*Peacetime Military Engagement*); (2) podpora mieru (*Peace Support*); (3) COIN a (4) hlavná bojová činnosť (*Major Combat*).⁴

Povstanie

Povstanie je definované ako „akcie organizovanej často ideologicky motivovanej skupiny, alebo hnutia, ktorá sa snaží uskutočniť alebo odvrátiť politickú zmenu štátnej moci v regióne presvedčaním alebo donucovaním obyvateľstva prostredníctvom násilia a podvratníctva“⁵. Povstanie je spravidla charakterizované vedením dlhodobjšieho zápasu založeného na politickej, ekonomickej, sociálnej alebo náboženskej ideológii, pri ktorom sa používa násilie a podvratníctvo.

V súvislosti s povstaleckým hnutím môžeme konštatovať, že každé povstalecké hnutie je vo svojej podstate jedinečné. Povstalecké organizácie sú zvyčajne zoskupené do sietí autonómnych buniek vedených na lokálnej úrovni a zjednocovaných na báze spoločného cieľa. História ukázala, že povstania a povstalci sa dokážu rýchlo učiť a adaptovať sa na nové situácie. Hlavným dôvodom tejto schopnosti je predovšetkým podstata fungovania povstalcov, ktorá je charakteristická absenciou problémov vyplývajúcich z organizačných a hierarchicky usporiadaných štruktúr.

Povstania nie sú limitované štátnymi či regionálnymi hranicami. Povstania môžu mať lokálny, národný, nadnárodný, či dokonca globálny charakter. Pre svoju potrebu povstalci využívajú regulárne a neregulárne nástroje. Medzi regulárne nástroje patria diplomatické, politické, sociálne, ekonomické a náboženské aktivity. Medzi neregulárne nástroje je možné zahrnúť podvratníctvo, terorizmus, kriminalitu a nepokoje. Pri využívaní týchto nástrojov využívajú povstalci vo svoj prospech čas, priestor a vôľu. V súvislosti s faktorom času je možné konštatovať, že tieto aspekty využívajú s víziou dosiahnutia svojich cieľov a nenechajú sa odradiť ani dočasnými neúspechmi a prekážkami.

Pre zrod a rozvoj povstania sú potrebné dve kľúčové podmienky. Prvou podmienkou je existencia pocitu nespokojnosti. Druhou podmienkou je existencia jeho reálneho základu. Pocity nespokojnosti vyrastajú z reálnych dôvodov na sťažnosti alebo z pretrvávajúcich osobitých názorov časti populácie. Pocity nespokojnosti môžu mať reálny základ alebo vychádzajú z osobitého vnímania reality. Niektoré z nich predstavujú živnú pôdu rôznym stupňom povstania. Dôležitosť pocitu nespokojnosti, či existencia jeho reálneho základu, sa môže ča-

⁴ AJP-3.2 *Allied Joint Doctrine for Land Operations*. 2009. s. 1-3 – 1-4.

⁵ SVD-30-44 *Vedenie operácií proti povstaniu (COIN)*. 2011. s. 37.

som meniť. Medzi obvyklé zdroje nespokojnosti patrí identita, náboženstvo, ekonomika, korupcia, represie, zahraničné vykorisťovanie, alebo vojenská prítomnosť, okupácia a absencia poskytovania základných služieb.⁶

Na vznik a pretrvanie pocitu nespokojnosti sú potrebné určité podmienky a predpoklady, bez ktorých existencie povstanie chradne a zaniká. Prvou podmienkou je zraniteľná populácia.⁷ Jej zraniteľnosť vychádza zo spoločenských alternatív zmien, ktoré sa obyvateľstvu ponúkajú v súvislosti s budúcim možným vývojom. Druhou podmienkou je existencia funkčného vodcovstva povstania, ktoré predstavuje celý komplex problémov. To môže byť centralizované či decentralizované a rovnako môže prechádzať od jednej formy k druhej. Zatiaľ čo tradičné vodcovstvo bolo sústredené okolo charismatickej, presvedčivej a politicky rafinovanej osoby, v dnešnom globalizovanom svete charakteristickým rozvojom informačných a komunikačných technológií má v podstate väčšie možnosti na jeho decentralizované uplatňovanie. Treťou a poslednou podmienkou je nedostatok vplyvu vlády. Táto podmienka predstavuje skutočnosť, že ak sú povstalci schopní uskutočňovať svoje aktivity bez vážnejšej odozvy vládnych bezpečnostných síl a úradov, autorita a legitimita vlády medzi obyvateľstvom je podkopávaná.

Ciele povstalcov je niekedy ťažké identifikovať, pretože môžu byť nejasné, zle definované, alebo rôzne skupiny majú rôzne ciele. Avšak spoločným hlavným cieľom je vždy politická zmena a často ponúkajú zmenu štátneho zriadenia. Podporné ciele zasa vychádzajú zo zvoleného strategického prístupu. Vo všeobecnosti rozoznávame štyri podporné ciele povstalcov: uchvátiť moc, podkopať štátne zriadenie a vytvoriť autonómnu oblasť, podkopať alebo zničiť legitimitu vlády a získať verejnú podporu.

Operácie proti povstaniu (COIN)

Tieto operácie sú definované ako „sústava politických, ekonomických, sociálnych, vojenských, právnych, civilných a psychologických aktivít, ktorých účelom je poraziť povstanie a začať riešiť hlavný zdroj nespokojnosti“⁸. Kritickým prvkom úspešného ťaženia COIN je znalosť populácie. Kľúčovým prvkom porozumenia obyvateľstvu je podrobná znalosť príčin vzniku povstania, pričom rovnako dôležitým prvkom je aj kultúrne povedomie. Druhým prvkom je schopnosť učiť sa rozmyšľať ako povstalci a dokázať porozumieť vnútornej logike ich rozhodnutí a akcií. Tretím prvkom je organizovanie stálej prítomnosti ozbrojených síl medzi populáciou za účelom zaistenia stálej bezpečnosti obyvateľstva.

⁶ SVD-30-44 *Vedenie operácií proti povstaniu (COIN)*. 2011. s. 39 – 40.

⁷ Tamtiež. s.40.

⁸ SVD-30-44 *Vedenie operácií proti povstaniu (COIN)*. 2011, s.46.

Na základe skúseností z operácií je možné formulovať desať základných atribútov ťaženia COIN⁹:

Prvým je nadradenosť politiky nad vojenskými akciami, kde je potrebné jasne definovať politický cieľ COIN. V rámci politickej nadradenosti je potrebné dôsledne uplatňovať komplexný prístup. Politická vôľa musí byť podporená vojenským úsilím.

Druhou črtou COIN je skutočnosť, že tieto operácie sú bojom za obyvateľstvo a nie proti nemu. Miestne obyvateľstvo je najdôležitejší prvok operačného prostredia a pre operáciu predstavuje ťažisko. Preto je potrebné uskutočňovať účinné informačné aktivity na podporu miestnej vlády, ktoré imunizujú obyvateľstvo pred dezinformačnou kampaňou povstalcov. Na rozdiel od konvenčného konfliktu vyžadujú akcie COIN hlbšiu integráciu síl medzi obyvateľstvo. Z pohľadu ozbrojených síl sa jedná o nasadzovanie menších sebestačných a akcieschopných jednotiek, kde je potrebné nájsť vhodnú rovnováhu medzi požiadavkami na ochranu síl a na splnenie úlohy. Významné akcie a aktivity musia byť pri ich plánovaní vždy posúdené nielen z hľadiska ich účinku na povstalcov, ale aj z hľadiska ich možných negatívnych dopadov na obyvateľstvo.

Tretím atribútom je legitímnosť, ktorá je posudzovaná z dvoch hľadísk. Prvým je legitímnosť miestnej vlády a jej inštitúcií z pohľadu obyvateľstva, druhým je legitímnosť cudzích ozbrojených síl z pohľadu miestnej vlády a medzinárodného spoločenstva. V tejto súvislosti je potrebné pamätať, že povstalci sa budú vždy snažiť podkopávať legitimitu miestnej vlády, ako aj prítomnosť cudzích ozbrojených síl.

Štvrtým princípom je uskutočňovanie operácií, ktorých hybnou silou je spravodajstvo. Efektívne spravodajstvo musí dávať odpovede smerujúce k porozumeniu domorodej populácii. Na dosiahnutie potrebných informácií sú využívané všetky dostupné spravodajské postupy a zdroje činnosti, ktoré zahŕňajú rozličné aktivity a metódy, mechanizmy a spôsoby práce v rámci získavania informácií. Kľúčom úspechu je však efektívna a účelná architektúra spravodajstva, kde spravodajské orgány musia byť plne unifikované a integrované.

Jednota úsilia všetkých aktérov predstavuje piaty atribút. Základom je zjednotenie pohľadu na príčiny a spôsoby riešenia problému, kde je dôležitým prvkom zriadenie styčných tímov naprieč všetkými štruktúrami.

Šiestym princípom je neutralizácia povstalcov. Na splnenie tejto úlohy je nevyhnutná fyzická a psychologická izolácia od obyvateľstva, najmä prostredníctvom postupnej eliminácie zdrojov nespokojnosti. Fyzická izolácia si vyžaduje nasadenie ozbrojených síl, či už

⁹ Tamtiež. s.48-52.

v boji, alebo pri podpore miestnych bezpečnostných síl. Psychologická izolácia sa vykonáva prostredníctvom PSYOPs, CIMIC a vzťahov s verejnosťou. Pri použití ozbrojených síl je však podmienkou vyvarovať sa sprievodných strát a škôd na životoch a majetku obyvateľstva.

Siedmym atribútom COIN je dlhé trvanie. Vojenská porážka povstania neznamená koniec COIN, pretože politické, sociálne a ekonomické programy musia byť podporované verejnosťou a nahrádzať a prekryvať témy, ktoré živia povstanie.

Ôsmim pilierom je zaistenie bezpečného prostredia v zmysle platných zákonov.

Deviatym aspektom je odovzdanie zodpovednosti ihneď, ako to bude možné avšak podmienkou tohto kroku je existencia funkčného štátneho aparátu. Aj keď suplovanie miestnej vlády je niekedy jednoduchšia cesta, nie je to cesta vedúca k ukončeniu operácie. Odovzdávanie zodpovednosti je preto možné vykonávať po častiach a výkon úloh štátnej správy podporovať príslušnými zložkami.

Desiatym znakom je nevyhnutnosť rýchlo sa učiť a prispôbovať, čo vytvára základ úspechu. Inými slovami sa jedná o proaktívny prístup.

2. SKÚSENOSTI OS SR S COIN V AFGANISTANE

Operácia ISAF bola spustená na základe rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN č. 1386 z 20. decembra 2001 v reakcii na teroristické útoky na USA v septembri 2001. Jej prvotným zameraním bolo poskytovať bezpečnosť v hlavnom meste Afganistanu, v Kábule. Zodpovednosť za operáciu ISAF prevzalo NATO v auguste 2003. V tomto čase zároveň Bezpečnostná rada OSN rozhodla o rozšírení mandátu ISAF na celé územie Afganistanu, ktoré prebehlo v rokoch 2003 až 2006.

Popri vojenskom úsilí prebiehajú v krajine aj politické procesy, ktorých cieľom je nasmerovať Afganistan na cestu stability a rozvoja. Popri fungujúcich provinčných rekonštrukčných tímoch (ďalej len „PRT“) zohráva v krajine čoraz väčšiu úlohu centrálna afganská vláda pod vedením prezidenta Hamída Karzaja. Na summite hláv štátov a vlád krajín NATO v Lisabone v roku 2010 bol formálne spustený proces odovzdávania zodpovednosti za bezpečnostnú situáciu v Afganistane do rúk afganskej vlády, ktorého ukončenie je naplánované na rok 2014. Jeho cieľom je postupne, udržateľne a nezvratne odovzdať zodpovednosť za celú krajinu do rúk afganských úradov.

OS SR sa zapojili do úsilia o stabilizáciu Afganistanu v roku 2002, keď bola v rámci operácie Trvalá sloboda vyslaná do Afganistanu ženijná jednotka na letisko Bagram.

V priebehu nasledujúcich rokov boli do ISAF zapájané strážne jednotky, zdravotnícky tím, špeciálne jednotky, EOD a iné.

Aktuálnu štruktúru kontingentu OS SR v operácii ISAF predstavuje (1) multifunkčná ženijná jednotka na leteckej základni Kandahár v počte 57 príslušníkov OS SR, (2) strážna jednotka KAF na leteckej základni Kandahár v počte 165 príslušníkov OS SR, (3) strážna jednotka na základni Tarin Kowt v počte 53 príslušníkov OS SR, PRT – v počte 2 príslušníci OS SR, (4) veliteľstvá operácie ISAF v počte 12 príslušníkov OS SR, (5) národný podporný prvok (NSE) v počte 15 príslušníkov OS SR, (6) OMLT v počte 15 príslušníkov OS SR, (7) EOD tím v počte 4 príslušníci OS SR, (8) tím špeciálnych síl – 20 príslušníkov OS SR a (9) účasť v štruktúrach ISAF v počte 1 príslušník OS SR.¹⁰

Analýza operačného prostredia v Afganistane

Z pohľadu spektra konfliktu môžeme definovať operačné prostredie v Afganistane primárne ako povstanie. Aktéri tohto ťaženia sú rôznorodí. Na strane intervenčných síl sa jedná o členské krajiny NATO, vrátane OS SR, partnerské krajiny NATO, medzinárodné a mimovládne organizácie a afganskú vládu a jej podporovateľov. Druhú stranu konfliktu predstavujú rôzne skupiny, najmä nespokojné domáce obyvateľstvo, hnutie Taliban, medzinárodné teroristické hnutie Al-Kaida a extrémistické skupiny z rôznych moslimských krajín ako napríklad Pakistan.

Dôvodov vypuknutia povstania voči silám Aliancie je niekoľko. Prvým a zásadným dôvodom bol vznik pocitu nespokojnosti. Jednalo sa predovšetkým o zlyhanie Afganistanu ako štátu v dôsledku vojny proti ZSSR v rokoch 1979 -1989 a následnej občianskej vojny medzi jednotlivými etnickými skupinami, resp. kmeňmi. Vojenská intervencia USA v roku 2001 a neskoršia zaangažovanosť NATO predstavovali pre časť populácie ďalšiu vojenskú intervenciu cudzích mocností. Pre túto skupinu bola vojenská okupácia dostatočným dôvodom na vypuknutie povstania. Keďže Afganistan mal dlhodobé skúsenosti so zahraničnými vojenskými intervenciami, nebolo problémom vyprofilovanie sa vodcov povstania. Na jednej strane sa lídrami stali vodcovia jednotlivých kmeňov, na druhej strane Al-Kaida, ako aj Taliban majú jasne stanovenú hierarchiu, ktoré je zrozumiteľná pre všetkých jej členov.

Povstanie v Afganistane postupne prešlo dvoma klasickými fázami povstania. V počiatku, s nástupom koaličných síl a zatlačením Talibanu, boli aktivity povstalcov defenzívne s minimálnymi výsledkami. Od roku 2006 však povstalecké hnutie postupne začalo

¹⁰ Operácia ISAF, Afganistan. Dostupné na internete <<http://www.mod.gov.sk/operacia-isaf-afganistan/>>.

silnieť a stalo sa vážnym problémom pre NATO. Od tohto momentu sa činnosť Talibanu zamerala aj na teroristické útoky voči afganskému obyvateľstvu výsledkom čoho je napríklad skutočnosť, že v roku 2009 až 76% civilných strát bolo spôsobených práve Talibanom.¹¹

Povstalci však tiež čelia celému radu hrozieb a rizík. V začiatku povstania v rokoch 2001 – 2006 spôsobovali povstalcami problémy okrem iného aj ich decentralizácia a absencia vyššieho riadenia. Ich boj bol neorganizovaný a málo účinný. Od roku 2006 však dochádza ku zmene. Čo sa týka pretrvávania legendy, povstalecké hnutie nemalo s týmto bodom žiadny problém, keďže činnosť a ich náboženská ideológia, ako aj jednotlivé zlyhania zo strany ozbrojených síl spojencov dávajú dostatočný dôvod na pokračovanie povstania. Nedostatok operačných základní nepredstavuje pre povstalcov vážnejší problém, keďže geografické podmienky Afganistanu hrajú v prospech povstalcov. Kombinácia prevažne hornatého terénu a dlhoročných skúseností s ozbrojeným povstaním predstavuje dostatočné podmienky pre povstaleckú operačnú činnosť. Činnosť povstalcov je financovaná zo zdrojov získaných prostredníctvom organizovaného zločinu – obchodu s drogami alebo štedrou finančnou podporou podporovateľov terorizmu v arabských krajinách.

Činnosť OS SR v COIN

V súvislosti s hlavnými atribútmi COIN môžeme vo vzťahu pôsobenia OS SR v Afganistane konštatovať nasledujúce. Najvyššie politické a vojenské vedenie USA hneď v úvode vojenskej intervencie v Afganistane hlboko podcenilo históriu, kultúrne a náboženské cítenie, ako aj reálnu ekonomickú a politickú situáciu v Afganistane. V úvodnej časti operácie v Afganistane boli hlavné snahy USA zamerané predovšetkým na likvidáciu hnutia Taliban a Al-Kaidy, pričom sociálne, ekonomické a politické otázky boli ponechané bokom. Neskôr, keď zodpovednosť za operáciu ISAF prevzalo NATO, boli medzi hlavné ciele zahrnuté, okrem vojenskej porážky Talibanu a Al Kajdy, aj rekonštrukcia a obnova Afganistanu a jeho inštitúcií.

Druhý princíp, t. j. boj proti povstaniu je bojom za obyvateľovo a nie proti nemu, je zo strany NATO dôsledne držiavaný. Pre civilné obyvateľstvo Afganistanu bol každodenný život komplikovaný už pred príchodom NATO. Hospodárska základňa a kľúčové komunikácie boli zničené bojmi s armádou ZSSR a občianskou vojnou. Navyše boje medzi jednotlivými kmeňmi a pôsobenie vládnuceho hnutia Taliban spôsobovali rozsiahle porušovanie ľudských práv. Z tohto dôvodu je jednou z hlavných snáh ISAF pomáhať civilnému obyvateľstvu pomocou poskytovania bezpečnosti, budovania základnej infraštruktúry a zlepšovania jeho ži-

¹¹ UN: *Taliban Responsible for 76% of Deaths in Afghanistan.*

vojenej úrovne. Túto úlohu však NATO nebolo schopné splniť pomocou čisto vojenských prostriedkov. Bolo nutné zvoliť komplexný prístup, v rámci ktorého sa tejto dôležitej úlohy zhostili taktiež medzinárodné a mimovládne organizácie, ktoré pomáhajú NATO pri plnení tejto úlohy. Príslušníci OS SR taktiež aktívne participujú na tejto úlohe. Ako príklad je možné uviesť zapojenie sa OS SR do práce PRT, rotácie zdravotníckeho tímu OS SR, alebo v neposlednom rade príspevku OS SR do operácie ISAF v podobe tímu na likvidáciu nevybuchnutej munície a improvizovaných výbušných prostriedkov.

Tretí princíp ťaženia COIN – legitímnosť je pre NATO nesmierne dôležitým avšak aj komplikovaným princípom. Z pohľadu vonkajšej legitímnosti sa operácia ISAF uskutočňuje výhradne v súlade s medzinárodným právom. Z pohľadu vnútornej legitímnosti sa jedná o komplikovanejší problém. Zo začiatku operácie ISAF sa aliančné ozbrojené sily tešili určitému stupňu legitimacy zo strany afganskej vlády a afganských spojencov bojujúcich proti hnutiu Taliban. Avšak s pribúdajúcou dobou nasadenia aliančných síl v Afganistane a so sprievodnými chybami na taktickej a osobnej úrovni, ktoré spôsobujú zbytočnú smrť civilistov, sa afganská verejná mienka obracia proti prítomnosti NATO v Afganistane. Čoraz viac je dokonca počuť aj afganského prezidenta volať po odchode ozbrojených síl NATO z Afganistanu. V súvislosti s prítomnosťou OS SR môžeme konštatovať, že ich pôsobenie v Afganistane je plne so súladom medzinárodného práva, takže spĺňajú podmienku vonkajšej legitimacy. Vo vzťahu k vnútornej legitímnosti naše jednotky sú súčasťou aliančných síl, takže stoja pred takým istým problémom ako ostatné ozbrojené sily členských krajín NATO. Na druhej strane však môžeme konštatovať, že pôsobenie OS SR v Afganistane nebolo nikdy poznačené incidentmi, pri ktorom by bola spôsobená zbytočná smrť, alebo materiálne škody civilnému obyvateľstvu, takže OS SR neboli príčinou zmeny Afganskej verejnej mienky voči jednotkám NATO.

Štvrtý princíp operácie ISAF definuje prioritu spravodajstva. Ozbrojené sily NATO disponujú dostatočnými spravodajskými kapacitami, ktoré umožňujú získavať spravodajské informácie, ako aj následne vyhodnocovať. OS SR úspešne participujú aj na tejto úlohe. Ako príklad je možné uviesť, nedávne dolapanie veliteľa Talibanu na základe informácií príslušníkov OS SR, ktoré získali pomocou HUMINT.¹²

Čo sa týka piateho princípu COIN, jednoty úsilia, je možné konštatovať, že tento princíp preukázal svoju opodstatnenosť v doterajšom priebehu operácie ISAF. Celkové množstvo vojenských a civilných aktérov na území Afganistanu nevyhnutne smeruje k potrebe koordinácie spoločného úsilia. Veľkým prínosom k jednotnému úsiliu je aj pôsobenie slovenského

12 Koaliční vojaci zadržali talibanského velitele na základe dôkazov od Slovákov. MO SR.

tímu na likvidáciu nevybuchnutej munície a improvizovaných výbušných prostriedkov. Udeľenie titulu Hrdina bojiska pre slovenský tím EOD a správa o jeho výnimočnom čine bola prednesená na zasadnutí Kongresu USA vo Washingtone 14. decembra 2011.

Šiesty princíp – neutralizácia povstalcov pomocou fyzickej a psychologickkej izolácie od obyvateľstva prostredníctvom eliminácie zdrojov nespokojnosti je bodom, ktorý sa snaží NATO dôsledne uplatňovať. Preto zo strany NATO dochádza okrem podpory civilnému obyvateľstvu taktiež k dôkladnému budovaniu afgánskych spôsobilostí na zabezpečenie vlastnej vnútornej a vonkajšej bezpečnosti pomocou asistencie pri vzdelávaní a výcviku Afganských ozbrojených a policajných síl. OS SR participujú na tejto úlohe od decembra 2008 keď sa zapojili do výcviku afganských národných bezpečnostných síl vysielaním 5 inštruktorov do operačného výcvikového a styčného tímu (OMLT) v Tarin Kowt. Počas roka 2011 sa úlohy OS SR pri výcviku rozšírili a preto bol doplnený mandátový počet príslušníkov OS SR v OMLT na 15 príslušníkov. V júni 2011 OS SR prevzali zodpovednosť za samostatný OMLT pre oblasť logistického zabezpečenia v Tarin Kowt po Austrálii.¹³ Najaktuálnejším príkladom tohto úsilia OS SR je pôsobenie 5. pluku špeciálneho určenia v provincii Logar.

Siedmym princípom je pripravenosť na dlhotrvajúce pôsobenie. Samotná prítomnosť ozbrojených síl NATO v Afganistane už predstavuje jednu z najdlhšie trvajúcich operácií NATO. Napriek snahe odovzdať zodpovednosť za správu Afganistanu afganskej vláde do roku 2014, existuje reálny predpoklad, že prítomnosť zahraničných vojsk na území Afganistanu bude pokračovať aj dlho po tomto roku. Preto je pre OS SR je reálne očakávať, že budú pôsobiť v tejto krajine aj po roku 2014. Tento záväzok vyjadril aj prezident Slovenskej republiky na ostatnom summite NATO v Chicagu.

Ôsmy princíp poskytovanie bezpečnosti v rámci platných zákonov je zo strany NATO a príslušníkov OS SR taktiež dodržiavaný. Už len tým, že operácia ISAF sa uskutočňuje na základe rezolúcie Bezpečnostnej Rady OSN č. 1386/2001z 20. decembra 2001 a následnými rozširujúcimi rezolúciami, pričom ako už bolo uvedené vyššie snahou NATO je odovzdať zodpovednosť za vývoj v Afganistane do rúk legitímne zvolenej v medzinárodne uznanej vlády do roku 2014.

Princíp odovzdávania zodpovednosti miestnym autoritám je v súčasnosti implementovaný. Na summite NATO v Lisabone v dňoch 19. – 20. novembra 2010 bol formálne spustený proces odovzdávania zodpovednosti za bezpečnostnú situáciu v Afganistane do rúk afganskej vlády. Základné črty tohto procesu boli schválené na rokovaní ministrov zahraničných

¹³ Operácia ISAF, *Afganistan*. MO SR.

vecí v Talline v apríli 2010 a výsledný spoločný návrh koncepcie prechodu zodpovednosti bol formálne potvrdený afganskou vládou a medzinárodným spoločenstvom na konferencii Kábu-
le v júli 2010. Jeho cieľom je postupne, udržateľne a nezvratne odovzdať zodpovednosť za celú krajinu do rúk afganských úradov. Po spoločných rokovaníach medzi NATO a afganskou vládou vyhlásil 22. marca 2011 prezident Afganistanu Hamíd Karzaj prvý balík oblastí, v ktorých odovzdanie zodpovednosti prebehne najskôr.¹⁴ OS SR sa podieľajú na tomto procese formou výcviku bezpečnostných síl Afganistanu. Ako príklad je možné uviesť, že dňa 12. septembra 2011 bola do Afganistanu vyslaná 20 členná skupina 5. pluku špeciálneho určenia, ktorej úlohou je okrem bojovej činnosti aj školenie afganských špeciálnych policajných síl. Táto jednotka pôsobí v provincii Logar.

Desiatym a posledným princípom je rýchlo sa učiť a prispôbovať. Tento princíp zvládajú ozbrojené sily NATO relatívne dobre, pričom v pomerne krátkej dobe pochopili taktiku povstalcov a prijali náležité opatrenia na taktickej úrovni vedúce k znižovaniu svojho ohrozenia a k dosahovaniu úspechu operácie ISAF. Čo sa týka OS SR, táto spôsobilosť bola demonštrovaná formou vysielania špecifických jednotiek na plnenie špeciálnych úloh. Ďalším príkladom je publikovanie dokumentu *SVD-30-44 Spoločná vojenská doktrína Vedenie operácií proti povstaniu (COIN)* zo strany Generálneho štábu Slovenskej republiky, ktorá predstavuje nové prispôbovanie sa a učenie sa aktuálnym trendom v oblasti vojenských spôsobilostí OS SR.

ZÁVER

Protipovstalecká činnosť predstavuje jednu z psychicky, morálne a časovo najnáročnejšej činnosti ozbrojených síl. Jej hlavnou úlohou je nielen vojensky poraziť protivníka, ale predovšetkým odstrániť príčiny povstania. Hlavným zdrojom úspechu je preto získať si miestne obyvateľstvo, od ktorého je potrebné fyzicky a psychologicky oddeliť povstalcov. V priebehu histórie bolo vypracované množstvo taktík ako čeliť povstalcom, ktoré sa aj v dnešnej dobe naďalej vyvíjajú, zdokonaľujú a adaptujú na nové podmienky. Táto skutočnosť platí predovšetkým v poslednom desaťročí, kedy angažovanosť NATO v konfliktoch v Iraku a Afganistane prinútila najvyšších vojenských a politických predstaviteľov znovu prehodnotiť význam COIN.

Súčasný doktrinálny myslenie Aliancie, ako aj OS SR kladie veľký dôraz na získanie si priazne a dôvery civilného obyvateľstva. To je považované za kľúč úspechu operácií COIN. Z tohto dôvodu NATO vykonáva v Afganistane nielen priamu bojovú činnosť, ale predovšet-

¹⁴ Operácia ISAF, *Afganistan*. MO SR.

kým participuje na obnove Afganistanu prostredníctvom poskytovania bezpečnosti civilnému obyvateľstvu, budovania funkčných afganských bezpečnostných a ozbrojených síl a vládnych inštitúcií, ako aj zvyšovania životnej úrovne miestneho civilného obyvateľstva. Príslušníci OS SR aktívne prispievajú k tejto činnosti a to účasťou v PRT a OMLT, pri výcviku miestnych ozbrojených a bezpečnostných síl a v neposlednom rade aj poskytovaním lekárskej starostlivosti civilnému obyvateľstvu.

Sústredenie sa Aliancie, ale aj OS SR, na aktuálne problémy COIN, je možné demonštrovať aj na aktualizácii doktrinálnej bázy. Príkladom sú *Spojenecká spoločná doktrína AJP-01D* a *SVD-30-44 Spoločná vojenská doktrína Vedenie operácií proti povstaniu (COIN)*. Tieto dokumenty zhŕňajú historicky a empiricky potvrdené poznatky z vedenia operácií proti povstaniu činnosti. Ich prínosom je aj to, že sú adaptované na súčasné podmienky a oproti minulosti prinášajú nové faktory a prístupy ako napríklad v minulosti neuplatňovaný komplexný prístup, resp. zapojenie civilných aktérov do ťažení COIN.

Pri hodnotení pôsobenia doterajšieho pôsobenia ISAF môžeme konštatovať, že odovzdávanie zodpovednosti je už čiastkovým úspechom súčasného COIN. Pomocou aplikácie tejto aktuálnej doktríny COIN sme úspešne dospeli k tomuto bodu, ale najdôležitejší bude celkový výsledok, kam sa bude vývoj v Afganistane uberať po roku 2014, resp. akým spôsobom budú prebiehať COIN práve po tomto roku.

BIBLIOGRAFICKÉ ODKAZY

- [1] AJP-3.2 *Allied Joint Doctrine for Land Operations*. Brussels : NATO Headquarters – NSA, 2009. 136 s.
- [2] EVANS G. NEWNHAM J. *The Penguin Dictionary of International Relations*. London: Oxford University Press. 2001. ISBN 0-14-051397-3, s. 99.
- [3] GALATÍK, V., KRÁSNÝ, A., ZETOCHA, K. *Vojenská strategie*. Ministerstvo obrany České republiky, Praha, 2008. ISBN 978-80-7278-475-2.
- [4] *Koaliční vojáci zadržali talibanského velitele na základě důkazů od Slováků* [online]. MO SR. [cit. 21. 5. 2012]. Dostupné na internete <<http://www.mosr.sk/koalicni-vojaci-zadrzali-talibanskeho-velitele-na-zaklade-dokazov-od-slovakov/>>.
- [5] KULAŠÍK, P. et al. *Slovník bezpečnostních vztahů*. Smaragd pedagogické nakladatelství, 2002. ISBN 80-89063-08-X.
- [6] MAJCHÚT, I. *Niektoré aspekty povstania a protipovstaleckých aktivít*. In: Bezpečnostné fórum 2011 : zborník príspevkov zo IV. medzinárodnej vedeckej konferencie v Banskej Bystrici 10. februára 2011. - Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela, 2011. ISBN 978-80-557-0136-3, s. 63-69.

- [7] MAXWELL, D. *A Few random thoughts on COIN Theory and the Future* [online]. Small Wars Journal, 2009. [cit. 21. 5. 2012]. Dostupné na internete <<http://smallwarsjournal.com/blog/a-few-random-thoughts-on-coin-theory-and-the-future>>
- [8] *Operácia ISAF, Afganistan* [online]. MO SR. [cit. 21. 5. 2012]. Dostupné na internete <<http://www.mod.gov.sk/operacia-isaf-afganistan/>>.
- [9] SVD-30-44 *Spoločná vojenská doktrína Vedenie operácií proti povstaniu (COIN)*. Bratislava: Generálny štáb OS SR, 2011. 241 s.
- [10] SVD PS OS SR *Vojenská doktrína pozemných síl Ozbrojených síl Slovenskej republiky (C)*. Bratislava : Generálny štáb OS SR, 2010. 127 s.
- [11] *UN: Taliban Responsible for 76% of Deaths in Afghanistan* [online]. The Weekly Standard. 10 August 2010. [cit. 21. 5. 2012]. Dostupné na internete <<http://www.weeklystandard.com/blogs/taliban-responsible-76-deaths-afghanistan-un>>.

Recenzent: Ing. Ivan MAJCHÚT, PhD.

CHARAKTERISTIKA IZRAELSKO – PALESTÍNSKEHO KONFLIKTU

nrtm. PhDr Martin NIČ

Rota bojového zabezpečenia 21. zmiešaného mechanizovaného práporu Trebišov
ul. kpt. Nálepku 1, Trebišov 075 01

ABSTRACT

The semestral paper is focused on development of historical events in the Middle East geopolitical area from antiquity to the present time with the accent for the twentieth century. We try to characterize Israeli-Palestinian conflict with the aim to describe participants and the reasons of their influences in that problem. From the point of view of the scientific research we try to determine possible prognosis in the future. The semestral paper is divided into three chapters.

The introduction with the task to acquaint with the problem between two nations and shortly with the crisis theory. The first part of this semestral labour is to describe the motives, reasons and efforts of the Jewish nation to establish and come into reality his own state in spite war attacks which were expected and followed. The second chapter named Palestine is pointed at the historical background mainly in the twentieth century events among participants in Israeli-Palestinian conflict with the effort for describing their behaviour. In the third part we have summarized all mentioned facts and we attempt to characterize the Israeli-Palestinian conflict. The aim of the end is to draft the alternative prognosis for the affairs and events development in the Middle East geopolitical area. The semestral paper might be used as a theoretical starting point for additional investigation in this field.

Keywords: civilisation, coherence, conflict, clash, chart, deal, economy, history, imperialism, influence, international, nation, order politics, problem, religion, Security Council, United Nations,

ÚVOD

Izraelsko-palestínsky konflikt je dlhodobým vlečúcim sa problémom. Dejiny židovského a palestínskeho národa siahajú do biblických čias. V tomto konflikte hrajú dôležité úlohy. Otázkou ostáva, či aj určujúce, keďže v dotknutej oblasti pozorne sledovali realizáciu svojich záujmov viaceré svetové mocnosti. Oblasť Blízkeho východu je dejiskom konfliktov od nepamäti a nejednalo sa vždy výlučne o náboženské konflikty. Plynúci čas dáva každému dlhodobu neriešenému alebo neefektívne riešenému problému nové dimenzie, umožňuje nazerať na problém z iných aspektov, prizvať k jeho riešeniu ďalších aktérov. Či to prispeje

k vyriešeniu samotného problému nie je isté. Neriešenie, odklad alebo váhanie však spôsobujú efekt snehovej gule a v praxi ďalšie materiálne škody a ľudské utrpenie.

Geopolitický priestor Izraela a Palestíny bol od staroveku miestom križovatiek obchodných ciest, filozofií, náboženských ideológií a vplyvov mocností. Z hľadiska osídlenia je nepopierateľne najviac spätý so židovským a palestínskym národom. Svet mal tendenciu považovať Židov za rasu, ktorá si sama vládla v staroveku, jej dejiny sú dejinami Biblie, na určité obdobie zmizla zo sveta a markantne začala kreovať národné povedomie najmä vplyvom pogromov, genocíd, útlaku a holokaustu, aby nakoniec za veľmi komplikovaných a z hľadiska medzinárodného práva veľmi diskutabilných okolností vytvorila svoj vlastný štát, kontroverzný a obliehaný. Židia verili, že história sa posúva dopredu, že Boh do dejín zasahuje, aby dosiahol svoj cieľ na zemi a oni, vyvolený národ zaujímajú v jeho zámeroch kľúčovú pozíciu.

Právo palestínskeho národa na vlastný štát je nespochybniteľné. Pri realizácii svojich snáh o vytvorenie vlastného štátu narazil palestínsky národ napriek silnej podpore okolitých moslimských štátov a právne záväzným rezolúciám Bezpečnostnej rady OSN na zložité prekážky spojené so záujmom či nezáujmom svetových mocností. Zúžiť vplyvy mocností v tomto priestore na vplyv Spojených štátov amerických, Európskej únie a Ruska by bolo neúplné, neobjektívne a nápadne by sa podobalo na nepostačujúce čiernobiele videnie problému v prostredí, kde je nevyhnutné nepretržite poznať a sledovať všetky farby spektra predstavujúce ďalšie potencionálne vplyvy. Je však nemožné si nevšimnúť určujúci vplyv USA ako najaktívnejšej kresťanskej krajiny sveta, ktorá je najviac ovplyvnená židovským dedičstvom, čo je pochopiteľné, keďže najväčšia, ekonomicky a intelektuálne veľmi aktívna a vplyvná židovská diaspora sa nachádza práve v USA. Uvedené fakty bohužiaľ nič nemenia na situácii v oblasti Izraela a Palestíny, ktorú je možné charakterizovať ako oblasť dlhodobého konfliktu.

Každý konflikt je krízou, ktorú je potrebné chápať ako situáciu, kedy sa súčasné, predtým únosné pôsobenie viacerých činiteľov stalo pôsobením nového činiteľa neúnosným. História ukazuje, že pretrvávaním alebo neriešením krízy problémy neustupujú, ani vplyvom generálnych výmen sa na nich nezabúda, naopak, odklad riešení má tendenciu ťažkosti kumulovať, skresľovať a komplikovať. Pred samotným pokusom o riešenie krízy je dôležité pokúsiť sa správne definovať aktérov krízy, pretože spoločným znakom všetkých kríz je, že ich začiatok bolo možné retrospektívne určiť skôr, než skutočne vypukli. Rozsah článku neumožňuje komplexne a interdisciplinárne analyzovať problematiku izraelsko-palestínskeho konfliktu a autor si nekladie za cieľ navrhovať prípadné riešenia, čo by bolo vzhľadom na aktuálne dianie na Blízkom východe určite náročné.

Na pozadí dejinných okolností a kauzálnych súvislostí sa pokúsime opísať aktérov udalostí minulých, súčasného diania v tejto oblasti, pravdepodobné motívy ich konania a následne samotnú charakteristiku konfliktu dvoch starovekých biblických národov so stanovením možnej prognózy vývinu udalostí v tomto geopolitickom priestore.

1 IZRAEL – VZNIK ŠTÁTU, DÔSLEDKY A SÚVISLOSTI

Právo národov na sebaurčenie, jeho úspešné zavŕšenie založením vlastného štátu a jeho medzinárodné uznanie je sprevádzané úsilím a obeťami. Na národ Židov sa toto tvrdenie vzťahuje viac, než na ostatné národy. Židia si vytvorili špecifickú identitu skôr, ako ostatné národy sveta pred vyše 4000 rokmi, čo dokazujú vykopávky z archeologického náleziska v starovekom meste Ur na území dnešného Iraku. Dejiny židovského národa sa odohrávajú v značnom časovom rozmedzí na území štyroch kontinentov. Vznik štátu Izrael podnietilo viacero súčasne časovo a geopoliticky pôsobiacich činiteľov.

Z hľadiska dejín 19. storočia začali v židovských komunitách rezonovať názory maďarského novinára - zakladateľa sionizmu Theodora Herzla o zbytočnom úsilí Židov asimilovať s obyvateľmi európskych krajín. Židia nevedeli, ako reagovať na rastúci antisemitizmus. Svoj názor vyjadril Jakob Wassermann výstižne: „Márna je snaha zostať v ústraní. Povedia: zbabelec, plazí sa do skrýše hnaný zlým svedomím. Márna je snaha ísť medzi nich a podávať im ruku. Povedia: čo si to dovoľuje vo svojej židovskej drzosti? Márne je zostať im verný ako druh v zbrani či spoluobčan. Povedia: je to Proteus, môže sa ľubovoľne premieňať. Márne je pomáhať im zbaviť sa okov otroctva. Povedia: určite zistil, že to prinesie zisk. Márne je používať na ich jed protilátku“.¹ Theodor Herzl vo svojej knihe *Der Judenstaat* uvádza: „Sme národ, jeden národ. Všade sme mali úprimnú snahu začleniť sa do národných komunít, ktoré nás obklopovali a udržať si len svoju vieru. To nám však nie je umožňované. Márne sa usilujeme úspechmi vo vede a umení dosiahnuť väčšiu slávu pre naše vlasti a prispieť k ich bohatstvu svojou účasťou na obchode. Opovrhujeme sa nami ako nejakými votrelcami. Keby nás len nechali na pokoji, ale nezdá sa mi, že to majú v úmysle“.²

Vhodné miesto pre vytvorenie samostatného židovského štátu bolo predmetom viacerých úvah a rokovaní. Do úvahy prichádzala Argentína, kde barón Maurice Hirsch vytvoril poľnohospodárske kolónie ako aj Palestína, kde podobný projekt financoval lord Rothschild. Počas rokovaní s britským ministrom kolónií sa uvažovalo o Cypre, Egypte a Ugande. Svetový sionistický kongres však podobné návrhy odmietol.

¹ JOHNSON, Paul 1995. *Dejiny židovského národa*. 1. vyd. Řevnice : Nakladatelství Alexandra Tomského ROZMLUVY, 1996. s. 377. ISBN 80-85336-31-6.

² Ibid s. 379.

Z hľadiska novodobých dejín 20. storočia pokračujúci rozpad koloniálneho systému Veľkej Británie dal v roku 1917 vzniknúť Balfourovej deklarácii, v ktorej sa na pozadí udalostí 1. svetovej vojny pojednávalo o zriadení „židovskej národnej domoviny“. Neznamenal to priamo vznik židovského štátu. V roku 1921 poverili Briti Najvyššiu moslimskú radu riadením náboženských vecí a za najvyššieho sudcu – muftího Jeruzalema ustanovili predáka najväčšieho poľnohospodárskeho združenia Palestíny Mohameda Amina al-Husseiniho. Okrem presadzovania politiky antisemitizmu sa vyznačoval aj elimináciou umiernených Arabov žijúcich na palestínskych územiach. Arabské štáty podľahli antisemitizmu a výmenou za prístup k ropným náleziskám na Blízkom východe dosiahli zrušenie Balfourovej deklarácie, čo malo zastaviť židovské prisťahovalectvo do Palestíny.

V období 2. svetovej vojny začali vo svetovej verejnosti prenikať správy o tzv. „konečnom riešení“. Okrem iného spôsobili aj sprísnenie kritérií na udeľovanie prisťahovaleckých víz do USA. V tomto období sa ťažisko svetovej ropnej produkcie začalo presúvať a stabilizovať do oblasti Blízkeho a Stredného východu. V roku 1944 sa odhadovali ropné zásoby USA na necelých 15 rokov, čo znamenalo zvýšenie strategického záujmu USA o oblasť Blízkeho a Stredného východu. Masívny odliv Židov z Európy a Ruska do Palestíny po udalostiach 2. svetovej vojny spôsobil narastajúce napätie medzi Židmi a arabskou majoritou, násilnosti v tejto oblasti a silnejšie hlasy židovských elít po vzniku samostatného židovského štátu Izrael na území Palestíny. Židovský vodca a zakladateľ štátu Izrael David Ben Gurion uvádza: „História rozhodla, že sa máme vrátiť do svojej vlasti a založiť tam izraelský štát“.³ Platnosť mandátu, ktorý poveroval Veľkú Britániu výkonom správy v Palestíne skončila 14. mája 1948 a v tento deň vyhlásil Ben Gurion v Tel Avive vytvorenie židovského štátu na území Palestíny odvolajúc sa na rezolúcie Valného zhromaždenia OSN a vytvoril dočasnú vládu štátu Izrael. Tento krok znamenal prakticky okamžitý útok armád okolitých arabských štátov.

Začala prvá arabsko-izraelská vojna, tiež nazývaná tzv. Nevyhlásenou vojnou. Arabi mali obrovskú početnú prevahu, avšak zastaralú výzbroj a slabú bojovú morálku. Na druhej strane Izraelci mali silnú motiváciu, ale nedostatok zbraní. Tento problém bol vyriešený prostredníctvom Československa, ktoré na rozkaz Sovietskeho zväzu dodalo Izraelu vojenský materiál. Izraelu sa podarilo udržať svoju existenciu a taktiež získať časť územia, ktoré malo podľa rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN č. 181 z 29. novembra 1947 pripadnúť palestínske-

³ JOHNSON, Paul 1991. *Dějiny 20 století*. 1. vyd. Řevnice : Nakladatelství Alexandra Tomského ROZMLUVY, 1991. s. 471. ISBN 80-85336-07-3.

mu štátu. V roku 1949 sa OSN podarilo ustanoviť tzv. zelenú líniu, ktorá predstavovala hranicu prímeria medzi Izraelom a susednými štátmi.

K ďalším konfliktom medzi Palestíncami a Izraelcami prispel aj tzv. Zákon o návrate, vydaný v roku 1950. Podľa neho bolo zaručené izraelské občianstvo každému, kto mal židovské korene a prišiel do Izraela. Na rozdiel od arabských autokratických režimov zavádzal Izrael demokratické princípy. Problém však predstavoval výrazný etnický prístup k získavaniu občianstva a formálna rovnosť Židov a Arabov, ale v praxi značné znevýhodňovanie izraelských Arabov. V roku 1956 konflikt nadobudol medzinárodné rozmery. V Egypte sa dostal k moci výrazne protiizraelský politik Gamal Násir, ktorý v rámci svojho nacionalistického režimu znárodnil Spoločnosť Suezského prieplavu a tým nad ním získal kontrolu. Znárodnenie odôvodnil potrebou financovať stavbu Asuánskej priehrady z plavebných poplatkov. Týmto krokom ohrozil Egypt záujmy celej západnej Európy, keďže dve tretiny ropy, ktorú Európa v tej dobe spotrebovávala prechádzala cez Suezský prieplav. Akcia vyvolala nesúhlas vo Francúzsku a Veľkej Británii. Spoločne s Izraelom zahájili vojenskú operáciu, pri ktorej dobyli Sinajský poloostrov a pásмо Gazy, v tej dobe patriace Egyptu. Na výzvu OSN bolo Sinajské ťaženie skončené v marci 1957. Izraelské vojenské jednotky sa stiahli zo Sinaja a boli nahradené mierovými jednotkami OSN. Dva vojnové konflikty zapríčinili vznik približne milióna utečencov. Tí sa začali zjednocovať v rôznych organizáciách civilného a vojenského charakteru, z ktorých najznámejšou sa stala Organizácia pre oslobodenie Palestíny (OOP). Jej cieľom bolo obnovenie palestínskeho štátu podľa pôvodných hraníc britského mandátu. OOP hrala a dodnes hrá významnú úlohu v celom izraelsko-palestínskom konflikte.

Egyptský prezident Gamal Násir naďalej vyzýval k zničeniu izraelského štátu. 5. júla 1967 zahájil Izrael preventívny útok proti arabskej koalícii Egypta, Sýrie a Jordánska. Znovu obsadil Sinajský poloostrov, pásмо Gazy, Západný breh Jordánu, východnú časť Jeruzalema a časť sýrskych Golanských výšin. V tejto tzv. Šesťdňovej vojne utrpela arabská koalícia porážku. Na výzvy Bezpečnostnej rady OSN k zastaveniu paľby odpovedal Izrael až na šiesty deň ukončením bojových akcií. Izrael, na rozdiel od arabských štátov, kde sa počet mŕtvych odhadoval na desiatky tisíc, utrpel pomerne malé straty a získal územia trikrát väčšie ako bola jeho doterajšia rozloha. Tieto územia boli príčinou vzniku novej, radikálnejšej dimenzie izraelsko-palestínskeho konfliktu.

Hlavným dôvodom bola izraelská politika osídľovania okupovaných území pásma Gazy, Západneho brehu Jordánu, poloostrova Sinaj a Golanských výšin. Egypt sa po porážke v Šesťdňovej vojne snažil naspäť dobyť Sinajský poloostrov. Preto došlo v rokoch 1967-1970 k tzv. Opatrovacej vojne. Nejednalo sa o konvenčný vojenský útok, ale skôr o zdĺhavú a vy-

čerpávajúcu sériu menších bojov. Na arabskej strane stál Egypt, Jordánsko a OOP. Počas tejto vojny došlo k výmene vlád v Egypte aj v Izraeli. Nový egyptský prezident Anvar Sadat bol viac prozápadne orientovaný ako jeho predchodca Gamal Násir a tak došlo k postupnému ukončeniu tejto vojny.

K vypuknutiu ďalšej arabsko-izraelskej vojny výrazne prispel Sovietsky zväz, ktorý pomohol vyzbrojiť egyptské a sýrske armády. V čase najväčšieho židovského sviatku Jom Kippur 6. septembra 1973 zaútočili egyptské a sýrske vojenské jednotky v oblasti Suezského priepľavu a na Golanských výšinách. V prvých dňoch vojny hrozila Izraelu porážka, keďže útok Egypta a Sýrie bol takmer dokonale naplánovaný a utajený. Situáciu pomohli zvrátiť len americké dodávky zbraní a materiálu. Napriek konečnému víťazstvu Izrael stratil svoj status neporaziteľnosti. V konflikte sa výrazne angažoval Henry Kissinger a pri rokovaníach zúčastnených strán boli dohodnuté podmienky ukončenia tejto, tzv. Jomkippurskej vojny. Aj keď Izrael ako štátny útvar nebol zničený najmä vďaka podpore USA, len 20 rokov po odhalení zverstiev holokaustu vládli v značnej časti sveta silné antisemitské nálady.

„Dňa 1. októbra 1975 bol na zasadnutí Valného zhromaždenia OSN so všetkými poctami prijatý predseda Organizácie africkej jednoty ugandský prezident Idi Amin, ktorý sa neslávne zapísal do dejín hromadnými masakrami ugandského obyvateľstva, z ktorých niektoré osobne vykonal. Preslávili ho aj agresívne antisemitské výroky. Dňa 12. septembra 1972 poslal generálnemu tajomníkovi OSN Kurtovi Waldheimovi telegram, v ktorom aplaudoval holokaustu a oznamoval mu, že keď nestojí žiadna Hitlerova socha v Nemecku, navrhne vztýčiť mu pamätník v Ugande. Napriek tomu alebo možno práve preto bol na Valnom zhromaždení OSN vládne prijatý. Mnoho delegátov OSN vrátane celého sovietskeho a arabského bloku mu tleskalo ešte dlho predtým, ako začal svoj prejav. Zavrhol v ňom sionisticko-americké sprisahanie proti svetu a požadoval vylúčenie Izraela z OSN a jeho vyplienenie. Počas tejto grotesknej bojovnej reči sa ozýval častý potlesk a keď Amin skončil, nastali ovácie. Nasledujúci deň usporiadal generálny tajomník OSN a predseda Valného zhromaždenia OSN na jeho počesť recepciu. O štrnásť dní neskôr dosiahli profesionálni antisemitskí propagandisti zo sovietskej a arabskej politickej mašinérie svoj najväčší triumf, keď tretí výbor Valného zhromaždenia OSN schválil 70 hlasmi proti 29 hlasom (29 sa zdržalo hlasovania, 16 bolo neprítomných) návrh na odsúdenie sionizmu ako formy rasizmu. Dňa 10. novembra schválilo rezolúciu celé Valné zhromaždenie OSN v pomere 67 hlasov proti 55-tim (15 sa zdržalo hlasovania). Izraelský delegát Chaim Herzog, budúci izraelský prezident v rokoch 1983 -1993 upozornil prítomných delegátov, že hlasovanie prebehlo práve v deň tridsiateho siedmeho výročia nacistickej „krištáľovej noci“. Americký delegát Daniel P. Moynihan predniesol s ľadovým

opovrhnutím v hlase, že Spojené štáty americké slávnostne vyhlasujú pred valným zhromaždením OSN a pred celým svetom, že neuznávajú tento hanebný akt, nebudú sa ním riadiť a nikdy sa s ním nezmieria.“⁴

2 PALESTÍNA – HISTORICKO POLITICKÝ NÁČRT PROBLEMATIKY

Jedným z dôsledkov vojnových konfliktov a následnej dominancie Izraela boli palestínski utečenci, ktorí našli útočisko na juhu Libanonu v blízkosti južných hraníc Izraela. OOP na čele s Jásirom Arafatom podnikala útoky na Izrael. Odvetný protiútok v roku 1978 znamenal vstup izraelskej armády na libanonské územie a zatlačenie OOP do vnútrozemia Libanonu. Po intervencii OSN sa pomery stabilizovali a svoje jednotky Izrael stiahol. Po atentáte na izraelského veľvyslanca v Londýne zahájil Izrael operáciu „Mier pre Galileu“ a 6. júna 1982 prekročili izraelské jednotky libanonskú hranicu pričom bolo obliehané libanonské hlavné mesto Bejrút. Po nátlaku USA Izrael stiahol svoje jednotky, veliteľstvo OOP sa premiestnilo do Tunisu. Vzájomné útoky však neustávali.

Situácia na okupovaných územiach sa zhoršila v roku 1987, keďže tu v tom čase existovalo viacero radikálnych palestínskych aj židovských skupín. Množstvo násilných incidentov viedlo k rozpútaniu palestínskeho ľudového povstania tzv. intifády, ktorej sprievodnými javmi boli najmä demonštrácie spojené s hádzaním kameňov a zápalných fliaš prakticky bez použitia ťažkých zbraní a samovražedných útokov. Intifáda označovaná ako prvá bola ukončená podpísaním zmluvy v Oslo v roku 1993 a následne podpísaním zmluvy o dva roky vznikla obmedzená palestínska samospráva v Pásme Gazy, v západnom Jerichu a Západnom brehu Jordánu.

Množstvo nevyriešených problémov sa nepodarilo vyriešiť ani počas rokovaní v Camp Davide v roku 2000. Nasledovala 2. intifáda nazývaná Al-Aksá odlišujúca sa od prvej podstatne vyššou mierou násilností, samovražednými bombovými útokmi a v konečnom dôsledku vyšším počtom obetí, materiálnych škôd a eskaláciou napätia. Po smrti Jásira Arafata počet útokov na Izrael poklesol, vzájomné vzťahy sa ešte viac zhoršili, keď v palestínskych parlamentných voľbách v roku 2006 zvíťazilo radikálne islamistické hnutie Hamas, ktoré bolo na zozname teroristických organizácií Európskej únie, Spojených štátov amerických, Kanady, Japonska a pochopiteľne aj Izraela, čím sa značne oslabila pozícia Palestíny v potencionálnych vyjednávaniach. V tom istom roku hnutie Hizballáh unieslo izraelského vojaka. Po skončení izraelského ultimáta bolo zahájené bombardovanie Libanonu, pretože aktivity Hiz-

⁴ JOHNSON, Paul 1995. *Dejiny židovského národa*. 1. vyd. Řevnice : Nakladatelství Alexandra Tomského ROZMLUVY, 1996. s. 554. ISBN 80-85336-31-6.

balláhu z libanonského územia boli zo strany Izraela chápané ako vojnový akt. Rezolúciou OSN č. 1701 bolo uzavreté prímerie. Znepriatelené palestínske frakcie Hamas a Hizballáh naďalej stoja proti sebe, v zásadných otázkach sa však ich postoje príliš nelíšia.

„Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č. 181 z 29. novembra 1947 predpokladá vznik dvoch štátov v geopolitickom priestore Blízkeho východu na území historickej Palestíny. V súlade s touto rezolúciou štátu Izrael patrí 55% územia. Arabskému štátu patrí približne 44% územia. V súčasnosti štát Izrael okupuje 78% územia. Rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN č. 242 zaväzuje Izrael, aby uvoľnil okupované územia, najmä však pásмо Gazy a Východný Jeruzalem a naviedol status quo z obdobia pred izraelsko-arabskou vojnou v roku 1967“⁵

Izrael uvedenú rezolúciu Valného zhromaždenia OSN nerešpektoval. O zložitosti izraelsko-palestínskeho konfliktu, ale najmä nejednotnosti palestínskych elít vypovedá aj fakt, že trvalo vyše dvadsať rokov, kým Palestínska národná rada dňa 15. novembra 1988 prijala Deklaráciu nezávislosti a vyhlásila vznik palestínskeho štátu v exile odvolávajúc sa pritom na rezolúcie OSN č. 181 a 242. V oslobodení Kuvajtu americkými jednotkami od vojsk Saddáma Husajna videlo palestínske vedenie paralelu, zvýšilo tlak na medzinárodné spoločenstvo a požadovalo odchod izraelských jednotiek z okupovaných palestínskych území. Viacero bilaterálnych a multilaterálnych rokovaní so snahou riešiť konflikt aj prostredníctvom amerických prezidentov Busha st. a Clintona neprinieslo požadované výsledky, naopak, osídľovanie palestínskych území pokračovalo a malo za následok vzájomné útoky a eskaláciu napätia. Výsledkom Madridskej konferencie v auguste v roku 1991 boli závery korešpondujúce s rezolúciou Bezpečnostnej rady OSN č. 242 z roku 1967 a 338 z roku 1974 zaväzujúce Izrael k stiahnutiu armády z okupovaných palestínskych území výmenou za garancie zastavenia útokov zo strany palestínskych militantov. Napriek výhradám voči osobe palestínskeho prezidenta a jeho teroristickej minulosti je potrebné uviesť, že disponoval značnou autoritou a bol schopný zabezpečiť splnenie požiadaviek amerického prezidenta Busha o zastavení palestínskych útokov.

Predstaviteľ ultrapravicovej koalície izraelský predseda vlády Benjamin Netanjahu prezentoval v prejave na univerzite Bár-Eblán v Tel-Avive svoje stanovisko, v ktorom odmietol požiadavky rozdelenia Jeruzalema, zastavenia osídľovania palestínskych území, odchodu izraelských vojsk a návratu palestínskych utečencov. Keďže osídľovanie palestínskych území izraelskými osadníkmi naďalej pokračovalo, novozvolený americký prezident Barack Obama

⁵ GHANNAM, Souheil. OSN chce nového člena. In *Dimenzie*, 2011, roč. 11, č. september 2011, s. 52.

sa začal angažovať v tejto oblasti. V roku 2010 predniesol na Valnom zhromaždení OSN svoju požiadavku o prijatí Palestíny za riadneho člena OSN.

3 CHARAKTERISTIKA IZRAELSKO-PALESTÍNSKEHO KONFLIKTU

Na základe uvedených faktov je zrejmé, že konflikt medzi Izraelom a Palestínou je typickou eskaláciou dejinných krívd ako sú napr. cypersko-turecký problém, rusko-čečenský problém alebo srbsko-kosovský problém, ktoré sú síce v parciálnych ohľadoch odlišné, majú však spoločných viacero určujúcich atribútov ako napr. územný spor, snaha o vytvorenie vlastného nezávislého uznávaného štátu, otázky náboženských odlišností a angažovanie svetových mocností. Na jednej strane tisícročia prenasledovaný a utláčaný židovský národ nakoniec úspešný vo svojich snahách o vytvorenie vlastného silného a uznávaného štátu. Na strane druhej palestínsky národ patriaci do arabskej majority v danom geopolitickom priestore s neodškriepiteľným právom na sebaurčenie a vytvorenie vlastného štátu, vo svojom vnútri však značne názorovo nejednotný a nestabilný, ekonomicky závislý paradoxne na svojom izraelskom protivníkovi.

Dôležitú úlohu v konflikte zohráva otázka náboženských diferenciácií. Na základe sporadických prejavov nábožensky motivovanej neznášanlivosti však je možné konštatovať, že v rámci daného problému zohráva skôr sekundárnu úlohu. Počas celého trvania izraelsko-palestínskej krízy vstupovali do procesov vyjednávania medzi Izraelom a Palestínou viaceré mocnosti a organizácie ako mediátori, pričom je potrebné otvorene povedať, že efekt ich vplyvu a najmä miera úspešnosti bola často diskutabilná ak nie priamo kontraproduktívna. Inou otázkou je skutočná motivácia mocností angažujúcich sa v oblasti Blízkeho a Stredného východu.

Je nepochybné, že pre geopolitický priestor Blízkeho a Stredného východu je vzhľadom na jeho dôležitosť potrebná podstatne vyššia miera stability ako v súčasnosti. Jeho strategický význam spočíva v najväčších svetových ropných zásobách nachádzajúcich sa v oblasti Blízkeho a Stredného východu. Zložité pomery v Palestíne odradili Veľkú Britániu od ďalšieho angažovania sa v tejto oblasti a v roku 1946 stiahla väčšinu svojich vojakov. „Je to proste peklo, povedal v roku 1948 Winston Churchill, odmietam sa tým ďalej zaoberať a budem to musieť pokiaľ možno pustiť z hlavy“. ⁶ Pri vzniku štátu Izrael dokázali židovské elity využiť podporu svetových mocností a ich záujmy v tomto priestore. USA uznali, podporovali a stále podporujú štát Izrael, keďže potrebujú v tomto nestabilnom prostredí najmä kvôli nerastnému bohatstvu a iránskym jadrovým avantúram údajne podporovanými Ruskom, spojenca. Soviet-

⁶ JOHNSON, Paul 1991. *Dějiny 20 století*. 1. vyd. Řevnice : Nakladatelství Alexandra Tomského ROZMLUVY, 1991.s. 475. ISBN 80-85336-07-3.

sky zväz uznal vznik izraelského štátu, aby oslabil vplyv Veľkej Británie a prostredníctvom Československa a ďalších svojich satelitov dodával Izraelu zbrane v konfliktoch, ktoré nasledovali bezprostredne po vzniku štátu Izrael. Podobným spôsobom podporovalo Izrael Francúzsko ako odvetu Veľkej Británii za stratu svojho vplyvu v Sýrii.

Ako už bolo spomenuté, dôležitú úlohu v oblasti Blízkeho východu zohráva objekt strategického významu - Suezský prielav, ktorý dlhodobo synergizuje vplyv mocností na túto oblasť. Keď po odmietnutí požiadavky vznesenej Egyptom voči USA a Veľkej Británii o poskytnutie finančných prostriedkov na stavbu Asuánskej priehrady egyptský prezident Násir v roku 1956 znárodnil Suezský prielav, Veľká Británia a Francúzsko vyjadrili ostrý nesúhlas. Na konferenciu o tejto otázke však Izrael nebol prizvaný. „Winston Churchill v liste manželke píše: „Dôvodom, prečo Izrael nebol prizvaný na konferenciu boli obavy, že sa veci vymknú kontrole, no nepochybujem, že keby došlo k vojne, určite by sa jej Izrael zúčastnil“. ⁷ Treba dodať, že lodiam židovského štátu Egypt dlhodobo zakazoval používať Suezský prielav.

Určiť približné perspektívy vývinu situácie v geopolitickom priestore Blízkeho a Stredného východu je náročnou úlohou. Okrem spomenutých dejinných faktov, záujmov štátov danej oblasti a vplyvu a záujmom svetových mocností je potrebné vziať do úvahy neprehliadnuteľné atribúty dynamizujúceho sa boja kultúr, radikalizáciu cirkví a náboženských ideológií a následne potencionálne zmeny svetového politického usporiadania.

ZÁVER

Z dôvodu neochoty niektorých vyspelých štátov sveta prijať Palestínu do medzinárodných organizácií a neochoty Izraela uvoľniť okupované územia sa pokrok v oblasti očakávať nedá. Možnou cestou sa javí výmena Izraelom okupovaných území za iné územia, toto riešenie je závislé najmä na vôli zúčastnených prijímať kompromisy. Významnú úlohu zohrávajú aktuálne povolebné zostavy vlád Izraela a Palestíny v otázke ochoty viesť dialóg ako prvý a základný predpoklad pre hľadanie riešenia. Obe strany zúčastnené na konflikte majú oprávnené argumenty k bráneniu svojej existencie na tomto území. Situáciu neuláhčuje ani neustála hrozba novej intifády, ktorá by viedla k ďalším vlnám násilia, ľudským obetiam a komplikáciám v rokovaniach. Navyše hrozí ďalší konflikt – medzi Izraelom a Iránom najmä z dôvodu iránskeho jadrového programu a opakovaným hrozbám čelných predstaviteľov Iránu o vymazaní židovského štátu z mapy sveta.

⁷ GILBERT, Martin, 2007. *Churchill a Židé*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství BB/art s. r. o., 2008. s. 314. ISBN 978-80-7381-327-7.

Je možno predčasné uvažovať práve o tomto priestore ako o mieste stretu civilizácií, ktorý by mal konfrontačný alebo vojnový charakter. S prihliadnutím na silnejúci ekonomický a demografický potenciál Ázie a moslimského sveta v protiklade k slabnúcemu ekonomickému a demografickému potenciálu Západu však nie je možné vylúčiť ani tento vývin, pretože aj napriek uvedenému zrejme nemožno počítať s variantmi, podľa ktorých by sa niektorý z hráčov dobrovoľne vzdal miery svojho vplyvu v prospech ostatných. Zvlášť, keď disponuje technologickou a vojenskou prevahou. Udalosti v každom strategicky dôležitom geopolitickom priestore budú závislé na diplomacii a vôli zúčastnených strán dodržiavať krehké dohody a často platiť cenu vyššiu, než bola predpokladaná. „V päťdesiatych rokoch minulého storočia varoval Lester Pearson, že ľudstvo vstupuje do doby kedy budú rôzne civilizácie musieť vedľa seba žiť v mieri, učiť sa jedna od druhej, vzájomne študovať svoju históriu, ideály, umenie a kultúru a navzájom tak obohacovať svoje životy. Alternatívou v tomto malom preľudnenom svete je nedorozumenie, stret a katastrofa“.⁸

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- [1] JOHNSON, Paul 1995. *Dejiny židovského národa*. 1. vyd. Řevnice : Nakladatelství Alexandra Tomského ROZMLUVY, 1996. 554 s. ISBN 80-85336-31-6.
- [2] GHANNAM, Souheil. OSN chce nového člena. In *Dimenzie.*, 2011, roč. 11, č. september 2011, s. 52.
- [3] JOHNSON, Paul 1991. *Dějiny 20 století*. 1. vyd. Řevnice : Nakladatelství Alexandra Tomského ROZMLUVY, 1991. 475 s. ISBN 80-85336-07-3.
- [4] GILBERT, Martin, 2007. *Churchill a Židé*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství BB/art s. r. o., 2008. 314 s. ISBN 978-80-7381-327-7.
- [5] HUNTINGTON, Samuel P., 1996. *Střet civilizací, boj kultur a proměna světového řádu*. 1. vyd. Praha: Rybka Publishers, 2001. 393 s. ISBN 80-86182-49-5.
- [6] SMITH, Chris, KOCH Richard, 2006. *Samovražda Západu*. 1. Vyd. Bratislava : Premedia Group, s. r. o. 2011. 212 s. ISBN 978-80-970661-5-4.

Recenzent: PhDr. Milan LABUZÍK, CSc.

⁸ HUNTINGTON, Samuel P., 1996. *Střet civilizací, boj kultur a proměna světového řádu*. 1. vyd. Praha : Rybka Publishers, 2001. s. 393. ISBN 80-86182-49-5.

ANALYTICKÁ KONTROLA V RÁMCI DEKONTAMINÁCIE TOXICKÝCH CHEMICKÝCH LÁTOK VYKONÁVANEJ ZLOŽKAMI INTEGROVANÉHO ZÁCHRANNÉHO SYSTÉMU

mjr. Ing. Peter KOŠKA,
Generálny štáb OSSR
Kutuzovova 8, Bratislava

kpt. Ing. Pavel TRÚCHLY
NATO JCBRN Defence COE
Víta Nejedlého 3, Vyškov, Czech Republic

ABSTRACT:

Downfall of bipolar splitting of the world at the end of previous century led to elimination of unanticipated use of weapons of mass destruction. Nevertheless based on threat assessment there is an effort of some dictators regimes and terrorists organizations to have an access to weapons of mass destruction. Ability to do a detection, identification and afterward decontamination is important part of national security strategy. This article deals with mass personal decontamination with respect to analytical control before and after decontamination. There are mentioned current methods which are used for this reason by integrated rescue system of The Slovak republic and try to define a new one.

Keywords: Analytická kontrola, dekontaminačná komora

ÚVOD

Zánik bipolárneho rozdelenia sveta na konci minulého storočia mal v podstate za následok odstránenie aktuálneho nebezpečenstva neočakávaného a hromadného použitia jadrových chemických alebo biologických zbraní (ďalej len „JCHB zbrane“) zo strany veľmocí. Vychádzajúc zo súčasnej bezpečnostnej situácie vo svete a informácií o snahe diktátorských režimov, ale aj teroristických organizácii získať prístup k JCHB zbraniam, vystupuje do popredia otázka pripravenosti každej spoločnosti na možné následky ich prípadného použitia. Z jednej strany sa môže spoločnosť spoliehať na medzinárodné dohody (napr. Chemical Weapons Convention), na druhej strane si musíme položiť otázku či potenciálni „actors“ súčasnej doby sa nimi budú riadiť. Odpovedať na túto otázku si netrúfam, ale široká odborná verejnosť

nadobúda presvedčenie, že otázka nie je „či“, ale „kedy“ príde k udalosti spojenej s použitím niektorého z komponentov JCHB zbraní.

Každá spoločnosť by mala byť pripravená čeliť potencionálnemu riziku zasiahnutia toxických chemických látok (ďalej len „TCHL“). Pod pojmom pripravenosť je potrebné chápať organizačné štruktúry, manažment personálu, materiál, zariadenia, infraštruktúru a postupy, respektíve „typové plány“. Všetky spomenuté súčasti „pripravenosti“ sú navzájom previazané a pre jej zabezpečenie je potrebné ich komplexne posúdiť.

Schopnosť detekcie a dekontaminácie TCHL zložkami integrovaného záchranného systému (ďalej len IZS) sú významnou súčasťou stratégie národnej bezpečnosti. Prostriedky určené na ich realizáciu by mali byť schopné detekcie - identifikácii s možnosťou následného stanovenia priestoru ohrozenia na prijatie patričných ochranných opatrení a opatrení na odstraňovanie následkov. Následne prostriedky na vykonanie dekontaminácie musia účinne eliminovať dôsledky pôsobenia TCHL, rádioaktívneho materiálu a biologických agens.

Vyplývajú z charakteru ohrozenia spôsobeného kontamináciou TCHL, rádioaktívneho materiálu a biologických agens nie je možné aplikovať rovnaké ochranné opatrenia postupy odstraňovania následkov a preto je v ďalšej časti rozoberaná problematika TCHL spojená s ich dekontamináciou a overovanie účinnosti dekontaminácie,

1. SÚČASNÝ STAV DEKONTAMINÁCIE AKO OPATRENIA NA OCHRANU OBYVATEĽSTVA

Dekontaminácia sa zaraďuje medzi najdôležitejšie opatrenia v rámci ochrany obyvateľstva. Je to proces zabezpečujúci bezpečnosť osôb, objektov alebo priestorov odstránením, absorpciou, neutralizáciou, znehodnotením, redukciou účinkov rádioaktívnych materiálov, chemických alebo biologických látok zachytených na osobách, objektoch alebo v priestore.

Problematike dekontaminácie sa po teroristických útokov v septembri 2001 v USA venuje celosvetovo značná pozornosť. Štáty investovali značné finančné prostriedky na výskum a vývoj nových dekontaminačných látok (zmesí) a zariadení na ich aplikáciu. Vývoj bol značne urýchlý investíciami najmä po prípadoch použitia tzv. „antraxových zásielok“.

Významný kvalitatívny posun v oblasti vybavenosti technikou a materiálom na vykonávanie dekontaminácie zaznamenali hlavne Ozbrojené sily SR obstaraním nových prostriedkov na vykonávanie dekontaminácie.

Problém, ktorému však v rámci opatrení ochrany obyvateľstva nie je venovaná dostatočná pozornosť, je dekontaminácia väčšieho počtu zasiahnutých osôb. Prostriedky Hasičské-

ho a záchranného zboru (ďalej len „HaZZ“) určené na vykonávanie dekontaminácie, sú primárne určené na vykonávanie dekontaminácie zasahujúcich zložiek IZS. Ďalšou kooperujúcou zložkou v rámci ochrany obyvateľstva sú Ozbrojené sily cestou jednotiek radiačnej, chemickej a biologickej ochrany, ktoré sú schopné vykonať dekontamináciu väčšieho počtu osôb, avšak uvedenie do pohotovosti (pripravenosti) trvá rádovo do niekoľko hodín až dní. Tieto jednotky sú primárne určené na likvidáciu následkov použitia jadrových, chemických, biologických alebo rádiologických zbraní predovšetkým v poľných podmienkach.

Pri udalostiach spojených s nutnosťou vykonania hromadnej dekontaminácie v rámci ochrany obyvateľstva by boli primárne využívané statické zariadenia v okolí udalosti, mimo kontaminovaný priestor (plavárne, sprchy, mycie stanice a pod.).

V rôznych odborných publikáciách v závislosti od autorov sú uvádzané odlišné definície pojmu „*dekontaminácia*“. Severoatlantická aliancia v svojom terminologickom slovníku definuje dekontamináciu [1] ako proces zabezpečujúci bezpečnosť osôb, objektov alebo priestoru odstránením, absorpciou, neutralizáciou alebo znížením toxicity chemických, biologických alebo rádioaktívnych látok.

Dekontamináciu z hľadiska cieľovej skupiny, pre ktorú sa vykonáva, môžeme rozdeliť na dekontamináciu:

- zasahujúcich zložiek IZS,
- zasiahnutých osôb - hromadná dekontaminácia osôb,
- techniky a prostriedkov zasahujúcich jednotiek,
- ostatných povrchov a terénu (všeobecne).

Rozdelenie dekontaminácie z hľadiska cieľovej skupiny je opodstatnené predovšetkým v etape prípravy personálu, techniky, materiálu a metodiky, čiže v etape voľby – operačných postupov vykonávania dekontaminácie. V závislosti od cieľovej skupiny sú preto požiadavky na prípravu personálu, techniky, materiálu a zvolených operačných postupov účinnej a efektívnej dekontaminácie odlišné.

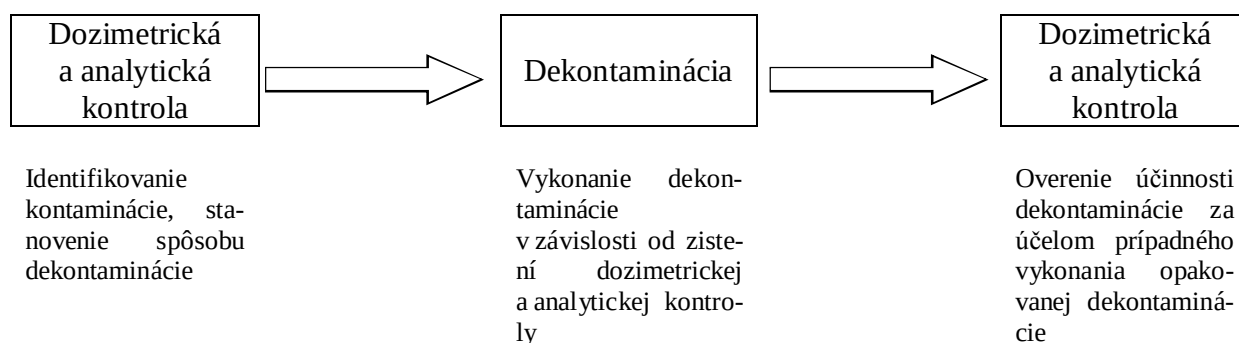
Jedným zo základných hodnotiacich faktorov dekontaminácie je jej účinnosť. V posledných rokoch vzrástli požiadavky na účinnosť, ktoré sú definované ako „*prípustná úroveň kontaminácie*“. Obdobne vzrástli aj požiadavky na citlivosť detekcie kontaminácie. Táto časť dekontaminačného procesu sa nazýva „*Dozimetrická a analytická kontrola*“. V súčasnej dobe je vykonávaná dostupnými detekčnými prostriedkami v závislosti od zasahujúcich zložiek, spravidla bodovými detektormi alebo s použitím detekčných papierikov. Samotné zistenie či nezistenie prítomnosti kontaminantu sa vyznačuje časovou a personálnou

náročnosťou. Časová náročnosť je spojená s detektormi, ktoré sú v súčasnej dobe používané zložkami IZS a ich času odpovede¹ potrebnej na interpretáciu analytického zistenia. Paralelne vzhľadom k času odpovede a potrebe analytickej kontroly väčšieho počtu osôb (techniky) je potreba väčšieho počtu detektorov a obslužného personálu.

2. HROMADNÁ DEKONTAMINÁCIA OSÔB²

Súčasťou eliminácie a následnej likvidácie udalostí spojených s únikom TCHL do prostredia je vykonávanie dekontaminácie personálu zasahujúcich zložiek IZS po splnení úloh. Dekontaminácia – odmorenie v prípade použitia TCHL sa spravidla vykonáva jednotkami HaZZ chemických spôsobom, za použitia dekontaminačných roztokov/zmesí.

Dekontaminácia prostriedkov na individuálnu ochranu príslušníkov IZS závisí od použitých typov predmetných prostriedkov. Pre voľbu metodiky (spôsobu) vykonávania dekontaminácie filtračných ochranných oblekov alebo izolačných odevov je rozhodujúca štruktúra dekontaminovaného povrchu. Zložky IZS používajú spravidla izolačné ochranné odevy vychádzajúc z princípu „najhoršej alternatívy“.

Obr.1 Dozimetrická a analytická kontrola pri vykonávaní dekontaminácie osôb

Zložkám IZS chýbajú reálne skúsenosti s vykonávaním hromadnej dekontaminácie po vzniku mimoriadnej udalosti. Hromadná dekontaminácia bola síce v obmedzenom rozsahu precvičovaná v rámci súčinnostných cvičení jednotlivých zložiek IZS, napriek tomu je však opodstatnený predpoklad, že v prípade vzniku udalosti spojenej s potrebou vykonávania hromadnej dekontaminácie, by bola situácia iná ako v prípade simulovaných cvičení.

Základným predpokladom – východiskom úspechu – pri vykonávaní dekontaminácie sú presne stanovené a vykonateľné dekontaminačné postupy dostupnými dekontaminačnými

¹ Čas odpovede- čas, ktorý potrebuje detektor na odpoveď po začatí chemickej analýzy.

² Často je tiež používaný pojem „Hygienická očista osôb“, ktorý ale nevystihuje presne rozsah plnených úloh.

prostriedkami s cieľom záchrany životov, ochrany zdravia a zníženia nebezpečenstva pre zasahujúce zložky IZS. Analýzy hromadnej dekontaminácie osôb poukázala na nasledovné základné princípy jej vykonávania[3]:

- dekontaminovať zasiahnuté osoby čo najskôr – dôležité je zníženie možnosti pôsobenia kontaminantu,
- predpokladať počet zasiahnutých a nezasiahnutých osôb v pomere 1:5; tzn. že väčšiu postihnutých osôb je možné považovať za obeť strachu a neadekvátnych reakcií,
- aj odloženie kontaminovaného odevu je možné považovať za vykonávanie dekontaminácie,
- za najjednoduchší spôsob hromadnej dekontaminácie je možné považovať celkové opláchnutie vodou.

3. SÚČASNÉ POSTUPY ZISŤOVANIA ÚČINNOSTI DEKONTAMINÁCIE OSÔB

Proces dekontaminácie osôb je spojený s identifikovaním osôb, ktoré bude nevyhnutné dekontaminovať a s následným overením účinnosti dekontaminácie. Analytická kontrola sa v prípade vysoko-toxických chemických látok musí vykonávať minimálne 2-krát a v rámci organizácie miesta dekontaminácie jej musí byť venovaná patričná pozornosť (obr.1).

Ako bolo naznačené, jednotlivé povrchy môžeme považovať za nekontaminované, resp. dekontaminované, v prípade, že stupeň kontaminácie je pod prijateľnú – odbornou verejnosťou akceptovanú úroveň. Stanovenie stupňa kontaminácie, resp. dekontaminácie je podmienené použitím vhodných analytických postupov.

Na overovanie účinnosti dekontaminácie ochranného odevu príslušníkov zasahujúcich jednotiek IZS sa najčastejšie používajú bodové detektory (napr. detekčné trubičky, prípadne detekčné papieriky), alebo sa odoberajú tzv. oterý z odevu, ktoré sú následne podrobené analýze v prenosných alebo mobilných analytických laboratóriách.

Overenie účinnosti dekontaminácie za použitia bodových detektorov je podmienené nájdením miest na ochrannom odeve, ktoré nespĺňajú požiadavky dekontaminácie. Kontrola účinnosti dekontaminácie si zároveň vyžaduje pomerne značný čas, sily a prostriedky.

Ďalším spôsobom overovania účinnosti dekontaminácie je odoberanie „otero“ z kontaminovaných povrchov s ich následnou analýzou. Personál zodpovedný za vykonanie kontroly dekontaminácie odoberá vzorky z povrchu ochranného odevu, ktoré sú podrobené analytickej kontrole. Na vykonanie kontroly sa spravidla používajú veľmi citlivé analytické metódy – prístroje, ktoré si vyžadujú špeciálne vzdelanie a výcvik ich obsluhy. Súčasťou

spracovania vzoriek je ich príprava na samotnú analýzu, ktorá si vyžaduje čas a opätovne ďalší výcvik. Z hľadiska citlivosti je táto forma kontroly účinnosti dekontaminácie bezpochyby výhodná. Citlivosť je zároveň aj určitou nevýhodou vzhľadom k prípustným normám zostatkovej kontaminácie. Úroveň povolenej zostatkovej koncentrácie závisí od rozhodnutia jednotlivých krajín³, a napríklad pri látkach typu VX [2] sa uvádza $4,5 \text{ mg.m}^{-2}$. Vzhľadom na prípustnú zostatkovú kontamináciu môžu byť výsledky analytických meraní zle interpretované a vykonaná dekontaminácia z pohľadu kontroly hodnotená ako nepostačujúca.

Jednou z nevýhod uvedených spôsobov overovania účinnosti dekontaminácie je najmä ich náročnosť na odbornú pripravenosť personálu, ako aj faktor ľudského zlyhania. V dobe, kedy prípadné straty spojené s nedostatočným vykonaním dekontaminácie sú spojené s rizikom súdnych sporov, je eliminácia ľudského faktoru základným východiskom pri tvorbe operačných postupov na plnenie úloh na mieste hromadnej dekontaminácie.

V súčasnosti sa z hľadiska identifikácie kontaminovaného personálu a materiálu pri overení účinnosti dekontaminácie sa javí ako najvhodnejšou metódou tzv. „Contamination clearance module“ alebo „detekčné komory“. Ich podstata spočíva v pôsobení infračerveného žiarenia na povrch ochranného odevu personálu spôsobujúceho desorpciu TCHL s následným stanovením stupňa kontaminácie. Chemická analýza nízkych koncentrácií TCHL na báze termickej desorpcie je bežne používaná v analytickej praxi pri ich zisťovaní v malých objemoch analytu.. Ako príklad môže slúžiť kombinácia detektora GC-MS a tzv. „Headspace“ technológie, pri ktorej dochádza k zohriatiu obmedzeného objemu analytu s cieľom zmeny kvapalnej fázy na plynnú. Plynná fáza je následne separovaná za použitia plynovej chromatografie a analyzovaná pomocou hmotnostného spektrometru.

Vykonávanie analytickej kontroly na mieste dekontaminácie si v súčasnej dobe vyžaduje pomerne značné množstvo obslužného personálu a predovšetkým času. Za týmto účelom sa javí ako vhodné použiť tzv. „detekčnú komoru“ založenú na termickej desorpcii TCHL s následnou detekciou kontaminantu s využitím vhodnej fyzikálno-chemickej analytickej metódy používanej zložkami IZS. V prípade nutnosti vykonávania dekontaminácie väčšieho množstva zasahujúcich jednotiek IZS, aplikáciou detekčnej komory nepochybne dôjde k zníženiu potreby personálu na mieste dekontaminácie a zároveň dôjde k urýchleniu dekontaminácie ako celku.

³ Prípustné zostatkové úrovne kontaminácie môžu byť odlišné v závislosti od štátu a organizačnej zložky, ktorá je dekontaminovaná.

ZÁVER

Oblasť vykonávania dekontaminácie je nedeliteľnou súčasťou manažmentu odstraňovania následkov. Za účelom vykonania dekontaminácie bol v minulosti vyvinutý rad prostriedkov od jednoduchých pre použitie jednotlivcom až po prostriedky náročnejšie, vyžadujúce špeciálne pripravenú obsluhu. V dobe bipolárne rozdeleného sveta boli dekontaminačné normy jednotlivých štátov (blokov) diametrálne odlišné a overenie ich dosiahnutia bolo vykonávané vojskovými detekčnými prístrojmi. Súčasné požiadavky na oblasť dekontaminácie si vyžadujú rýchle nájdenie miest a stupňa zvyškovej kontaminácie, čo nie je možné zabezpečiť vykonávaním „otero“ z povrchov techniky a materiálu. Odber vzorky je v podstate podmienený „nájdenním“ kontaminantu na povrchu a vykonanie chemickej analýzy v prenosných alebo mobilných laboratóriách je časovo náročné.

Aplikáciou infračerveného žiarenia na dekontaminovaný povrch v detekčnej komore nepochybne dôjde k urýchlenej desorpcii a následnou detekciou s použitím vhodného detektora umožňuje rýchle stanovenie množstva kontaminantu na povrchu pri súčasnom zvýšení citlivosti analytického merania.

Implementáciou tohto konceptu analytickej kontroly do praxe by znamenalo nie len kvantitatívne ale aj kvalitatívne zvýšenie pripravenosti zložiek IZS na vykonávanie dekontaminácie.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- [1] Spojenecká publikácia NATO, AAP-21 *NATO Glossary of Chemical, Biological, Radiological and Nuclear* [Terms and Definitions English and French] North Atlantic Treaty Organization.
- [2] DVOŘÁK J., *Speciální očištění a Odmořování OL*, Skriptá VVŠ PV Vyškov 1992 191 s.
- [3] KOTINSKÝ P, HEJDOVÁ J, *Dekontaminace v požární ochraně*, edice SPBI Spektrum Frýdek - Místek 2003 126 s. ISBN:80-86634-31-0
- [4] Informácie o Contamination control module spoločnosti Filtrator AB [online] 11.10.2011. Dostupný z [www http://www.filtrator.se/index_sub.asp?site=com](http://www.filtrator.se/index_sub.asp?site=com)
- [5] Názvoslovná norma 30 0101, *RADIČNÁ, CHEMICKÁ A BIOLOGICKÁ OCHRANA*, 98 s. Služobný predpis MO SR Bratislava 1998
- [6] SLABOTINSKÝ, J. – BRÁDKA, S., *Ochrana osob při chemickém a biologickém nebezpečí*. edice SPBI Spektrum Frýdek - Místek 2006, 109 s. ISBN:80-86634-93-0

- [7] SPJ-3-4/RCHBO, *Terminologický slovník radiačnej, chemickej a biologickej ochrany* (Služobná pomôcka OS SR), Bratislava 2007
- [8] MATOUŠEK, J. URBAN, I. LINHART, P. CBRN *Detekce a monitorování fyzická ochrana dekontaminace*, Frýdek - Místek 2008, 232 s. ISBN:978-80-7385-048-7
- [9] VIČÁR D., *Taktika chemického vojska Díl IV, Taktika jednotek dozimetrické kontroly*, Skriptá VVŠ PV Vyškov 1990, 62 s.
- [10] *Detekčná komora so súpravou detektora TCHL-point GID-3, protokol o vykonaní vojenských skúšok ŠbRO GŠ OS SR*, Bratislava 2008, 2009

Recenzent: plk. Ing. Miroslav OFČAROVICH

VOJENSKÉ REFLEXIE

VEDECKO-ODBORNÉ PERIODIKUM

Informácie pre autorov:

1. Príspevky musia byť spracované písmom „Times New Roman“, veľkosťou písma „12“, s riadkovaním „1,5“ v MS WORD.
2. Nadpis príspevku, nadpis abstraktu a nadpisy kapitol zvýraznite „tučným písmom „B“ bold.
3. Pod názvom príspevku uveďte meno, priezvisko a pracovisko autora.
4. Následne uveďte stručný abstrakt príspevku a kľúčové slová.
5. V záujme prehľadnosti čleňte príspevky do kapitol.
6. Odkazy uvádzajte pod čiarou na konci strany, resp. bibliografické odkazy (použité pramene) na konci príspevku pod hlavičkou „BIBLIOGRAFICKÉ ODKAZY“, „LITERATÚRA“, alebo „BIBLIOGRAPHY“.
7. Príspevky (korešpondenciu) posielajte na e-mailovú adresu redakcie/editorial board: pavel.bucka@aos.sk, dusan.salak@aos.sk

VOJENSKÉ REFLEXIE

AOS

VOJENSKÉ REFLEXIE

Vojenské vedecko - odborné periodikum

Vydavateľ: Akadémia ozbrojených síl
generála Milana Rastislava Štefánika
v Liptovskom Mikuláši

Demänovská cesta č. 393
031 06 Liptovský Mikuláš 6

Počet strán: 170

Náklad: elektronický časopis uverejnený na internete:
www.aos.sk

Vydané: jún 2012, ročník VII, č. 1/2012

Foto obálka: Mgr. Mário PAŽICKÝ

Obálka: Dušan SALAK

ISSN 1336-9202

AKADÉMIA OZBROJENÝCH SÍL
GENERÁLA MILANA RASTISLAVA ŠTEFÁNICA